

Zgodovina trgovine

s kratkim orisom občne zgodovine

Spisal
Anton Krošl
profesor

Kot učno knjigo na trgovskih šolah odobrilo min. trgovine
in industrije z odlokom I. števil. 19496/N z dne 14. VII. 1934.

1934

Založila Družba sv. Mohorja v Celju

93368

Natisnila Mohorjeva tiskarna, r. z. z o. z., v Celju

(Fran Milavec, Celje)

Uvod.

O p r e d e l i t e v p o j m o v. Odkar živi človek na zemlji, je delal, ustvarjal, uničeval, razmišljal in se povzpenjal vedno do novih spoznanj. Celokupnost vsega razvoja človeškega življenja na svetu tvori prav za prav občno zgodovino, vendar razumemo v znanstvenem pomenu pod imenom s p l o š n a a l i o b č n a z g o d o v i n a samo one dogodke, ki jih moremo izpričati z zanesljivimi dokazi. Občna zgodovina pa ne more nuditi podrobne slike poedine dobe, ker bi to bilo preobširno; zato se omejuje na proučevanje pisanih oziroma z viri zanesljivo dokazljivih, splošnih, za celotni človeški rod važnih in značilnih dogodkov, ki jih skuša nato spraviti v medsebojne vzročne zveze in tako pokazati na one vekotrajne zakone, ki vladajo zgodovini človeštva; nasprotno pa prikazuje posebna ali specialna zgodovina razvoj enega naroda, ene pokrajine ali države, enega stanu itd., pri tem pa se spušča bolj v vse podrobnosti.

Po vsebini delimo zgodovino na zunanjo ali politično in na notranjo ali kulturno zgodovino.

Politična zgodovina se bavi z zunanjimi dogodki in oblikami poedinih narodov: s postankom, razvojem in propadom držav (država je grško pólis, odtod torej političen!), z vojskami, selitvami, zvezami, ustavami itd.

Kulturna zgodovina pa se bavi z napredkom človeške kulture (lat. cólere = gojiti), to je z vsem onim naporom človeškega uma, ki je stremil za izboljšanjem in dvigom ljudske blaginje. Ti napori so se usmerjali v dva pravca: v duhovni in gmotni pravec. V duhovnem življenju so se razvijali in postajali vedno popolnejši običaji, verstvo, umetnost, znanost itd., dočim so ustvarjali v materialnem, to je gmotnem svetu vse, boljše gospodarske razmere, n. pr. v poljedelstvu, živinoreji, rudarstvu, obrti, industriji in trgovini. Prvo je kulturna (v ožjem pomenu besede), drugo gospodarska zgodovina.

Iz navedenega sledi, da je nemogoče popolnoma izločiti eno zgodovinsko panogo in jo prikazati, ne da bi poiskali vzrokov kakega dogodka tudi v drugi panogi; kakor je v človeškem življenju tesno prepletено duhovno stremljenje z željo in delovanjem po materialnem blagostanju, tako se tudi v zgodovini poedincev in celih narodov in ras (plemen) prepleta isto stremljenje in povzroča največje čine.

Zgodovina trgovine prikazuje kot del gospodarske zgodovine razvoj trgovine od početkov človeštva do danes. Vsekakôr pa je mogoče marsikatero stopnjo njenega razvoja razumeti šele iz splošnih gospodarskih in kulturnih, včasih pa tudi samo iz kulturnih pogojev. Zato je treba imeti pri zgodovini trgovine stalno pred očmi občno zgodovino vsaj v glavnih potezah.

Časovna razdelitev občne zgodovine in zgodovine trgovine.

Zgodovino trgovine kakor zgodovino sploh moremo z gotovostjo zasledovati šele od tistih časov dalje, ko so ljudje že poznali p i s a v o v kakršnikoli obliki. Človeški razvoj do tedaj pa moremo z verjetnostjo domnevati na podlagi raznih izkopanin.

To dobo imenujemo p r e d z g o d o v i n s k o d o b o. V njej je sprva prevladoval kamen, nato pa kovine — baker, bron, železo. Tako razlikujemo po starosti izkopanin staro in novo kamenasto (paleolitsko in neolitsko) ter staro in novo kovinasto (paleosiderično in neosiderično) dobo.

Te dobe so bile pri raznih narodih in plemenih ob zelo različnih časih. Ko je n. pr. v Egiptu že cvetela visoka kultura, so plemena v Srednji Evropi stala še na primitivni stopnji kamene dobe.

Glede na razvoj občne zgodovine pri raznih narodih delimo o b č n o z g o d o v i n o v š t i r i v e k o v e : v stari, srednji, novi in najnovejši vek.

Med posamezne vekove stavimo kot mejnike dogodke, ki so imeli usodne posledice za vso sledečo dobo. Vendar se ni nikoli v zgodovini izvršil prehod iz dobe v dobo nena doma, čez noč, ampak polagoma, včasih je trajal tudi nekoliko stoletij; zato pa lahko omejujemo vsak vek z različnimi dogodki.

Tako je trajal:

S t a r i v e k od najstarejših pisanih sporočil pa do vpada Hunov v Evropo (375 po Kr.) oziroma do propada Zapadnega rimskega cesarstva (476 po Kr.); drugi važni dogodki ob koncu te dobe so: zmaga krščanstva (313).

prenos centralne državne oblasti rimskega imperija od zapada na vzhod (328), prevzem političnega vodstva v Evropi po Germanih.

Srednji vek do odkritja Amerike (1492) oziroma do padca Carigrada (1453); važni dogodki so še: iznajdba kompasa, smodnika, tiskarstva, nastop reformatorjev, humanizem in renesansa, prehod naturalnega gospodarstva v denarno gospodarstvo.

Novi vek do francoske revolucije (1789) oziroma do prve uvedbe strojev v industriji (1780) oziroma do dunajskega kongresa (1815).

Najnovejši vek do danes.

Zgodovino trgovine delimo radi lažjega pregleda glede na razvoj trgovine v dve razdobji; prvo vključuje stari in srednji vek občne zgodovine, drugo pa gre vzporedno z novim in najnovejšim vekom občne zgodovine. Obe razdobji imata po več dob, ki jih imenujemo po onih narodih, ki so bili tedaj vodilni v trgovini.

Časovna razpredelnica.

I. del: Staro (sredozemsko) razdobje (4000 pred do 1492 po Kr.)	Stari vek (4000 pred do 476 po Kr.)	Staroorientalska doba (4000—500 pr. Kr.) Helensko-kartažanska doba (500—146 pr. Kr.) Rimska doba (146 pred do 328 po Kr.)
	Srednji vek (476—1492)	Bizantinsko-mohame- danska doba (328—1096) Italijansko-hansovska doba (1096—1492)
II. del: Novo (oceansko) razdobje (1492 do danes).	Novi vek (1492—1815)	Špansko-portugalska doba (1492—1600) Holandsko-britanska doba (1600—1815)
	Najnovejši vek (1815)	Britansko-ameriška doba (1815 do danes)

Opomba. Prvo, staro razdobje imenujemo lahko tudi sredozemsko zato, ker so ležala središča kulture in trgovine v tej dobi neposredno ali vsaj blizu Sredozemskega morja; trgovina se je vršila v tej dobi samo po celini ali po majhnih celinskih morjih. Ven, na ocean se trgovci še niso upali. Ocean je odprlo šele drugo razdobje, ki ga po njem tudi imenujemo. To razdobje pomeni velikanski razmah trgovine, ki je postala iz krajevne, majhne trgovine velika, svetovna trgovina.

Predzgodovinska doba.

Praprebivališče človeka na zemlji je bilo najbrž nekje v vročem pasu. Deloma se je človek polagoma izselil na razne strani, deloma pa je ostal na prvotnem kraju in se dvigal od stopnje do stopnje: sprva se je hranil z rastlinami, nato je postal lovec, udomačil je živali — postal je živinorejec in nomad; končno se je ustalil in začel obdelovati polja — postal je poljedelec. Tedaj si je ustvaril vse pogoje, da se je mogel izpopolnjevati v vsakem oziru. Ustvaril si je organizirano življenje, ustanovil je države, gradil mesta itd.

Razvoj kulture po najvažnejšem uporabljenem materialu.

Najstarejša bivališča človeka so bila naravne in umetno zgrajene votline, pozneje tudi mostišča, to je sredi močvirja ali vode zgrajene kočje na kolen. Kulturo prebivalcev te dobe ugotavljamo po ostankih orodja, orožja, lišpa in podobnem, ki so jih našli deloma v nekdanjih bivališčih deloma v grobiščih.

Najdeni predmeti nam nudijo jasno sliko o stalnem napredku in izboljšanju človeških življenjskih razmer, zlasti lahko zasledujemo razvoj orodja in orožja. Sprva so služile za orodje in orožje kosti in rogovi divjačine, kakor jelena, srne, mamuta, jamskega medveda itd.; najvažnejša snov za izdelovanje orodja je bil kamen, po katerem nosi ta, prva doba tudi ime kamena doba, ki se zopet deli na staro in novo kameno dobo.

Starokamena doba (paleolitik) je poznala samo nebrušene, okorne kamne, katere je uporabljala za orodje in orožje; iz kamna so bili noži, tolkala raznih vrst, sekire, osti pšic in sulic itd. V tej dobi so uporabljali čoln, žgan iz enega debla. Ogenj so poznali in so ga dobivali večinoma iz narave (strela, izbruh ognjenikov in pod.).

Ljudje novokamene dobe (neolitik) pa so že uporabljali izglajeno, lepo izdelano in pripravno kamenje za orožje in orodje: v to dobo spadajo starejša mostišča, n. pr. na Ljubljanskem barju. Prebivalci te dobe so se bavili z ribolovom in lovom, vendar so se bavili deloma že tudi s poljedelstvom, vrtnarstvom in živinorejo: žito so mleli in pekli iz njega kruh. Poznali so tudi že pletenje, prejo in

tkanje raznih vlaken in so imeli dèkaj smisla za ornamentiko, kar izpričujejo sicer neokretni okraski na loncih, vazah in drugih posodah. Ljudje so se lišpali z zobmi in kostmi divjih zveri.

Kamení dobi je sledila kovinasta doba. Prva kovina, ki so jo ljudje praktièno uporabljali, je bil baker, ker se nahaja samoroden y naravi in ker ga je lahko obdelovati. Za splošno uporabo pa je premehek, in tudi prehitro oksidira. Zato so prišli ljudje najbrž èisto sluèajno do spoznanja, da dá zlitina bakra in cinèa mnogo tršo, odpornejšo kovino, bron. Uporaba bronastega se je hitro razvila. S tem je nastopila tako zvana bronasta doba, iz katere nam je ohranjenih mnogo spomenikov, orodja, orožja, lišpa in podobnih stvari po številnih grobiščih.

Bronasti dobi je sledila železna doba, kateri pripada i vsa zgodovinska doba i naš èas.

Železo je po svoji uporabnosti najvažnejša kovina, ki je pospeševala kulturni razvoj èloveka; vendar so ga uporabljali dolgo radi težavnega pridobivanja in predelovanja le za napadalno orožje in rezilno orodje. Doèim so izdelovali obrambno orožje, lišp, orodje in vsakodnevne potrebščine iz bronastega.

V Srednji Evropi razlikujemo v splošnem dve kulturni dobi predzgodovinske železne dobe. Imenujemo jih po najveèjih najdiščih v Srednji Evropi. Starejša železna doba se imenuje po Hallstattu na Zgornjem Avstrijskem, kjer so odkrili blizu tisoè grobov iz te dobe, hallstattska doba; ta doba je imela še mnogo več bronastih izdelkov kakor železnih. Zanimivo je, da so našli v istih grobovih poleg domá izdelanih predmetov še razne steklene, jantarjeve in druge izdelke, ki so si jih brez dvoma kupili z menjalno trgovino za sol, ki so jo pridobivali doma.

Novejša železna doba se imenuje po glavnih najdiščih pri kraju La Tène, ob Neuchâtelškem jezeru v Švici laténska doba. Tedaj je železo že popolnoma prevladovalo in se pojavljajo kot lišp celó srebrni in zlati novci, ki so pa bili seveda še tujega izvora.

Za latensko dobo pride doba rimskih najdb, ki spada že v zgodovinsko dobo.

Razvoj trgovinstva in denarstva. Pri svojem razvoju je bil èlovek na èloveka vedno tesneje navezan. Ta navezanost se je oèitovala poleg vzajemne pomoèi zlasti v gospodarskem pogledu: èesar je prvi imel preveè, je manjkalo drugemu, in narobe. Tako so pričeli med seboj blago zamenjavati: ovce za usnje, žito za orožje in obleko, sužnje za govedo in pašnike itd.

To je bil zaèetek trgovine, ki je gotovo tako stara kakor èloveški rod. Ta, prvotna trgovina je bila torej menjalna trgovina, ki se je polagoma razvijala do ugotovitve stalnega menjalnega sredstva (predvsem drage kovine), kar je slednjiè tudi dovedlo do iznajdbe kovinastega denarja.

Početki trgovskega prometa. Človek ni rad zapuščal trdne zemlje, ki je njegov pravi element. Zato je bila najstarejša trgovina trgovina po kopnem, ki se je vzdržala kot odločilna vse do novega, oceanskega razdobja. Trgovina po kopnem se je vršila v obliki karavanske trgovine v Sprednji Aziji in Afriki, v Srednji Evropi pa kot prehajalna menjalna trgovina (blago je namreč prehajalo iz kraja v kraj, od naselbine do naselbine in ga niso prevažale posebne karavane).

Prvi del.

Staro ali sredozemsko razdobje.

(Približno 4000 pr. Kr. do 1492 po Kr.)

Stari vek.

Prvo poglavje.

Staroorientalska doba.

(Od približno 4000 do 500 pr. Kr.)

Trgovina in trgovec v starem veku.

Obseg trgovine v starem veku je bil do iznajdbe denarja zelo omejen. Menjalna trgovina ni omogočala veletrgovinstva; kajti prometna sredstva so bila zelo pomanjkljiva in zato ni bilo mogoče prevažati večje količine blaga na velike razdalje. Tudi varnostnih uredb ni bilo mnogo; trgovec je bil na poti v stalni nevarnosti pred razbojniki. bil je skoro vedno izključno nase in na svoje spremstvo navezan.

Zato je razumljivo, da je skušal čimveč zaslužiti. ob vsaki ugodni priliki; skušal si je mnogokrat tudi pomagati z varanjem, s pretiranimi cenami itd. Na splošno so bili trgovci starega veka na glasu kot veliki oderuhi in goljufi.

Zato pa je bilo tudi javno mnenje do trgovcev skrajno neprijazno. Biti trgovec je značilo navadno toliko, kakor biti nepošten.

Socialno stališče trgovca je bilo običajno prav neugodno. Ni bil polnovreden državljan, moral je plačevati težke davke državi, ki je videla v trgovini najboljši vir dohodkov, dasiravno je veljala trgovina kot nečasten posel. s katerim se ni bavil noben svoboden državljan starega veka. Ta bremena so bila zlasti težka za časov vojske, državnih prevratov itd.

Vendar pa je trgovina vkljub vsem zaprekam vedno bolj procvitala in dosegla v nekaterih državah (Fenicija. Kartagina) celó vodstvo države. Trgovci so vedno našli

izhod iz sleherne težave in zagate, v katero so padli v katerisibodi državi starega razdobja.

Kljub vsemu omalovaževanju pa je trgovina v starem veku največjega pomena za razširjenje kulture pri manj civiliziranih narodih in pa za napredek znanosti (potovanje v tuje kraje, spoznavanje tujih verskih in kulturnih nazorov, tudi kupčija s sužnji je pomenila v tem oziru mnogo).

Egipčani.

Zemljepis Egipta. Dežela Egipet leži v sužropskem pasu, in sicer v severovzhodnem delu Afrike med 24° in $31\frac{1}{2}^{\circ}$ severne širine in med približno $30\frac{1}{2}^{\circ}$ in $55\frac{1}{2}^{\circ}$ vzhodne dolžine od Greenwicha. Označimo jo lahko kot nad 1000 km dolgo in od 5—30 km široko oazo v vzhodnem delu puščave Sahare. Deželo so že od nekdaj imenovali »darilo Nila«, ki je glavna in edina reka te pokrajine in ki s svojimi vsakoletnimi poplavami oplaja in namaka deželo; preustvarja jo iz puščave v eno najplodnejših žitnic sveta. Ta raztegnjena pokrajina se je v zgodovini delila v Spodnji (do današnje Kaire, važni mesti sta bili Heliopolis, Aleksandrija), v Srednji (do kolena Nila proti severu, važno mesto Memfis) in v Zgornji Egipet (do današnjega Assuana; važno mesto Tebe pri današnjem Luksorju). Izliv Nila je deltast in ga tvorijo naplavine Nila. Prebivalci so Kamiti (današnji mohamedanski Felahi in krščanski Kopti), nekdaj 6—8 milijonov, danes do 14 milijonov.

Pregled občne zgodovine Egipta.

3300—2300 pr. Kr.:	Stara država. Prestolnica Memfis. Zgradba piramid.
2200—1800:	Srednja ali Tebanska država. Prestolnica Tebe. Fevdalna ureditev države.
Okoli 1700:	Naval Hiksov v Egipet.
1600—800:	Nova država. 1500—1200 sijajna doba Egipta.
645—525:	Restavracijska država. Faraon Nehao zgradi prekop med Sredozemskim in Rdečim morjem. Egipčansko brodovje objadra Afriko.

Egipčani so imeli samostojno, enotno državo že v 4. tisočletju po Kr., ki so jo ustvarili iz majhnih, samostojnih, plemenskih državic. Kralji, imenovani faraoni, so imeli božjo oblast. Sedež je bil v Memfisu; zidali so piramide,

izumili so pisavo (hieroglif = pisavo s slikami). Ta, tako zvana *Stara država* je trajala nekako do konca 3. tisočletja, nato je Memfis propadel in Tebe v Gornjem Egiptu so postale središče tako zvane *Srednje države*, ki je zdaj stala popolnoma pod vodstvom svečeništva (kult Sonca, Apis, bogovi Izis in Oziris). Izvedli so v tej dobi obširno kanalizacijo puščave, zajezili Meriško jezero, organizirali redno plovbo po Nilu, bili bitke s sosedi. Ta država je cvetela do 18. stoletja pr. Kr., ko so vpadli Hiksi, necivilizirano nomadsko pleme iz Azije, ki je nekaj sto let gospodovalo nad Egiptom (v tej dobi so se naselili Izraelci v Delti). Končno so jih Egipčani pregnali in okrog leta 1500 pr. Kr. se prične najslavnejša doba Egipta, tako zvana *Nova država* s središčem v Tebah. V tej dobi so bili Egipčani osvojevalci; podvrkli so si Sirijo, del Mezopotamije, Sinaj, Etiopijo (današnja Abesinija) in severno obalo Afrike do Male Sirte. Kralji te dobe so bili zelo bogati (izkopanine!), stavili so velikanske templje, kipe, sfinge, obeliske itd., vse v poveličanje svojega slovesa.

Okoli leta 1200 je tudi ta nova država začela propadati; izgubljala je polagoma vse svoje zunanje dežele in je morala v 7. stoletju priznati celó sama asirsko nadoblast; samo za dobrih 100 let (od 645 do 525) so se Egipčani z grško pomočjo še enkrat osvobodili in ustvarili tako zvano *Restavracijsko državo*, ki pa ni bila ne velika ne močna in je tudi kmalu propadla. Perzijski kralj Kambiz si jo je podvrgel; ko je prišel leta 332 Aleksander Veliki s svojo vojsko v Egipt, ni našel od prejšnje slave skoro nič več. Njegov general Ptolomej si je po Aleksandrovi smrti Egipt prisvojil (glavno mesto: Aleksandrija) in ga ohranil svojim potomcem, katerih poslednji je bila znana kraljica lepotica Kleopatra, ki je morala leta 30 pr. Kr. odstopiti svojo deželo zmagovitemu Rimljanu Oktavijanu Avgustu, ki je deželo spremenil v rimsko provinco Etiopijo.

Gospodarstvo in trgovina starega Egipta.

Podlago vsemu egiptovskemu gospodarstvu je tvorilo *poljedelstvo*. Glavni poljedelski pridelki so bili: pšenica, ječmen, proso (žitnica za sosednjo Arabijo in Sirijo;

zgodba o egiptovskem Jožefu!), sočivje, lan, zelenjava, sadje. Živinoreja je bila zlasti v Delti dobro razvita (govedo, ovce, koze, osli, perutnina). Ker je vse to raslo na nilskem blatu, je razumljivo, da so skušali nilske poplave, donašavke tega blata, ki so približno v 20% primerov izostale, umetno s kanalizacijo, zatvornicami itd. nadomestiti. Tako poljedelstvo kakor delo na vodnih napravah Nila sta že zgodaj povzročili, da sta se obrt in industrija starih Egipčanov sijajno razvili. Proizvajali so krasne izdelke tekstilne industrije: volno, preproge, svetovno znano platno, imenovano bisus, iz papirovega stržena so iztolkli papir, kovinska industrija je postala vzor vsem starim narodom. Tudi dve važni iznajdbi pripisuje zgodovina Egipčanom: iznajdbo stekla in tako zvane fajanse (to je slikanje in emajliranje glinastih posod). Obrtniki so bili navadno svobodni.

Trgovina Egipta je bila v notranjosti dežele mnogo bolj razvita nego na zunaj. Glavne prometne žile so bile Nil in prekopi; do rudnikov, oaz in do Rdečega morja so zgradili karavanske ceste, ki so jih opremili s cisternami. Običajno prometno sredstvo je bil osel; konje so uvedli šele Hiksi, velblode pa mnogo pozneje domači trgovci. Po Nilu in prekopih so se vozili z veslačami, ki so imele tudi veliko jadro.

Največjega pomena za notranjo trgovino pa so bili mnogoštevilni prazniki, ob katerih so se v glavnih mestih vršili veliki sejmi; te prireditve so vedno privabile nešteto ljudi v glavna mesta.

Zunanja trgovina starega Egipta je bila prav malenkostna. Dežela je namreč zadoščala skoraj popolnoma svojim potrebam in torej ni bilo notranjega povoda za zunanjo trgovino. Tudi geografska zaključenost dežele je nemalo vplivala na navedeni pojav. Vrh tega prebivalcem tudi njihovi verski in svetovnonazorni pojmi niso dovoljevali občevanja s tujci, ki so bili po njihovem naziranju vsi nečisti, ljudje nižje stopnje, dočim so zrlji Egipčani nase kot na najčistejši, izvoljeni narod zemlje. Zato pa so drugi,

zlasti sosednji narodi hodili mnogo v Egiptet na trg. Posebno tesne so bile trgovske zveze Egipta z Nubijo in Etiopijo (današnja Abesinija); v najstarejših časih so že trgovali z deželo P u n t ali Pvent (nekje ob Bab-el-Mandebkem prelivu), odkoder so zlasti uvažali zlato, kadilo, dišave, slonovo kost, opice, sužnje i. dr.

Posebnega trgovskega stanu sprva v starem Egiptu zato ni bilo. Zunanjo trgovino, kolikor je je bilo, je vodil faraon sam.

Šele v novi državi, ko so Egiptčani osvojili velik del Prednje Azije, se je polagoma začel pojavljati samostojni trgovski stan. Ta je uvažal v Egiptet zlasti vino, drage kovine itd. Tudi se je pokazal vpliv babilonskih razmer v tem, da se je začel rabiti kot stalno menjalno sredstvo baker, bolj redko tudi srebro in zlato. V 7. in 6. stoletju so bili zlasti važni trgovski stiki s Feničani in Grki. Kralji restavracijske države so se zelo zanimali za trgovino in promet.

Okoli leta 600 pred Kr. je ukazal objadrati kralj Nehao (ali Neho) vso Afriko, in sicer začeni v Rdečem morju, okoli južnega rta Afrike (Rt dobre nade), skozi Gibraltarsko ožino nazaj v Egiptet. To potovanje so izvršili feničanski mornarji v egiptovski službi.

Mezopotamski narodi.

Zemljepis Mezopotamije. Dežela Mezopotamija (to je Medrečna dežela) leži v južnozpadnem delu Azije med 30° in 38° severne širine in med 37° in 49° vzhodne dolžine od Greenwicha. Dejansko je to nižava, ki sta jo naplavili reki Evfrat in Tigris, ki sta se v starem veku še ločeno izlivali v morje (danes se stekata pri Basri in tvorita nato skupen izliv po 115 km dolgem skupnem toku, imenovanem šat-el-arab).

Na vzhodu meji deželo nad 3000 m visoko pogorje Irana, na severu Armensko višavje, na zapadu Sirska in Arabska puščava. Klima je subtropska in celinska, dežela je precej podobna Egiptu. Rodovitnost prihaja od pogostih poplav in vodnih naprav. Dežela severno od najožjega dela Mezopotamije se je imenovala Asirija, južno pa Kaldeja oziroma Akkad, pozneje Babilonija. Prebivalci so bili mešani: Semiti, Jafetiti; danes ima dežela približno 3 milijone prebivalcev (Indogermani in Arabci = Semiti).

Pregled občne zgodovine mezopotamskih narodov.

- Do 3000 pr.Kr.:** V Južni Mezopotamiji Sumerijci.
Iznajdba klinopisa.
- Okoli 3000:** Vpad semitskih plemen v deželo in spojitev s Sumerijci v en narod Babiloncev.
- Okoli 2100:** Združi kralj Hamurapi celotno Mezopotamijo (glasoviti zakonik).
- Okoli 1200:** Se osvobodi Asirija in polagoma podjarmi vso Prednjo Azijo. Glavno mesto Ninive ob Tigrisu.
- Okoli 600:** Propad Asirske države in porast novobabilonske in medijske države.
- 538:** Podjarmijo Mezopotamijo Perzijci pod Kiro, ki osvoji vso Prednjo Azijo, Egipt, dele Evrope in Afrike.
- 331:** Uniči Aleksander Veliki perzijsko državo.

Poleg Egipta je zlasti južni del Mezopotamije eno najstarejših kulturnih žarišč. V tem delu so bivali praprebivalci Mezopotamije, visoko kulturni Sumerijci, ki so izumili svojo posebno pisavo — klinopis. Okoli leta 3000 pr. Kr. so se polastila semitska plemena dežele in so se spojila s Sumerijci v en narod Babiloncev. Okoli leta 2100 pr. Kr. je kralj Hamurapi zedinil dotedaj samostojne dele te pokrajine v enotno močno državo z glavnim mestom Babel ali Babilon ob Evfratu (ob Tigrisu, danes Bagdad). Ta država se je sčasoma zelo razširila; pokorila si je tudi Sirijo s Palestino in Asirijo; slednja pa se je v 12. stoletju pr. Kr. osvobodila in se povzpela s krutimi vojskami do velikega obsega; Babilonija, Medija, Armenija, deli Male Azije, Sirija in Fenicija, in slednjič tudi Egipt so postali do 7. stoletja pr. Kr. asirske province. Glavno mesto so bile Ninive ob Tigrisu (blizu današnjega Mosula), eno največjih mest starega veka. V drugi polovici 7. stoletja so državo zrušili Skiti, ki so bivali ob Kaspiškem in Aralskem jezeru; tudi medijski kralj in babilonski dinast sta pomogla pri razrušitvi Niniv (leta 606; zadnji kralj je bil Sardanapal; »Menè, tekèl, farès«). Na ruševinah stare asirske države je zdaj zrasla novobabilonska in medijska država. Babilon je pod Nebukadnezarjem (ok.

600) dosegel vrhunec svoje slave; bil je prvo tržišče orienta. Leta 538 so si podjarmili deželo Perzijci, ki so se bili med tem časom na Iranskem višavju povzpeli do visoke kulture (Zarathustra, svetovno načelo je dualizem: dobro, zlo, Ormuzd, Ahriman). Perzijci so bili sicer sprva podaniki sosednih, sorodnih Medijcev (v severozapadnem delu Irana), toda okrog leta 550 se je Kir, perzijski kralj, uprl, podvrgel Medijo in ustvaril veliko perzijsko državo: osvojil je Lidijo, podvrgel maloazijske Grke, Babilonijo do Egipta, njegov naslednik Kambiz je osvojil Egipet. Pod Darejem je perzijska država dosegla višek; bila je velika svetovna država, ki je obsegala skoro ves tedaj znani svet razen Grčije in Kartagine. Nato je polagoma propadala (prepiri za prestol!), dokler je ni leta 331 Aleksander Veliki utelesil v svojo veliko državo. Mezopotamija je nato začela hitro propadati in se še do danes ni dvignila na staro višino.

Gospodarstvo in trgovina mezopotamskih narodov v starem veku.

Tudi tu je tvorilo poljedelstvo — kakor v Egiptu — podlago vsemu gospodarstvu. Glavni pridelki so bili: pšenica (baje je njena domovina prav tu), ječmen, proso, dateljni; tu so udomačili konja in velbloda. Rudnikov ni bilo, pač pa je bilo v ravnini mnogo glin in zemeljske smole (asfalta), v asirskih gorah pa marmorja in alabastra. Obrt in industrija sta bili visoko razviti; daleč so sloveli bombaževi izdelki in škrlat iz Babilona. Važna je bila še kovinska, lončarska in kamenorezarska industrija; Babilonija je tudi proizvajala mazila, šminke in parfume za ves stari svet.

Notranja trgovina je bila v Mezopotamiji v vseh dobah visoko razvita. Ker sta Evfrat in Tigris kot glavni reki prederoči za promet po reki navzgor, so se jih posluževali samo za promet po reki navzdol; navzgor so tovorili z velblodi v karavanah. Pač pa so uporabljali neštevilne prekope za promet. Perzijci so nato prepregli celotno pokrajino še z izbornimi cestami in uredili vzoren poštni promet med Babilonom in provincami. Razumljivo.

da je bila tudi zunanja trgovina prav živahna. Posebno važne so bile štiri karavanske ceste, ki so dovajale bogastvo iz najoddaljenejših dežel v Babilon. Prva je prihajala od juga, iz Arabije, in Egipta (zlato, slonova kost, dišave), druga je prihajala od zapada, iz Egipta, Palestine, Fenicije oziroma preko »Kilikijskih prelazov« iz notranjosti Male Azije (tkanine, jantar, vino), od severa iz Trapezunta preko Armenskega višavja mimo Niniv ob Tigrisu, od vzhoda iz Kitajske (svila!) preko Tarimove kotline v Baktro in Iran (Ekbatana stočišče poti) oziroma iz Indije preko Kabulskega prelaza ob severnem robu Iranskega višavja do Ekbatane, odkoder je šla skupno preko zloglasnih »Zagrijskih prelazov« proti Babilonu. Po teh poteh je prišla tudi visoka kultura iz Babilona na vse strani. Najvažnejše, še danes veljavne babilonske kulturne pridobitve so: Duodecimalni sistem v merah in utežih; razdelitev leta na 12 mesecev po 30 dni; razdelitev dneva v 24 ur po 60 minut; tudi sedemdnevni teden je babilonska uredba; uteži so se delile sledeče: 1 stot (= talent) = 60 min po 60 šekljev; 1 talent vode v obliki kocke je tvoril dolžinsko in ploskovno mero (1 komolec); vse mere in uteži, ki so bile v rabi do metrskega sistema, so torej babilonskega izvora.

Denarstvo je bilo visoko razvito; Babilonci so prvi uporabljali drage kovine kot stalno menjalno sredstvo; kovine so za vsak primer posebej stehali. (oblike paličic in obročkov); polagoma so tudi stalno uredili razmerje med dragimi kovinami, zlato: belo zlato (= elektron): srebro = 1 : 10 : 13 $\frac{1}{2}$. Ko je v 7. stoletju prišel iz Lidije kovan denar, so se perzijski bančniki polastili takoj te iznajdbe in jo do podrobnosti izgradili. Zgodovina bančnih hiš nam je po večini ohranjena v klinopisu na lončenih opekah in je zelo zanimiva; tako n. pr. sega zgodovina bančne hiše Egibi mnogo stoletij nazaj in nam nazorno pripoveduje o gospodarskih, socialnih in političnih prilikah starega Babilona.

Sirski narodi.

Zemljepis Sirije. Zgodovinska Sirija je dežela med Egiptom, Mezopotamijo in Malo Azijo, to je med 28°—37° severne širine in med 32 $\frac{1}{2}$ °—37° vzhodne dolžine od Greenwicha. Na severu sta dve visoki

pogorji, Libanon s Hermonom in Antilibanon, nato sledi proti jugu Palestinsko višavje in končno Sinajska pustinja z obrobnim pogorjem z vrhovi do 2000 m (Djebel Musa, Djebel Katharin, Djebel Šomer). Glavna reka je Jordan, ki se izliva v Mrtvo morje, katerega gladina je 394 m pod morsko gladino oceana. Kjer dežela ni puščava, je zelo rodovitna. Na severu uspeva gozd (cedre, ciprese), sadno drevje, žito, riž, vino in murve (svilopreja), proti jugu pa živi ljudstvo v prvi vrsti od živinoreje: ovce, konji, velblodi, govedo. Narodi v Siriji so bili zelo pomešani, zato tudi niso nikoli tvorili enotne narodne države, ampak so bili vedno razdeljeni v mnogo samostojnih držav. Najvažnejši za kulturni in gospodarski razvoj svetovne zgodovine izmed vseh so bili Feničani in Izraelci ali Judje.

Občna zgodovina Feničanov

Do okoli 1500 pr. Kr.: Postopen razvoj feničanske trgovine.
Od okoli 1400 dalje: Kolonizacija Sredozemlja.
900—600: Nazadovanje feničanske trgovine.
333: Osvojitev Fenicije po Aleksandru Velikem.

gre vzporedno z njihovo zgodovino trgovine; kajti Feničani niso nikoli stvorili močne državne celote, ampak so bila mesta, ki so bila središče trgovine, popolnoma avtonomna. Glavna mesta so bila: Tyros, Sidon, Berytos, Byblos (Geba), Aradus. Vsa ta mesta sicer niso imela velikih pristanišč, vendar so popolnoma zadoščala za takratni obseg trgovine. Feničani so se priučili mornarstva pri ribolovu; njihova dežela namreč ni bila bogata; saj je obsegala samo ozek pas dežele ob Sredozemskem morju, ki je segal nekako od zadnjega vzhodnega zaliva Male Azije skoro do zaliva pri Haifi. Vprav mornarstvo je dovedlo Feničane do velikopoteznih podjetij, ki jih moramo glede na dalekosežne kulturne in gospodarske posledice označiti kot dragocene pridobitve občne človeške zgodovine. Že okoli 1500 pr. Kr. so imeli Feničani dobro razvito mornarico; na morju sta služili kot smernici podnevi sonce, ponoči zvezda severnica. Sprva so imeli samo ladje na vesla, kmalu pa so se začeli — najbrž pod egipčanskim vplivom — posluževati tudi jadra. Glavni namen vsemu njihovemu mornarstvu

je bila trgovina, ker jih domača dežela radi uboštva in preobilice naroda ni mogla preživljati. Trgovali so na zapadu po vsem Sredozemskem morju, na vzhodu daleč z iranskimi plemeni, na severu s Skiti, na jugu z Egipčani. Od približno 1400 dalje so začeli ustanavljati zaradi podpiranja trgovine, včasih pa tudi v kazenske namene (politični vzroki!), po raznih deželah trgovske naselbine, kolonije, emporije in faktorije. Najvažnejše feničanske kolonije so bile: otoki Kiper (baker!), Rodus, obala Male Azije, otoki Egejskega morja, zlasti Tazos na severu (zlato!) in Kreta na jugu, Grčija. V 12. stoletju jih Grki izpodrinejo: zato gredo Feničani dalje proti zapadu na Sicilijo (Palermo). Malto, Ripuarsko otočje, Sardinijo, Korziko, južno Galijo (Masilija), špansko obalo; prišli so celó preko Herkulovih stebrov (Gibraltarske pečine); blizu današnjega Cadixa so ustanovili mesto Gadir ali Gades. Izmed številnih naselbin na afriški obali sta najvažnejši Utika in Kartagina: slednjo so ustanovili politični pregnanci iz Tira okoli leta 900 pr. Kr. pod vodstvom bajeslovne kraljice Didone.

V afriških kolonijah so Feničani trgovali s posredovanjem pustinjaških rodov preko vse puščave Sahare do Nigra in celó do Konga. Trgovski predmeti so bili tu zlasti sužnji, nojeva peresa, zlato, dišave, slonova kost, sol itd. V ostalih delih so trgovali mnogo z žitom, s tekstilnimi izdelki, z vinom, sadjem, dragocenostmi, s steklom, z jantarjem (ki so ga dobivali po menjalni trgovini preko raznih plemen od Severnega morja).

Kulturni pomen Feničanov lahko na kratko označimo s tem, da so bili oni posredovavci visokih kulturnih vrednot med vzhodnimi narodi (Egipčani, Babilonci) in zapadnimi (Grki, Rimljani). Oni ~~nisu~~ iznajditelji stekla, črkovne pisave, raznih merskih sistemov itd., kakor so to mislili Grki in še do nedavna vsi učenjaki, ampak so samo prenašali tuje, vzhodne pridobitve zapadu.

Ko so začeli Grki napredovati tudi v trgovini, so se Feničani umaknili iz velikega trgovskega sveta ter se doma posvetili obrti in industriji, kjer so zlasti na tekstilnem področju ustvarjali krasna dela (znan je feničanski škrlat). Leta 333 je Aleksander Veliki osvojil po hudih bojih vso

Fenicijo, ki je bila dotlej več ali manj še svobodna; odsihdob izginejo Feničani kot samostojen narod iz svetovne zgodovine.

Izraelci

Okoli 2000 pr. Kr.: Izselitev Izraelcev pod Abrahamom iz Kaldeje v Kanaan.

Okoli 1600: Preselitev v Egiptet (dežela Gosen).

Okoli 1500: Vrnitev v Palestino. Sodniki.

Okoli 900: Združitev v eno kraljestvo. Kralji. Prestolnica Jeruzalem. Po smrti Salomona delitev države v severni (Izrael) in južni (Juda) del. Prvi propade 722, drugi 568.

ali Hebrejci (t. j. onostranci, prečani), kakor so jih sprva nazivali, so doma iz Kaldeje (okolica mesta Ur v južni Mezopotamiji), odkoder so se okoli leta 2000 pred Kristusom izselili kot nomadi pod vodstvom Abrahama v Kanaan, t. j. Palestino. Ko so v Egiptu vladali Hiksi, so se radi lakote izselili v Egiptet, v deželo Gosen v Delti, odkoder jih je izvedel Mozes okoli 1500 pr. Kr. in popeljal nazaj v Palestino. V Egiptu so se privadili poljedelstvu, ki so ga pričeli gojiti tudi v Palestini. Vendar so ostali deljeni na r o d o v e (12), dokler jih ni združil prvi kralj — maziljenec Savel v enotno kraljevino. Njegov naslednik David si je določil J e r u z a l e m kot prestolnico in jo okrasil z lepimi stavbami; to delo je nadaljeval in dovršil njegov sin S a l o m o n, ki pomeni višek hebrejske slave. Po njegovi smrti se je kraljestvo razdelilo v severni del, Izrael (glavno mesto Samarija), in južni del, Juda (glavno mesto Jeruzalem). Prvi je propadel l. 722, drugi 568; vendar so se Judje po 70 letih »babilonske« sužnosti vrnil in živeli še dokaj samostojno življenje do prihoda Rimljanov.

Radi strogih postav (Mozes!) se trgovina in industrija vse do Aleksandra Velikega ni mnogo razvila; vendar je vplivala zlasti sosesčina Feničanov in Grkov. da so, se Hebrejci razvili nato tem hitreje v prvi trgovski narod sveta.

Važen je ta narod s kulturnega stališča zato, ker je on edini ohranil vseskozi čisto m o n o t e i s t i č n o vero.

Maloazijski narodi.

Zemljepis Male Azije. Polotok Mala Azija leži na skrajnem zapadu Azije, med 36° in 42° severne širine in med 26° in 37° vzhodne dolžine od Greenwicha. Na severu, vzhodu in jugu so visoka gorovja, proti zapadu pa je dežela odprta po širokih rodovitnih dolinah. Vsa notranjost polotoka je visoka planota (velikost pribl. 500.000 km²). Podnebje je toplo, v Armenskem višavju ostro in kontinentalno, proti zapadu je pa milo, namorsko. Prebivalstvo je bilo vedno in je še danes zelo mešano.

Najvažnejše državne tvorbe v stari zgodovini so ustvarili v Mali Aziji **Hetiti** in **Lidijci**.

Hetiti

Okoli 1800 pr. Kr.: Postanek države Hetitov v Mali Aziji. Uvedba živalske simbolike v grbe.

so do danes še malo znan narod, ki je ustvaril v 2. tisočletju v Mali Aziji močno državo z visoko kulturo. Imeli so svojo pisavo, v kateri so nam zapustili veliko zapiskov, ki se jih do danes še ni posrečilo razbrati. Krasno so organizirali promet v notranjosti dežele, uvedli živalsko simboliko v grbe (n. pr. dvoglavega orla). Njihove trgovske zveze so bile zelo živahne zlasti z Babilonom, z Egiptom in z Izraelci, kakor razberemo iz zapiskov dotičnih dežel. Podrobnosti o postanku, življenju in propadu tega visoko kulturnega naroda pa so za enkrat še zavite v temo.

Lidijci

Okoli 700: Država Lidijcev. Prvi kovani denar.
Okoli 550: Kralj Krez, zadnji vladar Lidijcev.

so v 7. stoletju pr. Kr. ustanovili samostojno, močno državno tvorbo ob Halisu (danes Kisil-Irmak = Rdeča reka). To je bila bogata denarna vladavina, katere bogastvo je postalo proverbialno. Najbolj znan in proslavljen kralj je bil **K r e z**, ki je bil tudi **z a d n j i** vladar. Leta 546 je namreč osvojil vso državo perzijski kralj Kir. Lidijci so kmalu nato kot narod izginiti.

Dasi je bila lidijska država le kratkotrajnega obstanka, vendar se je v njej izvršil oni znameniti korak, ki je omogočil veletrgovino in bankarstvo v našem pomenu besede. Lidijski so namreč prvi kovali denar; na kovinske ploščice so vkovali vrednost in čistino dotične ploščice. Država si je pridržala pravico kovanja, hkrati pa je prevzela tudi garancijo za istinitost novcev. S tem se je trgovski svet osvobodil dotedanjih neokretnih paličic in obročkov ter je mogel mnogo bolj gibčno kupčevati. Ta iznajdba se je razširila iz Lidije v nekaj letih po vsem takratnem zapadnem kulturnem svetu. Prvi kovani novci so bili iz elektrona s težo 1 šeklja (okr. 350 Din). Perzijski kralj Darej je nato prvi uredil plačevanje davkov z novci na podlagi prvega katastra, ki ga je dal izdelati po svojih satrapih, t. j. upravniki, za vso državo. On je tudi ustvaril državni zaklad, kar je odtegnilo denar širokim množicam; zato je nastala prva huda denarna kriza, ki jo je omilil šele Aleksander Veliki, ko je osvojil perzijsko državo in spravil nato ves ogromni državni zaklad med ljudi.

Drugo poglavje.

Helensko-kartažanska doba.

(Pribl. 500—146 pr. Kr.)

Do 1. tisočletja se je razvil na vzhodu tako zvani orientalski kulturni krog. Njegove predstavnice so bile velesile, velike države s centralistično upravo in despotičnim vladarjem. Feničani so prinesli elemente tega kulturnega kroga zapadnim narodom, predvsem Grkom, ki so se začeli samostojno razvijati in ustvarjati samoniklo grško kulturo, ki je postala podlaga rimski in pozneje vsej krščanski, zapadni kulturi. V borbi za samostojnost in svobodo so se Grki dvignili visoko nad vse preddobne in sodobne kulturne narode. Ni bila pa lahka njihova borba: morali so vzdržati napade orientancev od vzhoda (iz Azije Perzijci itd.) in od zapada (iz Afrike Kartažani). Po večstoletni borbi pa je zmagala zapadna, grška miselnost in je osvojila z Aleksandrom Velikim vso Prednjo Azijo do Inda. Kartagino pa so nekoliko pozneje uničili Rimljani.

Grki.

Zemljepis Grčije. Grčija leži na jugovzhodu Evrope, in sicer zavzema najjužnejši del Balkanskega polotoka; leži med približno 36° in 40° severne širine in med približno 20° in 24,5° vzhodne dožine od Greenwicha. Spada med najbolj členovite dežele sveta. Obala ima mnogo zalivov, in sicer na vzhodni strani več kot na zapadni. Pred obalo je nešteto otokov, ki tvorijo na vzhodu tako zvani most do Male Azije. Najvažnejši otoki so: na zapadu Jonski otoki (Krf, Itaka, Zakynthos itd.), na vzhodu pred ~~Korintom~~ Salamis, dalje Evbeja pred Termopilami, na severu Egejskega morja Tasos, Lemnos in Imbros, v sredi otočje Kikladi, ob členoviti Maloazijski obali pa Sporadi; prav na jugu je Kreta (Kandija). Celinska Grčija ima 3 dele, tako zvano Severno Grčijo (do Artskega oziroma Lamijskega zaliva, t. j. 39° severne širine), Srednjo Grčijo (do Korintskega oziroma Egejskega zaliva, t. j. do 38° severne širine) in Južno Grčijo ali Peloponez, t. j. današnji polotok Morea, južno od Korintskega zaliva (38° severne širine). Vertikalna naobrazba Grčije je vseskozi goratega značaja. Najvišja gora Olimp (3000 m) v Severni Grčiji je bila bajeslovni sedež

grških bogov: južno od njega je največja nižina Grčije, tako zvana tesalska nižina, po kateri teče reka Salamvria (Peneus). V Srednji Grčiji je mnogo gorskih hrbtov, izmed katerih so znameniti zlasti Oita (Termopile), Parnas in Kiteron; v sredi je največja, beočanska ravnina. Na Peloponezu je najvišje pogorje Taigetos (2400 m). Tudi vsi otoki so gorati. Podnebje je ~~namorsko~~ (razen po-gor-ju). Slikovitost dežele, ki tvori krasno panoramo, gore, morje, ravnine, jasen zrak, temno nebo, vse to vpliva na fantazijo tamkajšnjih prebivalcev in povzroča razvoj smisla za lepoto. Pod vplivom te narave in radi zemljepisne lege so se Grki razvili v drzen in podjeten, vsestranski narod; ker so bili bogato duševno obdarjeni, so postali najbolj kulturni narod starega veka.

Svetovni položaj Grčije je prav ugoden. Od vse Evrope je najbliže pomaknjena k Feniciji in s tem vsem vzhodnim orientalskim kulturnim žariščem.

Pregled občne zgodovine stare Grčije.

Do ok. 900 pr. Kr.: Predzgodovinska (junaška) doba ali doba priseljevanja Grkov. Prva ali starejša kolonizacija.

Ok. 900—500: Doba porasti grške moči.

Ok. 800—600: Druga ali mlajša kolonizacija.

776: Prva olimpijada.

Ok. 600: Nastop tiranov po grških državicalih.

500—451: Grška zlata doba.

495—479: Perzijske vojske (v Mali Aziji do 449). Atene prva pomorska — Šparta prva kopna velesila. Periklejeva doba. Znanost, umetnost in gmotne razmere na višku.

451—338: Doba propada grške moči.

451—403: Peloponeška vojska; politično vodstvo Šparte.

371: Propad Šparte, začetek hegemonije Tebancev.

359: Začetek vpliva Makedoncev na grške razmere. Doba Demostena.

338: Bitka pri Hajroneji. Filip Makedonski prevzame vodstvo Grkov.

336—146: Helenistična doba.

336—323: Aleksander Veliki Makedonski.

301: Bitka pri Ipsu. Razdelitev Aleksandrove države med njegove generale.

146: Padeč Korinta. Grčija postane rimska provinca Ahaja.

1. Predzgodovinska ali junaška doba ali doba priseljevanja (do 900 pr. Kr.).

Grki so indogermani; priselili so se v Evropo v nam nepoznanem času. Razcepljeni so bili v mnogo plemen in so se v zgodovinski dobi opredelili v tri velika plemena: Jonijci, Dorijci, Eolci. Prva njihova kultura je cvetela v Mali Aziji, okoli T r o j e (bakrene najdenine). Toda skoraj istočasno so pred prihodom Grkov razvili visoko kulturo na Peloponezu in na Kreti praprebivalci; to kulturo imenujemo m i k e n s k o - k r e č a n s k o kulturo (središče v Mikenah in na Kreti). Najvažnejša pridobitev te dobe je črkovna pisava (Krečani). Ko so Grki zavzeli v tej dobi Peloponez, so si prisvojili tudi kulturo te dobe, ki je imela svoja središča poleg naštetih še v Tirinsu, Orhomenu in na Akropoli. Tu je ostalo zlasti mnogo stavbinskih spomenikov (n. pr. Kiklopski zidovi). V tej dobi se začne tudi razvijati grška junaška pesnitev, ki opisuje herojske čine za časa selitev in ustanavljanja novih selišč. V to dobo spada prva kolonizacija Grkov, ki so kolonizirali po plemenih: Eolci severni del Egejskega morja in severni del zapadne obale Male Azije, Jonci (Atenci) srednji del otokov in Male Azije (Milet), Dorci južne otoke in južni del zapadne obale Male Azije (Halikarnas). V tej dobi so vladali po vseh neštevilnih grških državicah dedni kralji, ki so si izbirali svoje svetovavce sami.

2. Doba porasti grške moči (900—500 pr. Kr.).

V tej dobi je važen postanek in procvit Šparte, kateri je bajeslovni kralj Likurg okoli l. 800 dal ustavo in notranjo organizacijo. Ustava je bila izrazito aristokratska, militaristična in konservativna. Špartanci se niso bavili niti s trgovino niti z obrtjo, ampak samo perieki (praprebivalci, ki so se prostovoljno podvrgli Dorijcem, ko so vpadli v Južni Peloponez in ustanovili Šparto) so nekoliko trgovali in se ukvarjali tudi z domačo obrtjo. Poleg Špartancev in periekov sta bili dve tretjini prebivalcev državni sužnji, tako zvani heloti. V teku stoletij so si priborili Špartanci (tudi Lakedemonci imenovani) zavezništvo skoraj vsega Peloponeza in so bili

tako ob koncu 6. stoletja najmočnejši narod v Grčiji, dasi so v tem času zelo napredovala tudi vsa ostala grška mesta.

V mestih Srednje Grčije beležimo v 7. in 6. stoletju mnogo revolucij, iz katerih so slednjich izšli kot zmagovavci tirani, ki so bili po večini zmožni, dobri možje, ki so pa končno vendarle propadli radi ljudskega odpora.

Najznamenitejša primera tiranije sta Korint in Atene v tej dobi. V Korintu je okoli l. 600 pr. Kr. postal tiran Periander, ki je zlasti v trgovskem in umetniškem oziru dvignil svojo domovino na višek. On je tudi priboril Korinčanom gospostvo na morju. Tudi industrijo je pospeševal.

Atene, ki so bile stalen konkurent Šparte za vodstvo (hegemonijo) v Grčiji, so se v tej dobi razvijale čisto samostojno; sprva je vladalo plemstvo, okoli l. 600 pa je Solon ustvaril posebno zakonodajo, ki je bila prav demokratična in je bila živo nasprotje z lakedemonsko. Za njim pa je prišlo kmalu do tiranije (ok. 560); Pizistrat in njegova sinova Hippias in Hiparhos so dvignili Atene do druge velesile Grčije; na zunaj in znotraj so dvignili ugled države, sklenili mnogo vojaških zvez in razširili trgovsko območje. Klejstenes je tiranijo zrušil l. 510 in spremenil Solonovo ustavo v toliko, da je bila zdaj izrazito in radikalno demokratska.

V to dobo (800—600) spada tzv. druga ali mlajša kolonizacija. Prva se je vršila iz naravnih potreb, druga pa je bila prostovoljna; vzroki so bili trgovski interesi, beda, politični nagibi. Kolonije so bile samostojne državnice. V tej dobi so Grki naselili vse severno obrežje Egejskega morja, Helespont, Bospor, obrežja Črnega morja; na jugu so kolonizirali Ciper, v Egiptu so ustanovili Naukratis, Kyrene; na zapadu so kolonizirali Jonske otoke in obrežje do Dubrovnika, Južno Italijo (Velika Grčija!), Sicilijo, Južno Galijo (Masilija!) in Španijo. Kljub velikemu obsegu so ostali Grki, Heleni, vedno močno med seboj povezani; to zvezo so vzdrževali sledeči skupni momenti: 1. vera, 2. amfiktionije (tempeljske zveze), 3. orakel v Deljih, 4. olimpijade (prva l. 776 pr. Kr.).

3. Zlata grška doba (500—431 pr. Kr.).

V začetek te dobe padejo velike borbe združenih Grkov proti napadavcem iz orient, proti Perzijcem (493—479). V številnih bojih in vojnih pohodih (l. 492 na Atosu, l. 490 pri Maratonu, l. 480 pri Salamini; Termopile!; l. 479 pri Platejah) so Grki zmagali nad Perzijci. Od l. 479—449 se je borba nadaljevala v Mali Aziji in na otokih in je slednjič prenehala kar sama po sebi. Posledice teh perzijskih vojsk so bile: 1. Osvoboditev zapadne miselnosti od orientalne, 2. Atene so postale prva pomorska, Šparta prva kopna velesila, 3. grška kultura se je dvignila zlasti v Atenah do svojega vrhunca v umetnosti, znanosti in trgovini.

Predstavnik te dobe je bil atenski voditelj Periklej, utelešeni ideal Grkov. Atene so imele skoro 200.000 prebivalcev, bile so središče kulturnega in gospodarskega življenja vse Grčije. V njih so živeli in delovali največji geniji sveta: kipar Fidias, pesniki Anakreon, Sapfo iz Mitilen, Pindar iz Teb, dramatik Ajshiles, Sofokles, Evripides, komediograf Aristofanes, filozofi Anaksagoras, Sokrates, njegova učenca Platon in Aristoteles; zdravnik Hipokrates, zgodovinarja Herodot in Tukidides itd. V stavbarstvu, umetnosti, znanosti, filozofiji itd. je ustvarila ta doba neminljive vrednote.

4. Doba propada grške moči (431—338 pr. Kr.)

V začetku te dobe se je vršila za vso Grčijo pogubna peloponeška vojska, ki je strmoglavila politično vodstvo Aten, uničila velike kulturne in gospodarske uspehe prejšnje dobe, obnovila politično vodstvo Šparte, prizvala vmešavanje tujih, zlasti perzijskih oblasti v grške zadeve in upropastila visoko etično mišljenje prejšnje dobe (s sofistika). Ko se je Šparta nato zapletla v borbo s Perzijci, so ti podpirali z denarjem in hujskanjem atenske in druge nezadovoljneže, ki so povzročili odpad od Šparte. Vendar je Šparta do leta 371 obdržala politično vodstvo Grčije. Tega leta pa so Špartance izpodrinili Tebanci; prvič v zgodovini so bili imenovanega leta »nepremagljivi«^o Špartanci poraženi po Tebancih, ki sta jih vodila Epaminonda in Pelopida (bitka pri Levktri). Tebe so prevzele politično vodstvo Grčije, vendar le za malo časa.

Ko sta vodja Epaminonda in Pelopida padla v raznih bitkah, so Tebe izgubile politično vodstvo (leta 362). V

grške razmere se je pričela mešati Makedonija, ki je postala medtem pod modrim vodstvom kralja Filipa II. (359—336) iz neznatne, razkosane dežele enotna, močna in velika država z dobro urejenimi gospodarskimi, socialnimi, političnimi in kulturnimi razmerami. Po nekaterih vojnih pohodih in s spretno diplomacijo se je vrnil v grške amfiktionije. Najhujši njegov nasprotnik, atenski govornik Demostenes, največji govornik starega veka sploh, je skušal sicer pripraviti Grke do skupnega odpora, toda zaman; preden so se Grki združili, je Filip leta 338 pri Hajroneji premagal Tebance in Atence in s tem odvezel Grkom svobodo. Vendar jih je znal pridobiti zase, češ, da pripravlja združen nastop vseh Helenov (Makedonci so bili namreč tudi helenskega pokolenja) proti stoletnim sovražnikom Grčije, proti Perzijcem. Toda padel je prej kot žrtev maščevanja (l. 336), nego je mogel izvršiti započeto delo. To delo je dovršil njegov sin Aleksander.

5. Helenistična (makedonska, aleksandrinska) doba (336—146 pr. Kr.).

To dobo obvladuje osebnost in delo Aleksandra Velikega, sina Filipa II. Makedonskega. Po smrti Filipa II. so se nekateri Grki uprli, toda Aleksander jih je naglo ukrotil. Nato je uredil notranjo upravo svoje evropske države ter šel leta 334 v Malo Azijo na veliki bojni pohod, ki mu je prinesel oblast nad vso Prednjo Azijo, helenistični, t. j. zapadni kulturi pa odprl široko, novo polje. Aleksandrova pot je šla preko Male Azije (gordijski vozeli!), preko Fenicije, kjer se mu je mesto Tir sedem mesecev ustavljalo, čez Palestino v Egipt, kjer so ga prebivalci pozdravili kot rešitelja iz perzijske sužnosti; šel je nato v oazo Sivah, kjer so ga svečeniki boga sonca Amóna proglasili za božjega sina; kot tak je imel po orientalskem pojmovanju pravico na prestol. Aleksander je v Egiptu ustanovil ob izlivu Nila poznejše svetovno mesto in tržišče Aleksandrijo. Nato se je obrnil v notranjost perzijske države in jo v nekaj letih celotno osvojil; prodril je celó do Inda, ki je postal vzhodna meja njegove države.

Nato je uredil svojo državo in pripravljajl nove osvojevalne načrte, toda že leta 323 je umrl.

Po njegovi smrti so si leta 301 razdelili po hudih borbah njegovi generali vso državo med seboj. Glavne države, ki so nastale iz Aleksandrove države, so bile: 1. D r ž a v a P t o l e m e j c e v (Egipet, Palestina, severna Afrika do Sirte; trajala je do leta 30 pr. Kr.). 2. D r ž a v a S e l e v k i d o v (Sirija, Mala Azija, Mezopotamija, Iran; trajala je do l. 64 pr. Kr.). 3. M a k e d o n s k a d r ž a v a (Makedonija, Trakija, Tesalija; trajala je do leta 168 pr. Kr.). Poleg imenovanih je bilo še mnogo drugih; vse pa je doletela ista usoda: prej ali slej so postale plen R i m l j a n o v.

Pregled razvoja starih grških in helenističnih gospodarskih in trgovskih prilik.

Že praprebivalci Grčije so se pred prihodom Grkov v deželo bavili z istimi gospodarskimi panogami, katere so pozneje gojili zlasti tudi Grki; dežela namreč sama narekuje narodno gospodarstvo. Praprebivalci so se bavili s poljedelstvom, živinorejo, z vrtnarstvom (zelenjava, sadjarstvo, oljke, cvetlice, vinarstvo), z industrijo (pridobivanje kovin, gradnja ladij, stavbarstvo). Trgovske stike so imeli Krečani in Mikenci neposredno z Egiptom (kult Apisa, kult Minosa — bika, boga sonca!) in s Feničani, preko teh pa z Babilonom.

Po priselitvi Grkov v današnjo Grčijo, ki je bila takrat, izvzemši vzhodne obale, še pokrita s pragozdovi, v katerih so živeli medvedi, bivoli in celó levi, so Grki privzeli vse ekonomske in kulturne pridobitve praprebivalcev, s katerimi so se polagoma zlili v eno narodno celoto, izvzemši špartanske države. Vse neštnevilne bajke in pripovedke kakor tudi junaške pesnitve iz te dobe, selitev in ustanavljanje državic nam pričajo, da so Grki prav hitro urejali in zboljševali svoje gospodarske razmere in da so kmalu postali trgovci v velikem obsegu; to nam pričajo n. pr. pripovedke o Herakleju, o Tezeju, o Argonavtih, dalje Homerjevi pesnitvi »Ilijada« in »Odiseja« itd. Ko so se grške naselitve končale, je tvorilo glavno podlago narodnemu gospodarstvu poljedelstvo in živinoreja; sled-

nja je veljala kot merilo osebnega bogastva. Tudi domača obrt je cvetela; žene so predle in tkale obleke in preproge iz volne in lanu. Samostojna obrt je bila od vsega početka že lončarstvo, kovaštvo in ladjedelstvo. Trgovina je bila zlasti živahna med grško celino, otoki Egejskega morja in Malo Azijo (jonijskimi kolonijami). Preko te je prišel v Grčijo tudi kovani denar.

V vsej Grčiji se je pojavil velik napredek v narodnem gospodarstvu, zlasti v Korintu, Atenah, na otokih in v Mali Aziji, dočim je Sparta ostala skrajno konservativna; zaprla se je vsem zunanjim vplivom in le nerada je dovoljevala periekom, da so se bavili s trgovino in obrtjo. Svobodni Špartanci se niso nikoli ukvarjali z gospodarskimi vprašanji; to je veljalo kot nečastno delo.

Drugače je bilo v vseh drugih državah, zlasti pa v Atenah in Korintu. Gospodarska vprašanja so bila vprašanja javnega življenja; v trgovini so pa kar tekmovali med seboj. Saj dežela ni bila dovolj rodovitna in velika, da bi preživela številno prebivalstvo. Poljedelstvo, živinoreja in vrtnarstvo, ki je sprva tvorilo podlago narodnemu gospodarstvu, je postalo kmalu nezadostno; tudi Solonove reforme, ki so dale do tedaj zatiranim kmetom in živinorejcem dokaj olajšav, niso mogle za stalno ohraniti narodnemu gospodarstvu poljedelstvo kot podlago. Glavni poljedelski pridelki so bili ječmen in pšenica; živinorejci (zlasti po hribovitih krajih) so gojili predvsem ovce in koze, manj govedo in konje.

V 8. in 7. stoletju se je tako izvršil splošen prehod po vsej Grčiji od poljedelstva in živinoreje na obrt, industrijo in trgovino; ta prehod se je najprej izvršil na maloazijski obali, nato na otokih in slednjič na celini — od vzhoda proti zapadu. To gibanje je zlasti pospeševal kovani denar, ki je prišel od vzhoda; enota grškega denarja je bil (enako kakor v Babilonu) 1 talent = 60 min; 1 mina = 50 stater (šekljev) po dve drahmi. Dolžinska mera je bil 1 stadion = okoli 200 m; tekočinska mera 1 metretes = okoli 40 l oziroma 1 medimnos = okoli 50 l. Mere in uteži so bile krajevno prav različne; tu so navedene najbolj pogosto rab-

ljene tako zvane evbejske (1 talent = 26 kg) in tako zvane egiptске uteži (1 talent = 30 kg) oziroma vrednote.

Denarni promet je bil moderno organiziran; središča so bile bančne poslovalnice, ki so se bavile z vsemi bančnimi posli, kakor z menjavanjem, posojili, depoziti, hipotekami itd. Poznali so že kreditna pisma in nakazila kakor tudi menice.

Čeravno je bila trgovina dobro razvita, so jo vendarle imeli za nečasten posel povsod; kljub temu pa so se kot tihi ali javni družabniki udeleževali kupčij skoraj vsi Grki (razen v Špartii). Posebno velja to za veletrgovino, za prekomorsko trgovino in za razne špekulacije.

Prekomorsko trgovino, ki je obsegala skoro vso zunanjo trgovino Grčije, so pospešile po Korinčanih iznajdene troveslače (trireme), dolge, ozke, ostre ladje z veliko hitrostjo. Z njimi so obvladovali vse veliko grško trgovsko območje, ki je obsegalo vse predele Sredozemskega morja in katerega središča so bila obrežna mesta Egejskega morja: Atene, Korint, Argos, Egina, Samos, Rodos, Milet.

Notranja trgovina v Grčiji se je tudi v prvi vrsti posluževala ladij, le redko so se trgovci posluževali prometnih sredstev kopne zemlje, kakor mul, dvo- in štirikolesnih voz itd. Cest ni bilo mnogo, a kolikor jih je bilo, so bile skrbno ohranjene. Poštnih naprav ni bilo; za vsako sporočilo javnega ali zasebnega značaja so pošiljali tako zvane tekače ali hemerodrome, ki so pretekli na dan do 150 km razdalje (Maribor—Ljubljana).

Najvažnejši trgovski predmeti so bili: žito, vino, olje, sadje, tekstilni, keramični in kovinski izdelki, dragulji, jantar, kositer.

Prezreti ne smemo grškega gostoljubja, ki je nadomestovalo današnje hotele in mednarodno pravo. To gostoljubje se je ohranilo od roda do roda, in sicer so se legitimirali nepoznani si potomci s pomočjo razbitih kamnov, katerih deli so se ujemali, s pomočjo prstanov, orožja itd. Toda tudi čisto tujega gosta sprejeti je bila častna dolžnost vsakega Grka.

Za časa grške zlate dobe se je trgovina sijajno razcvetela; pridobitve perzijskih vojsk, genijalno vodstvo Peri-

kleja, neštete prireditve itd. so pospeševale zunanjo in notranjo trgovino in jo dovedle do notranjega vrhunca.

Zato pa je tem hitreje propadla trgovina v naslednji dobi, dobi propada, dokler se ni v zadnji, helenistični dobi zopet razcvetela in dosegla svoj vrhunec, ki pomeni vrhunec trgovine v vsem starem veku.

Aleksander Veliki je s svojimi osvojitvami, s svojo nivelizacijsko politiko, z neštevilnimi ustanovami novih mest po vsej Prednji Aziji odprl zapadni trgovini, industriji in obrti svetovni trg s tako rekoč neizčrpnimi viri in odjemalnimi možnostmi. Poleg tega je spravil v obtok ogromno bogastvo bivšega perzijskega državnega zaklada, pospeševal je gradnjo luksuznih stavb in sklepal vedno nove trgovske pogodbe zlasti z indijskimi državami. Važna so zlasti njegova prizadevanja za zgraditev pristanišč (Aleksandrija!), za regulacijo rek (Tigris!), za varnost cest itd.

Doba po smrti Aleksandra Velikega je zlata doba trgovine starega veka. V narodnem gospodarstvu zapadnega sveta opazimo nekaj bistvenih sprememb; doslej neznano razkošje z orientu se je razpaslo. To velja zlasti za svilnate tkanine, zdravila, dišave, šminke itd., vse doslej neznane predmete na zapadu. V tej dobi je zapad tudi spoznal riž in citrono, dve važni pridobitvi narodnega gospodarstva.

V aleksandrinski dobi so se tudi glavna tržišča premaknila proti vzhodu. Središči sta bili Rodus in Aleksandrija. Rodus je ustvaril prvo pomorsko pravo; nekatera določila iz tega prava se nahajajo še v modernih pomorskih pravih (n. pr. določilo, po katerem morajo odškodovati sotovorniki onega, čigar blago je šlo v teku vožnje radi viharja ali gusarjev v izgubo). Aleksandrija je nagromadila v svojih bankah in trgovskih hišah bajno bogastvo, kjer »si mogel dobiti vse razen snega«. Vsa trgovina vzhoda in zapada se je tu stekala. Poleg trgovine je cvetela tudi industrija. Važno je bilo zlasti izdelovanje papirja, ki se je edino tu pridobival.

Od ostalih grških mest je procvital samo še Korint, dočim so bile Atene samo še kulturnega in izobraževalnega pomena.

Kartagina.

Zemljepisna lega Kartagine je bila odlična; ležala je na meji med vzhodnim in zapadnim delom Sredozemskega morja na severnem obrežju Afrike (danes Tunis). Že v 12. stoletju so tu ustanovili Feničani kolonijo Utiko, v začetku 9. stoletja pr. Kr. pa so politični pregnanci iz Tira ustanovili pod bajeslovno kraljico Didono Kartagino, ki je bila sprva podložna sosednim plemenom, toda prav kmalu se je otrsela te vlade in začela širiti svojo oblast na vse strani, da je obsegala njihova država ob času največjega obsega (okoli 500 pr. Kr.) vso obalo in vsa otočja zapadnega dela Sredozemskega morja razen Italije in Sicilije. V Italiji, tako zvani »Veliki Grčiji«, so se uspešno borili **Zapadni Grki** proti prodirajočim Kartażanom in so jih leta 480 pri Himeri odločno porazili. Na Siciliji Kartażani tudi niso uspeli, ker so domačinom pomagali sprva Grki, pozneje pa Rimljani, ki so Kartażane slednjič tudi popolnoma uničili (leta 146 pr. Kr.).

Ok. 1100 pr. Kr.: Ustanové Feničani Utiko.

Ok. 900: Ustanovitev Kartagine (bajeslovna kraljica Didona).

Od ok. 900—500: Razširitev kartażanske oblasti na vsa otočja zapadnega dela Sredozemskega morja.

480: Bitka pri Himeri. Zapadni Grki odločilno porazijo Kartażane.

264—146: Borbe z Rimljani. V tej dobi se pojavi prvi kreditni denar.

Kakor niso Kartażani (ali Punci) pomenili v umetnosti in znanosti nič, tako so bili v gospodarstvu in trgovini vodilni narod starega veka, ki je prekosil celó domovino — Fenicijo. Glavni pridelki kartażanske države so bili: žito, vino, olje, dateljni, fige; oni so kot prvi uporabljali v svojem dobro razvitem poljedelstvu že umetna gnojila; še bolj je cvetela **industrija** (tekstilna, škrlat, usnje) in **rudarstvo** (Španija, Elba). V ladjedelstvu so Punci prekosili celó Grke.

Kartażanska zgodovina je v bistvu zgodovina trgovine; kajti osnova te države je bila trgovina. Vsa njihova trgovina je bila pomorska, razen z notranjostjo Afrike, s katero so trgovali po suhem, po onih poteh, ki jih je predpisovala narava že takrat in jih predpisuje še danes, namreč po poteh preko oaz. Trgovali so s slonovo kostjo, s črnimi

sužnji, z zlatom, biseri, nojevimi peresi itd. V Sredozemskem morju so skušali monopolizirati vso trgovino, poskus, pri katerem so poginili. Za časa njihove slavne dobe (6.—3. stoletje) so stali v neposrednih trgovskih stikih ne samo z vsemi sredozemskimi deželami, ampak tudi z Britanijo in Severnim morjem, odkoder so zlasti izvažali kositer in jantar.

D e n a r s t v o je bilo visoko razvito. Pri njih se pojavi v zgodovini denarstva prvič kreditni denar, predhodnik naših bankovcev. Bila je to v usnjeno vrečico všita kovinska ploščica, na kateri je bila zapisana nominalna vrednost. Te nakaznice so se uporabljale samo v interni trgovini; tuji narodi niso priznavali plačilne vrednosti temu kreditnemu denarju.

Tretje poglavje.

Rimska doba.

(146 pr. Kr. do 528 po Kr.)

Zemljepis Apeninskega polotoka. Apeninski polotok leži na jugu Evrope na sredi Sredozemskega morja, in sicer med približno 38° in 46° severne širine in med približno 7° in $18^{\circ}5'$ vzhodne dolžine od Greenwicha. Polotok obsega približno 300.000 km^2 in to od vznožja Alp proti jugu z vsemi otoki (najvažnejši Sicilija, Sardinija, Korzika, Elba). Obdaja ga Sredozemsko morje s svojimi deli: na zapadu Ligursko in Tirensko morje, na vzhodu Jonsko in Jadransko morje z raznimi zalivi in prelivmi. Notranjost dežele je po večini gorata (Apenini), vendar je tudi nekaj večjih ravnin, kakor na severu Padska, okoli Rima rimska Kampanja itd. Omeniti je še treba, da je zlasti južni del Apeninskega polotoka vulkanskega izvora in da ima še danes delujoče vulkane, kakor Vezuv pri Neapolu (1300 m), Etna na Siciliji (3300 m), Stromboli na Liparskih otokih. Podnebje ni enotno; v južnem delu je sredozemsko (t. j. zimski dež, sicer malo padavin; večno modro nebo), v Padski nižini prehodno: dokaj mrzle zime, vroča poletja. V zgodovini delimo Apeninski polotok v naslednje dele: 1. **Zgornjo Italijo**, od Alp do rečic Makra in Rubikon (približno 44° severne širine); 2. **Srednjo Italijo**, do rek Silarus (danes Sele) in Frento (okoli 41° severne širine); 3. **Južno Italijo ali Veliko Grčijo** (Grecija magna).

Otoki so tvorili poseben del Italije. Vsak od teh delov je bil zopet razdeljen v razne pokrajine.

Svetovni položaj Apeninskega polotoka je kakor ustvarjen, da omogoči prebivalcem ustanovitev velike svetovne države, ki obsega vse dežele Sredozemlja; saj je ta polotok njegovo naravno središče. Država je nastala; prevzela je helenistično kulturo in tako pripravila pot za razširjenje krščanstva in s tem nove dobe.

Pregled občne zgodovine stare Italije.

Praprebivalci Italije so bili v vsej Srednji in Južni Italiji Italiki, katere so v 9. stoletju pr. Kr. izpodrinili iz južnega dela grški kolonisti, ki so ustanovili tu tako zvano »Veliko Grčijo« z mnogoštevilnimi cvetočimi mesti (Tarent, Sirakuze itd.); ta pa so navadno radi notranjih sporov propadla. Zgodovina pozna te Grke pod skupnim imenom Zapadni Grki, ki so poleg trgovske važnosti (imeli so trgovske stike z vsem zapadnim delom Sredozemlja) pomembni še zlasti v borbi proti Kartazanom, katere so leta 480 pri Himeri porazili. Italiki so se

torej umikali proti severu, vendar so tudi tu zopet zadeli na drug, visoko kulturni narod Etruščanov (bivališče v današnji Toskani); ti so poznali pisavo, imeli posebno in dobro državno upravo ter so zlasti važni v stavbarstvu; pri njih srečamo prvič v zgodovini na stavbah kupole. Trgovali so za časa svojega viška (8.—5. stoletje pr. Kr.) z menjalno trgovino, zlasti s severnimi narodi za jantar.

Poleg Italikov, ki so bili indogermani, Etruščanov in Grkov so bivali v Severni Italiji še Ligurci (na pol bajeslovni narod), dalje Veneti, ki so bili ilirskega porekla, in od približno leta 500 dalje Galci. O vseh teh narodih vemo prav malo; skoro vsa njihova zgodovina je polna bajk. Pač pa vemo skoro vse podrobnosti o narodu, ki je vse naštete in še mnogo drugih narodov podjarmil in slednjič asimiliral; zgodovina nam je naravnost ali z raznimi izkopaninami ohranila skoro vse podrobnosti o

Rimljanih.

Do ok. 500 pr. Kr.: Doba rimske predzgodovine (l. 753 pr. Kr. baje ustanovitev Rima).

Doba rimskih kraljev.

Ok. 500—31: Doba rimske republike. Zmaga demokracije. Naglo razširjanje rimske države. Njen obseg ob koncu te dobe: Vsa srednja, zapadna in južna Evropa, velik del Prednje Azije in Severne Afrike. Pogosti upori v prestolnici, Italiji in provincah. Poizkusi socialnih reform.

31 pr. Kr. do 476 po Kr.: Doba rimskega cesarstva.

31 pr. Kr. do 180 po Kr.: Rimska zlata doba. Pomembni cesarji: Avgust, Tiberij, Klavdij, Vespazian, Tit, Trajan, Hadrian.

4 pr. Kr.: Rojstvo Jezusa Kristusa.

180—284 po Kr.: Doba vojaških cesarjev in državljanskih vojsk.

284—476: Doba despotov.

Ok. 328: Prenos prestolnice iz Rima v Bizantij.

395: Definitivna razdelitev rimske države na Zapadno in Vzhodno rimsko državo. Zapadna propade 476, Vzhodna 1453.

Rimsko zgodovino delimo v tri dobe: 1. predzgodovino Rima do leta 500 pr. Kr., 2. Rim kot republiko do leta 31 pr. Kr., 3. Rim kot cesarstvo od leta 31 pr. Kr. do leta 476 po Kr.

Predzgodovina Rima (do leta 500 pr. Kr.). Ta doba je zavita v bajeslovno megle. Razne pripovedke o postanku Rima (Romulus in Remus, volkulja, ugrabljene Sabinke itd.) nam povedo samo zgodovinska dejstva, da je bil Rim ustanovljen ob Tiberi tam, ko ta stopa iz gor v ravnino, to je na mestu, do koder lahko vozijo trgovske ladje, v središču krajine Latium, ob tromeji treh narodnosti (Latincev, Sabinecev in Etruščanov), na sedmerih gričih (zdravstveni in strateški momenti) — sami pogoji za uspešen razvoj trgovine. Res je to mesto sprva bilo azil (zatočišče) političnih beguncev iz vse Italije in se je tu razvijala živahna kupčija. Toda prav kmalu je stopilo trgovanje v ozadje in Rim je stopil na pot vojaških osvojitvev, ki so mu prinesle svetovno gospodarstvo. O sedmerih kraljih, ki so vladali od »ustanovitve mesta Rima« (baje leta 753 pr. Kr.), ni znanega nič gotovega; vémo samo to, da so se po hudih notranjih in zunanjih bojih razmere končno veljavno ustalile in da je nastopila okrog leta 500 pr. Kr. doba republike.

Okrog imenovanega leta 500 je imel Rim trojno prebivalstvo: patricije (t. j. dedno plemstvo, ki je bilo lastnik večine zemlje), kliente (patricijem uslužbeni najemniki in dninarji) in plebejce (manjši kmetje, trgovci, obrtniki; bili so osebno svobodni, vendar politično brez pravic). Sužnjev je bilo do punskih vojsk neznatno število.

Rim kot republika (500—31 pr. Kr.). Najvažnejši dogodki v tej dobi so: a) notranja ureditev državnega vodstva (2 konzula, pretorji itd.); b) po hudi borbi stanov se slednjič plebejci uveljavijo povsod; demokracija zavlada; c) zunanjepolitični uspehi: rimska država se naglo širi; najprej si osvoje Rimljani neposredno deželo okoli Rima, Latium, nato ukrote Etruščane (395) na severu, Samničane na vzhodu, Tarent na jugu; leta 266 je že segala rimska oblast od Rubikona do Mesinskega preliva. Ustanavljali so prve kolonije. Od leta 264 do 146 trajajo tri tako zvane punske vojske. Na eni strani so bili Kartażani, na drugi Rimljani. Vojno prizorišče je bila sprva Sicilija, nato Italija (Hanibal!), slednjič Afrika. Posledice

vojsk: Kartagina je bila uničena in razrušena, Rim pa si je razširil oblast izven Italije in si pridobil prve province, katerim so kmalu sledile druge, in sicer v naslednjem redu: Sicilija, Sardinija, Korzika, Severna Italija, Južna Galija, Hispanija, Afrika, Istra in druge.

Skoro istočasno so se Rimljani borili tudi na vzhodu v Grčiji in si jo leta 146 po padcu Korinta podvrgli, potem ko so si bili nekoliko prej (168) osvojili Makedonijo. Nekako istočasno so se Rimljani bojevali tudi v Siriji, ki je spréjela ubeglega Hanibala in hotela na njegovo pobudo osvojiti Trakijo in Grčijo. Sirija je propadla v tej borbi; morala je odstopiti del Male Azije do Halisa Rimljanom, ki so podarili pridobljene dežele prijateljskim državam v Pergamu in na Rodu.

Vse te velike, nagle zmage so nagromadile v Rimu ogromno bogastvo, ki je tvorilo kal moralnega in tudi gospodarskega propada vse rimske države. Našli so se možje, ki so ta razvoj sicer skušali zavreti (zlasti značilna sta pojava bratov Grakov leta 131 in 121 pr. Kr.), toda vse take glasnike so nahujskane ljudske množice pobile; katastrofa rimske republike se je neizogibno bližala.

Nastale so notranje državljanske vojske (Marij, Sula, prvi triumvirat: Cezar, Pompej, Kras, drugi triumvirat: Antonij, Lepid, Oktavian Avgust), ki so trajale sto let (131—31 pr. Kr.) in ki so končno zrušile republiko.

Rim kot cesarstvo. Kot vladar je izšel imperator — cesar Oktavian s priimkom Avgustus (t. j. Veličanstvo), ki je umiril državo, uredil promet in province, ki so bile dosihdob tlačene in do skrajnosti izmozgavane, uredil vojsko in upravo. Z Avgustom se prične tako zvana rimska zlata doba, ki je trajala od leta 31 pr. Kr. do 180 po Kr.

Za vladanja Avgusta je bil rojen v njegovi državi, daleč na vzhodu v provinciji Siriji, Jezus Kristus, in sicer 4 pr. Kr.; postal je početnik in nosivec velikih krščanskih idej, ki so ustvarile novo, moderno dobo.

Rimska zlata doba pomeni višek rimske (latinske) kulture v umetnosti (stavbarstvu, slikarstvu, pesništvu, n. pr. pesniki: Vergilij, Horacij, Ovid, v govorništvu n. pr. drugi največji govornik starega veka Ciceron

itd.) in v znanosti (v zgodovini, n. pr. Cezar, Livij, Tacit; v naravoslovju n. pr. Plinij, v zemljepisju in astronomiji n. pr. Ptolemej). V tej dobi so vladali po večini dobri cesarji, ki so si mnogo prizadevali za razširjenje in prosperel države; okrog leta 110 po Kr., pod vladno cesarja Trajana, je imela rimska država največji obseg. Pripadale so ji naslednje dežele (od zapada proti vzhodu, od severa proti jugu): Hispanija, Mavretanija, Britanija, Galija, Recija, Norikum, Panonija, Ilirija, Italija, Afrika, Numidia, Dacija, Mezija, Trakija, Makedonija, Ahaja, Azija, Sirija, Arabija, Mezopotamija, Egiptet in vsi otoki Sredozemskega morja. Severna in vzhodna meja je bila naslednja: nasip proti Piktom (Škotom), dalje Severno morje do ustja Labe, ozek pas ob morju, Ren, Nekar, Donava do izliva Tise, Tisa, vse Sibinjsko višavje do Buga, Spodnja Donava, Črno morje, Kavkaz, zapadno Iransko višavje ter Tigris in Perzijski zaliv.

Sosedni barbari so kmalu začeli napadati rimsko mejo in že proti koncu zlate dobe je Rim izgubil nekaj mejnih provinc (n. pr. Dacijo, Armenijo, Mezopotamijo, Arabijo). — Radi notranjih nasprotij, radi uporov in stalnih borb za prestol se je država, kateri je bila zaradi bogastva meščanstva in zaradi propada malega kmeta že zdavnaj izpodmaknjena zdrava podlaga za napredek, vedno bolj rahljala, postajala je manj odporna. Iskali so sicer krivcev v kristjanih, ki so jih kruto preganjali skozi tri stoletja, toda vse je bilo zaman. Po dobi tzv. vojaških cesarjev (od 180 do 284 po Kr.), ki so državo radi neprestanih državljanskih vojsk spravili na rob propada, pride doba tzv. despotov (cesar Diokletian se je proglasil za »gospoda in boga«), ki so izvršili delitev države.

Konstantin Veliki, ki je priznal krščanstvu svobodo (milanski edikt l. 313), je prenesel prestolnico iz Rima v Bizanc (Konstantinopolis po njem imenovanem, naš Carigrad) okoli l. 328 in s tem odmaknil središče trgovskega in gospodarskega življenja iz Rima. Sicer so še razni cesarji skušali ustvariti prejšnjo enotno rimsko državo, toda brez trajnega uspeha. Zadnji tak poskus je storil cesar Teodozij, po čigar smrti l. 395 je za vselej razpadla država

na Vzhodno in Zapadno rimsko državo. Prva se je pod imenom Bizantinske države vzdržala do padca Carigrada leta 1453, druga je pa kmalu padla v oblast barbarom (Odovakar je zavzel Rim l. 476). Vendar je misel na obnovitev nekdanje rimske univerzalnosti še dolgo časa živela kot ideal pred očmi raznih vladarjev srednjega in celo novega veka.

Razvoj gospodarskih, socialnih in trgovskih prilik v rimski državi.

Glavne značilnosti rimske dobe so: Rimljani združijo helensko in kartražansko kulturno in gospodarsko področje v eno državo, v kateri so se polagoma ublažila huda narodna in gospodarska nasprotja. Kot zunanje dežele, v katere se je usmerila zunanja trgovina, so se neposredno odprle na vzhodu Indija, Kitajska (preko Irana), centralna Afrika in na severu Skandinavija in Baltiške pokrajine.

Preden je prišel razvoj rimske gospodarske zgodovine do tako širokega območja, je šel preko več važnih razvojnih stopenj.

Sprva je bil Rim čisto kmetско mesto; imelo je grad, obzidje in velik trg (forum), na katerem so se zbirali meščani ob rednih tedenskih tržnih dnevih. Posamezne rod-bine so namreč skušale iz lastnih sredstev in pridelkov kriti svoje potrebe. Če so pa imeli kakega pridelka v preobilici, so ga na trgu skušali zamenjati (menjalna trgovina!), in sicer po starem indogermanskem (arijskem) razmerju 1 govedo = 10 ovac. Toda prav kmalu (še za kraljev) so Rimljani uvedli baker kot osnovno menjalno sredstvo, sprva v obliki palic in plošč, pozneje pa so lili novce, tzv. asses. Srebrno podlago so sprejeli šele l. 268 pr. Kr., in sicer so določili razmerje srebro : baker = 1 : 120. Enota je bil 1 denar (= 1 grška drahma). Za časa Avgusta je Rim prešel tudi na zlato podlago (enota = 1 aureus = 25 denarjev). Na splošno se je rimsko denarstvo vedno bolj kompliciralo.

Kot poljedelci so si Rimljani pridobili mnogo znanja in izkušenj od Grkov in Etruščanov, vendar so vse do konca punskih vojsk skoro ostali kremeniti značaji; osebno so se

senatorji in konzuli še bavili s poljedelstvom (orali in sejali so še sami). Zato nam je razumljiva njihova konservativnost, ki je povzročila, da so s kolonizacijo, z graditvijo trdnjav itd. hitro zromanizirali vso Italijo in pozneje znivelirali skoraj vso ogromno državo. Temu so nemalo pripomogle sijajne rimske ceste, ki so tvorile zvezo s središčem in najoddaljenejšim krajem v državi (prva cesta »Via Appia« l. 312 od Rima preko Kampanije, za njo »Via Flaminia« in »Via Aemilia« proti severu). Te sicer v prvi vrsti vojaške ceste so bile neprecenljivega pomena tudi za trgovski promet, ki se je posluževal najraznovrstnejših vozil.

Spunskimi vojskami pa se prične notranji gospodarski in socialni propad v Rimu. Ker je istočasno s punskimi zmagami postal Rim tudi zmagovavec v Makedoniji, Grčiji in Mali Aziji, so se v državni zakladnici, v erarju na Kapitolu zgrinjali neizmerni zakladi iz vsega Sredozemlja. Zato je država lahko opustila svojim državljanom (t. j. rimskim meščanom) tribut, t. j. s cenitvijo premoženja (t. j. censusa) določeni premoženjski davek. Ker so bili tako svobodni Rimljani oproščeni davka, so najemniki davkov v provincah tem huje izžemali vse rimske province. Država namreč ni pobirala po pridobljenih provincah sama davek, ampak je to pravico dala v najem rimskim zakupnikom, ki so potem na lastno pest izterjavali davke od provincialistov. Na ta način niso imeli slednji nikakih pravnih zaslomb in tako je propadlo v kratkem mnogo najbolj cvetočih rimskih provinc (najbolj znano je izžemanje na Siciliji po Veru, kar je povzročilo vstaje; proti temu načinu izmozgavanja se je mnogo boril slavni govornik Ciceron v svojih govorih »In Verrem«).

Pa tudi v Italiji sami so se izvršile medtem velike gospodarske in socialne izpremembe. Brž ko je namreč Rim osvojil kako pokrajino v Italiji, si je prilastil določen del (od tretjine do polovice) rodovitne zemlje. To zemljo je prepustil v dedno posest ali pa kot dedno najemnino (ager publicus) posameznim državljanom. Tako so nastajala ogromna veleposestva (latifundije), ki so

se vedno bolj širila zato, ker so bogataši dokupovali vedno nova posestva; hoteli so namreč svoj denar čim varneje naložiti. Pri tem svojem stremljenju so se skušali polastiti tudi majhnih svobodnih kmetij, ki so bile vmes posejane; to se jim je prej ali slej vedno posrečilo (tržna konkurenca; kmet je sam prideloval, veleposestniki so delali s sužnji; cenejša delovna moč, cenejše blago!).

Tako je mali kmet, ki je tvoril zdravo jedro rimski državi in zlasti vojski, polagoma propadel. K temu je še zlasti pripomoglo dejstvo, da so bile rimske vojske, ki so osvojile tako rekoč ves svet, sestavljene prav iz teh malih kmetov, ki so se v dolgotrajnih vojskah na zelo oddaljenih bojiščih popolnoma odvadili mirnemu delu; ko so se vrnili domov, je bilo njihovo gospodarstvo zanemarjeno; da so si opomogli, so se morali zadolžiti večinoma pri veleposestnikih, ki so tako prav lahko prišli v posest skoraj vseh malih zemljišč. Prejšnji posestniki so se po večini izselili v mesto, kjer so poskušali postati obrtniki ali trgovci in branjevci ali pa so — toda le v redkih slučajih — ostali kot n a j e m n i k i (k o l o n i) na posestvih.

Tako se je Italija raznarodovala. V mestih se je pa nakopičilo ljudi, ki so prišli s kmetov, da bi našli v obrti, trgovini i. dr. sredstva za preživljanje. Toda tudi v mestih niso bile razmere nič boljše kakor na deželi. Vso trgovino in industrijo (s tem pa tudi obrt) so imeli zopet v rokah rimski bogataši, ki so obratovali s cenenimi sužnji. Tako se je množilo število nezadovoljne mase, proletarcev, ki je bila v stalni opoziciji in sporu s p l e m s t v o m (aristokracijo), in to tako z uradnim (nobiles, optimates) kakor tudi z denarnim (equites, konjeniki); stara delitev na dedno aristokracijo, kliente in plebejce je s tem propadla.

Plemstvo je bilo skrajno osovraženo tako v mestih, zlasti pa še v provincah; prišlo je celó do revolucij (brata Grakha, upori sužnjevi itd.) in do neprestanih državnih udarov in vojsk, iz katerih so državo rešili šele c e s a r j i.

Njihove zasluge so v prvi vrsti velike za provinca, ki so jim uredili upravo in jih postavili pod svoje osebno nadzorstvo (Italija do Rubikona je bila senatova last). Province so naglo procvitale; v njih so se začeli baviti zopet

mali ljudje s kmetovanjem; nekaj je bilo svobodnih; večinoma so bili najemniki; ti so se delili v velenajemnike (conductores) in male najemnike ozir. podnajemnike (coloni); slednje so skušali kar najbolj prikleniti na grudo, kar se je velenajemnikom posrečilo pozneje, ko so barbari prestopali v rimsko ozemlje in postajali tributarii, t. j. vezani najemniki. Do konca 3. stoletja so se vse nižje vrste zemljiškega najemništva strnile v enoto tzv. adscriptov ali kolonov vobče, t. j. na grudo dedno vezanih ljudi — kakršni so se n. pr. v Italiji ohranili z majhnimi spremembami še do danes.

Za cesarjev je tako na latinskem zapadu kakor na grškem vzhodu doseglo ustanavljanje in razvoj mest svoj višek. Na vzhodu, kjer je bilo že mnogo mest iz raznih dob, so cesarji v trgovske in industrijske namene ustanavljali še vedno nova mesta, na zapadu pa so morali vsa mesta ustanoviti in jim dati s podelitvijo ali rimskega ali zavezniškega ali posebnega municipalnega prava pogoje za razvoj. V vseh mestih se je prebivalstvo delilo po socialnih stopnjah posameznikov in njihovega premoženja; tako so ljudje s premoženjem 1.200.000 sestercev spadali v stan senatorjev, s 400.000 sestercev v stan konjenikov, s 100.000 sestercev v stan kurialov (t. j. onih, ki so lahko prišli v upravo provincialnih mest). To so bili tzv. »honestiores« (t. j. dostojni ljudje), dočim so bili vsi drugi »humiliores« (t. j. nižji ljudje). Razdelitev je bila pa zato po premoženju, ker je fiskus nalagal na premoženje raznih stanov odgovarjajoče davke.

Poleg teh dohodkov je pa imela državna blagajna še dohodke iz raznih carin in mitnin, ki jih je bilo mnogo ne samo ob državnih mejah, ampak tudi ob raznih provincialnih in mestnih mejah.

Bremena, ki jih je zato nosila država, so bila sledeča: vzdrževanje uprave in vojske, graditev javnih naprav (n. pr. cest, vodovodov, kopališč, amfiteatrov itd.), preskrba proletariata z živežem v Rimu, Atenah in pozneje (po 328) tudi v Carigradu i. dr.

Cesarji so si prizadevali, da bi Rim kot svojo prestolnico opremili čim veličastneje; tudi so skušali v njem skoncentrirati ves promet, obrt, trgovino, industrijo; prvo

se jim je do malega posrečilo. Zgradili so krasne ceste, ki so imele vse izhodišče v Rimu.

Neposredno izhodišče cest za naše kraje je bila Aquileia — Oglej, odkoder so šle ceste na Koroško in mimo Nauporta — Vrhnike do Emone — Ljubljane; tu se je cepila cesta; prva je šla preko Adrante — Trojan na Celejo — Celje in od tu na Petovium — Ptuj in dalje na Ogrsko, druga pa je šla iz Emone proti vzhodu nekako ob današnji državni cesti proti Krškemu polju, kjer je stal Neviodunum — Dornava in dalje proti Sisciji — Sisku in Sirmiju — Sremski Mitrovici. Poleg teh glavnih cest je bilo še mnogo vicinalnih cest, ki še niso vse dognane.

Tudi v denarnem oziru je Rim gotovo prednjačil vsem drugim mestom. Saj se je tu stekal denar iz vse države. V denarnem in kreditnem prometu so Italiki zavzemali vodilno vlogo, dasi so imeli v Grkih in ostalih orientalcih močno konkurencu. Sicer so bile obresti v dobi republike prepovedane, a pozneje so jih vendarle uvedli; za cesarjev so bile določene obresti na 4% do največ 12%.

V obrti, industriji in trgovini so bile province samostojne in so visoko nadkriljevale Italijo; samo italijski otoki so bili v žalostnem položaju; po večini so jih uporabljali — kakor še danes Italijani — kot kaznilnice.

Posamezne province so bile važne za naslednje pridelke oziroma panoge narodnega gospodarstva:

Vsa severna Afrika od Sinaja pa do Herkulovih stebrov je tvorila žitnico Rima; pridelki: pšenica, ječmen, proso, južno sadje, vino, olje; preko teh provinc so prihajale v Rim divje zveri za igre. Industrija je proizvajala usnje, volno, škrlat.

Španija je bila bogata s srebrnimi in kositrnimi rudami. Največji rudniki Rima (v Kartageni nad 40.000 ljudi v enem rudniku).

Galija je pridelovala izborno vino; izdelovala je daleč znano orožje, v Lugdunumu (Lyonu) pa svilne, volnene izdelke itd.

Britanija je imela mnogo rud, izborno poljedelstvo in živinorejo.

Norikum: znano železo, sol, zlato, živinoreja, dobra vina. Isto Panonija.

V **Mali Aziji** je cvetela tekstilna industrija (Smirna). Sirija: svila, platno, škrlat, steklo.

O rimski trgovini ni mnogo povedati; imeli so enake nazore o nečastnosti trgovine kakor vsi stari narodi. Senatorjem in uradnikom je bilo postavno prepovedano, baviti se s trgovinskimi posli.

Vendar pa se je zlasti stan konjenikov mnogo ukvarjal s trgovino; trgovsko poslovanje je privedel do naravnost modernih oblik veletrgovine. Do tega je zlasti pripomoglo kupčevanje v delniških družbah. V prvi vrsti so se ukvarjale te družbe z importom blaga na debelo (n. pr. uvoz živil v Italijo). Nato pa so s svojimi klienti in sužnji preplavili vse province in prodrli daleč v barbarske kraje.

Imeli so močne konkurente v Grkih, Sirijcih in Židih. Vzrok temu, da se je mogla rimska trgovina tako razviti, je bila znana rimska navajenost in ljubezen do reda. Pri organizaciji kakega podjetja so kar najbolj sistematično uporabili vsa izkustva in izkoristili vse ugodne prilike, da so dosegli čim večji uspeh. Ta ljubezen do reda jih je tudi privedla do precej popolnega knjigovodstva. Vodili so že nekako blagajniško knjigo, nekako konceptno knjigo (žurnal) in glavno knjigo. Ločitve med debetom in kreditom še niso poznali.

Poleg tega redoljubja je pospeševalo rimsko trgovino še nekaj zunanjih razlogov. Rimska država je imela ogromen obseg, na katerem je bila varnost skoraj popolna; poleg tega je dolgotrajni mir v času cesarjev vplival kar najugodneje na razvoj trgovine. Enako je vplivala enotnost jezika, denarja, mer in uteži. Prometna sredstva so bila izborna (ceste, pošta, mornarstvo). Razkošje in razsipnost v bogatih krogih je povzročilo, da je šla trgovina tudi v najoddaljenejše kraje iskat najbolj redkih in dragocenih predmetov (n. pr. na Kitajsko).

Tem pospeševalnim okolnostim nasproti so bile oviralne okolnosti (carine, davki, konkurenčne prepovedi itd.) prav malenkostne.

Tako razumemo, da so mogli Rimljani, ki nikakor niso bili tako trgovsko nadarjeni narod kakor n. pr. Grki, Feničani, Kartažani, vendarle tudi v trgovini uspeti in izvršiti pomembna dejanja.

Srednji vek.

Četrto poglavje.

Bizantinsko-mohamedanska doba.

(528—1096 po Kr.)

S propadom rimske države je prenehala tudi ona značilna enotnost, ki je družila to 5,500.000 km² in okoli 60 milijonov prebivalcev broječo državo.

Razvili sta se dve veliki, popolnoma samostojni kulturni celoti, na zapadu tzv. romansko-germanski, na vzhodu tzv. grški (ali vzhodno rimski, bizantinski) kulturni krog. Prvi je obsegal zapadno in srednjo Evropo, drugi vzhodno in tudi severovzhodno Evropo. Ta delitev je ostala trajna in se pozna še danes v svojih posledicah.

V Aziji, ki je sprva spadala tudi v bizantinski kulturni krog, je nastal v tej dobi popolnoma nov kulturni krog, in sicer je bil to mohamedanski ali islamski. Ta se je vrinil med oba prej navedena, krščanska, in s tem pretrgal vse trgovske in kulturne vezi med zapadom in daljnim vzhodom. Vendar so pa v nekaj stoletjih mohamedanci sami upostavili zopet te zveze.

Posebne značilnosti te dobe — kakor tudi vsega srednjega veka, ki ga štejemo približno od početka te dobe — so sledeče: središča kulture se odmaknejo od morja v notranjost kontinentov. Vzhodna Evropa, pa tudi severna in srednja, postanejo odločilne v svetovnem prometu; na jugu prodre islam v srce Afrike in Azije.

Tudi Sredozemsko morje nima več izključnega vodstva v trgovini; enakovredna tekmeča ji postaneta Severno in Vzhodno morje. Slične pojave opazujemo na vzhodu: poleg Rdečega morja postane važno za velepromet do tedaj zelo zapuščeno Zeleno morje ali Perzijski zaliv.

Vsekakor pa moramo iskati nekako svetovno središče v tej dobi na vzhodu v Carigradu, Aleksandriji, Mekki.

Šele proti koncu srednjega veka se je začelo pomikati to središče proti zapadu: v Rim, Benetke in na obale Atlantika.

V tem veku vstopajo v zgodovino novi, čili narodi, ki postanejo nosivci novega in najnovejšega veka: Germani in Slovani. Ti ustvarijo svoj gospodarski in politični red, ki je nekaka sinteza starega grško-rimskega in pa njihovega lastnega.

Bizantinska država.

Zemljepis. (Ponovi zemljepis Male Azije in Grčije.) Središče bizantinske države je bil Carigrad (Konstantinopel, Bizanc) ob Bosporu, morski ožini med Malo Azijo in Balkanskim polotokom. **Balkanski polotok** je najjugovzhodnejši del Evrope in leži približno med 36° in 45° severne širine in med 14° in 29° vzhodne dolžine od Greenwicha. Grški polotok je zelo razčlenjen, dočim je severni del manj. Polotok je po večini gorat, ima pa nekaj večjih in prav rodovitnih dolin. Podnebje je ob morju sredozemsko, v notranjosti kontinentalno. Prebivalstvo je pisana mešanica raznih arijskih in semitskih plemen oziroma ostankov narodov. Vendar prevladuje danes slovanski živelj.

Pregled občne zgodovine bizantinske države.

Okoli 520 po Kr.:	Prihod Slovanov na bizantinsko mejo.
527—565:	Justinian I. — Osvojitev velikega dela stare rimske države.
Okoli 700—850:	Verski boji in borbe za prestol.
862:	Pošlje car Mihael sv. brata Cirila in Metoda h knezu Rastislavu na Moravsko.
Okoli 870:	Patriarh Fotij odreče papežu pokorščino.
1054:	Definitivna razcepitev krščanske Cerkve v zapadno, rimsko-katoliško, in vzhodno, pravoslavno.
1202:	4. križarska vojska. Latinsko cesarstvo.
1261:	Zopetna osvojitev Carigrada po bizantinskem cesarju Mihaelu VII. Paleologu.
1453:	Padec Carigrada, ki je odslej turška prestolnica (do 1922).

Bizanc je postal pod Dioklecianom (284—305 po Kr.) druga prestolnica, pod Konstantinom Velikim l. 328 pa prva prestolnica velikega rimskega imperija; po l. 395 (smrt Teodozija) postane prestolnica vzhodne rimske državne polovice, ki se imenuje tudi Grška ali Vzhodnorimska država. Vsa zgodovina te države je polna notranjih bojev in pre-

vratov. Vendar je dosegla velik obseg pod Justinianom I. (527—565), ki je hotel celó obnoviti rimsko državo. S svojimi izbornimi vojskovodji (Belizar, Narzes) si je podvrgel ves severni rob Afrike blizu do Herkulovih stebrov, podvrgel si je večji del Italije, dele Španije in otoke. Pri tem osvajanju je uničil več germanskih plemen, kakor Vandale (l. 533, zadnji vladar Gelimer; prim. Finžgar: Pod svobodnim soncem!), Vzhodne Gote (na Vezuvu l. 555) itd.

Na Balkanu je po hudih borbah dovolil naselitev Slove n o m. Justinian I. je bil izboren državni organizator (ustvaril je po njem imenovani »Codex Justinianus«, zbirko zakonov), gradil sijajne ceste, vodovode, skrbel za varnost in red v državi itd. Mnogo si je prizadeval za povzdigo obrti in industrije (baje so šele pod njegovo vlado prinesli nekateri misijonarji v votlih palicah jajce sviloprejke v Evropo, ki se je takoj nato zelo razširila po vsem jugu). Mnogo si je prizadeval tudi za povzdigo umetnosti (stavba Hagie Sofije v Carigradu; bizantinski slog).

Za Justinianom se prične notranji in zunanji propad bizantinskega cesarstva. Večni nemiri, prepiri za prestol, borbe za razna verska vprašanja so izpodmekali krepki temelj državi proti zunanjim sovražnikom, ki jih je bilo mnogo. Najprej na severu Sloveni, nato na jugu Arabci in Osmani, slednjič od zapada tzv. 4. križarska vojska, ki se je l. 1202 vmešavala po benečanski želji v notranje državne spore in celó pregnala cesarje iz Carigrada, vse to je storilo, da so imeli v 15. stoletju divji Turki sorazmerno lahko delo, da so l. 1453 z osvojitvijo Carigrada uničili za vselej vzhodno rimsko cesarstvo, katerega zadnji cesar Konstantin IX. je padel, boreč se pri obrambi mesta.

Gospodarske in trgovske prilike v bizantinski državi.

Bizantinska država je bila despotska, dosledno centralizirana, uradniška država z dobrim upravnim in vojaškim aparatom. To je povzročilo, da se pretresljaji selitve narodov na ozemlju bizantinske države niso tako čutili kakor drugod. Egipet, Sirija, Mala Azija so ostali vodilni v industriji in trgovini. Vendar je vse prekosil Carigrad, ki se je tudi predvsem polastil reje sviloprejke in svilarstva vobče. V narodnem gospodarstvu opazujemo zanimivi pojav, da so

bile skoraj vse panoge industrije in obrti monopolizirane; država je prevzela tudi vso iniciativo v svoje roke. Mogli bi skoraj govoriti v nekem oziru o nekakem predhodniku modernega državnega socializma.

Srednjeveški Bizantinci niso bili posebno primerni za trgovce; bili so preveč lagodni in prebojazljivi, da bi se podajali na težavna trgovska potovanja, da bi se spuščali v riskantna podjetja. Carigrad je namreč igral sprva v vzhodni polovici rimskega imperija isto vlogo, kakor Rim na zapadu: Bil je samo k o n s u m e n t , p r o d a j n i t r g največjega obsega v starem svetu, kamor so dovažali trgovci z vsega sveta živila in druge potrebščine, da bi zadovoljili razvajeno velemestno prebivalstvo. Sprva ni prebivalstvo skoraj nič sodelovalo v aktivnem smislu; šele po končani selitvi narodov se je povzpelo mesto do glavnega vmesnega tržišča med vzhodnimi in zapadnimi deželami.

Kot prvo svetovno tržišče je ostal Carigrad do križarskih vojsk; vendar ni bil nikoli vodilen v trgovini; večji del trgovine je bil namreč v rokah nebizantincev, vendar bizantinskih državljanov, Grkov, Sirijcev, Židov, Italijanov.

Za časa procvita bizantinske trgovine (od 6. do 9. stoletja) so imeli trgovske zveze n a v z h o d s Perzijo, Indijo, Kitajsko (preko celine in preko Egipta in Rdečega morja); n a s e v e r s K i j e v o m in N o v g o r o d o m (ob Ilmenskem jezeru) preko Črnega morja po Dnjepru; tu so bili S l o v a n i , ki so obvladovali vso trgovino v z h o d n o o d L a b e ; n a z a p a d a) po Donavi z Nemčijo (preko Bolgarov in Ogrov), b) po morju z Italijo, Španijo, Severno Afriko, sprva po Sirijcih in Židih, pozneje po Italijanih.

Posebno tesne vezi so vezale Italijo in Bizanc (podlaga poznejšemu razvoju Benetk).

Težek udarec za vso bizantinsko trgovino in vso bizantinsko državo je prineslo 7. stoletje, ko so izgubili delavno in bogato Sirijo in Egipet, ki so si jih podvrgli A r a b c i — mohamedanci. S tem se prične nazadovanje bizantinske trgovine, ki preide s pričetkom križarskih vojsk popolnoma v italijanske roke.

Medtem se je pa razvil in dosegel svoj vrhunec na vzhodu semitski narod A r a b c e v .

Arabci in islamski narodi.

Zemljepis Arabije. Polotok Arabija leži v jugozapadni Prednji Aziji med 15° in 55° severne širine ter med približno 52° in 60° vzhodne dolžine od Greenwicha. Notranjost je deloma puščava, deloma pustinja, deloma gorovje. Obala ni členovita, vendar so obrobne dežele — zlasti na jugu — dokaj rodovitne; v njih se nahaja od pamtiveka več važnih mest, ki so središče vsega arabskega življa; na zapadu Mekka s pristaniščem Džidda, Medina, Aden. Podnebje je tropsko in subtropsko; v obrobni deželah raste žito, dateljni, bombaž in drevo, katerega smolo uporabljajo za kadilo; povsod je razvita konjereja, reja velblodov in tu in tam tudi ovac in koz. Prebivalstvo je semitskega pokolenja.

Pregled zgodovinskega razvoja arabskih držav.

- 622 po Kr.: Hedžra. Beg Mohameda iz Mekke v Medino.
- 630: Vrnitev Mohameda v Mekko. Umrli 632.
- 632—634: Abu Bekr. Osvojitve Arabije in nekaterih drugih dežel.
- 634—644: Kalif Omar. Razširjenje arabske države čez Mezopotamijo, Sirijo, Egipt.
- Do 750: Kalifi iz rodu Omajadov. Osvojitve severne Afrike.
- 711 in dalje: Prehod Tarika čez Gibraltar. ožino, uničenje Zapadnih Gotov pri Xeres de la Frontera, osvojitve Španije in Južne Francije.
- 732: Bitka pri Toursu in Poitiersu. Karel Martel.
- 750—1258: Rodovina Abasovičev. Prestolnica Bagdad. Odcepitev Španije.
- Okoli 800: Kalif Harun al Rašid. Zlata doba arabske trgovine in literature.
- Od okoli 850 dalje: Razpadanje enotne arabske države. Odcepitev raznih pokrajin.
- 1258: Vpad Mongolov v arabsko državo in odstranitev kalifov.
- Okoli 1300: Obnovitev stare arabske države po mongolskih Turkih (Osman). Fevdalna organizacija države, uvedba sultanata.
- 1351: Prehod Turkov v Evropo (Galipoli).
- 1389: Poraz srbske vojske na Kosovem polju.
- 1402—1404: Ponovni vpad Mongolov. Timurlenk.
- 1453: Zavzetje Carigrada in prenos prestolnice turškega cesarstva v Carigrad.

Arabci so bili že od vsega početka svobodoljubljen, zvest, gostoljubljen, ponosen, pa tudi sirov in krut narod. Tako so se obranili slehernega podjarmljenja, pri čemer jim je mnogo pomagala tudi narava sama s svojimi neprehodnimi pokrajinami. Sami niso ustvarili dolgo časa nikake enotne države. Od pamtiveka so tvorili zvezni člen vsega trgovskega prometa med Indijo in Egiptom, med Babilonom in Sirijo in obratno. Ker so se tako stikale pri njih nekako štiri kulture in ker je v prvih stoletjih krščanstva prišlo mnogo kristjanov in židov v Arabijo, se je kmalu moral pojaviti učinek teh raznovrstnih kulturnih in verskih vplivov zlasti še zato, ker se Arabci že po naravi nagibajo k razmotrivanju.

Res se je l. 611 pojavil *Mohamed*, ki je oznanjal novo vero, *islam* (bogovdanost). Nekaj časa je imel uspeh, ker je prijala ašabski miselnosti, toda l. 622 so ga pregnali iz *Mekke*, kjer je učil; moral je bežati v *Medino*, kjer je imel več privrženecv. *Mohamedov beg* l. 622 (dne 16. julija) je začetek *mohamedanskega štetja let* (ta beg se arabski imenuje *hedžra*). Prebivalci *Medine* so mu pomagali, da je *Mekko* z vojaško silo po sedemletni vojski zavzel. Med to dobo si je tudi osvojil skoraj vso Arabijo. Ko je prerok l. 632 umrl, je mejila njegova država že na bizantinsko in perzijsko državo.

Mohamedova vera, islam, ima naslednje osnove:

1. Ni ga Boga nad Alaha in *Mohamed* je njegov prerok; bilo je že več prerokov kakor *Abraham*, *Mozes*, *Kristus*, največji in poslednji izmed vseh pa je *Mohamed*.

2. Onostransko, posmrtno življenje je; v njem prejmejo dobri plačilo, zlobni kazen. Najzaslužnejše dobro delo in dolžnost vernih je, da razširjajo pravo vero med neverniki, če treba tudi z ognjem in mečem. Kdor pade v boju za pravo vero, pride takoj k Alahu v nebesa.

3. Usoda vsakega človeka je že vnaprej določena in nespremenljiva (fatalizem).

4. Vsa zemlja z vsemi bitji je božja last; v Alahovem imenu jo upravljajo prerokovi nasledniki.

5. Vsi verni so si bratje, ki so pred Alahom in postavijo enaki; oprostitev sužnjev je Bogu dopadljivo dejanje.

6. Alahu ni dopadljiva neoženjenost; vsak verni ima zakonito pravico, da ima štiri žene.

7. Delo je častno; vsak verni naj se preživlja s kako obrtjo; zlasti je pa trgovina koristna in častna obrt.

Ti in drugi Mohamedovi nauki so zbrani v k o r a n u , sveti knjigi moslimov, ki je nastala šele po prerokovi smrti. On sam je izšel iz t r g o v s k e g a s t a n u in ga zgodovina rada naziva »najslavnejšega moža, ki je izšel iz trgovskega sveta«. Vse svoje življenje se je še bavil s trgovino in uporablja rad tudi v svojih naukih in pripovedkah slike iz trgovskega sveta.

Njegov naslednik Abu Bekr, ki je bil njegov tast (Mohamed je imel enajst žena; vendar mu je bila najljubša baš hčerka tega Abu Bekra, Aiša po imenu, ki je igrala po soprogovi smrti tudi odlično politično vlogo v islamskem svetu), je vladal sicer samo dve leti, toda je mnogo izvršil: ukrotil je notranje upore v Arabiji in boril se proti perzijski in bizantinski oblasti; te borbe je z odličnim uspehom nadaljeval O m a r , ki si je nadel ime k a l i f (oskrbnik, t. j. prerokove dediščine) in je vladal deset let, 634—644. Osvojil je Sirijo, Palestino, Mezopotamijo, Perzijo; istočasno je njegov poveljnik zavzel E g i p e t . Nato so nastale notranje zmede, dokler si niso kalifi iz rodu O m a j a d o v do l. 750 dedno prisvojili vodstva.

V tej dobi so si Arabci osvojili vso severno Afriko daleč v Sudan; l. 711 je prešel vojskovodja Tarik Gibraltarsko ožino (= Džebel al Tarik). potolkel pri Xeresu de la Frontera Zapadne Gote in si prisvojil vso Španijo in Južno Francijo; vendar so jih tu po slavni bitki pri Toursu in Poitiersu Franki pod Karlom Martelom popolnoma izgnali. Ker so se kalifi istočasno uspešno borili tudi na daljnem vzhodu, je dosegla mohamedanska država kot enota s v o j n a j v e č j i o b s e g v z g o d o v i n i (nad 10,000.000 km²; stara rimska država za Trajana je imela samo 5.500.000 km²).

Država kalifov je segala od Pirinejev v Evropi do Tavra, Kavkaza, Aralskega jezera, Sir Darja in Inda, v Afriki pa daleč v Saharo in Zgornji Egipt.

Leta 750 so se polastili kalifata A b a s o v i č i , dočim je od Omajadov ušel smrti samo Abdurahman, ki je ustanovil nato samostojni kalifat v Španiji v Kordovi (prim. A. Aškerc, Čaša nesmrtnosti).

Tako je pričela polagoma razpadati velika mohamedanska država. Abasoviči (750—1258) so se posvetili no-

tranji organizaciji države, podpirali so umetnosti in znanosti, ki so presegale v tej dobi visoko vso evropsko sodobnost, dajali pobudo za razvoj obrti in trgovine. Svojo prestolnico so imeli v novoustanovljenem mestu Bagdadu ob Tigrisu, ki se je kmalu razvil v industrijsko in trgovsko mesto prve vrste.

Najznamenitejši vladar je bil kalif *Harun al Rašid* (ok. 800). Za njegove dobe je dosegla arabska trgovina in literatura svoj višek (prim.: Pripovedke iz 1001 noči). Povsod so ga spoštovali, Bizanc mu je plačeval tribut, s kitajskim cesarjem si je bil enako prijatelj kakor s Karlom Velikim na zapadu.

Za njim je pričela arabska država naglo propadati. Po vrsti so odpadale in postajale samostojne države: Marokko, Alžir, Tunis, Perzija, Egipet. Kalifi so izgubljali vedno bolj svojo svetno oblast, ki so si jo prisvajali emirji, katerih je bilo vedno več. Vedno bolj so se uveljavljala razna turška plemena, ki so si prisvajala vedno večjo oblast. Posebno važni v tem oziru so bili *Seldžuki*, divje pleme, ki je imelo svojo državo preko vse Sirije, Mezopotamije, Armenije in Aralije.

Leta 1258 so vdrli *Mongoli* iz Azije v arabsko državo in odstranili za vselej kalife, ki so bili že skoraj brez pomena.

Okoli l. 1300 si je turški poglavar *Osman* pričel osvajati nekdanjo arabsko, zdaj že popolnoma razpadlo državo; *Osmani* so ustvarili močno notranjo organizacijo v državi, ki je temeljila na *fevdalstvu*; sultani (suvereni države) so svoje hrabre obdarili dedno z zemljiščem, ki je pa ostalo sultanova last. *Osmanovi* nasledniki *Urhan*, *Murad* itd. so širili svojo oblast na vse strani. Leta 1351 so prišli čez *Dardanele* v Evropo, zasedli *Galipoli* in so l. 1389, na *Vidov dan*, na *Kosovem polju* uničili srbsko vojsko; tako so si zagotovili stoletno gospostvo nad *Balkanom*.

Po ponovnem napadu *Mongolov* l. 1402—1404 (vodja *Timurlenk*) je po dolgih, hudih borbah za prestol slednjič izšel kot samovladar *Mohamed II.*, ki je po mnogih borbah in zmagah slednjič zavzel tudi *Carigrad*, 29. maja 1453, in tako uničil grško ali vzhodnorimsko cesarstvo. Pre-

nesel v svojo prestolnico iz Odrina (Adrianopola), kamor jo je bil sprva namestil, v Carigrad, naravno središče mohamedanske države. Tu je ostala turška prestolnica do naj-novejših dni (1922).

Gospodarstvo in trgovina arabskih držav.

Arabci so bili po večini nomadi (beduini), le ob morskih deželah so bili tudi poljedelci in obrtniki. Roparski in osvojevalni sistem, ki ga je uvedel utelešeni genij arabske rase Omar, predstavlja neke vrste v o j a š k i k o m u n i z e m. V novopridobljenih pokrajinah so ustanavljali vojaška oporišča, ki so postala kmalu središča trgovine in industrije (n. pr. Kufa, Basra, Bagdad, Kairo itd.).

Povsod so pospeševali poljedelstvo in rudarstvo, gradili prekope, vodovode, spréminjali pustinje v rodovitno polje.

Važni so za narodno gospodarstvo še zato, ker so prinesli zapadu sladkorni trs, riž, marelice, breskve, granatna jabolka, bombaževce, oranžo in limono (arabsko: limun).

Tudi v živinoreji so pomembni. Uvedli so v zapadne dežele krasnodlakaste arabske ovce (tzv. ovce Merino), udomaćili so sviloprejkjo na Siciliji in v Španiji in spravili v uporabo enogrbastega velbloda (tzv. dromedar) v Afriki in Španiji, kjer je kmalu postal izključno prometno sredstvo.

Važni so tudi v i n d u s t r i j i. V tekstilni, kovinski (orožje!), usnjarski, keramični industriji so dosegli sijajne uspehe. Slavljeni so bili izdelki arabskih zlatarjev in draguljarjev. Tudi v ostalih luksuznih predmetih so bili mojstri (parfumi!).

A r a b s k a t r g o v i n a je imela moralno podlago v koranu, materielno pa v položaju, pozneje tudi v obsegu arabske države in v mnogolični, izborni produkciji arabske industrije in obrti.

Središči arabske svetovne trgovine sta bili najprej Mekka, pozneje pa Bagdad, ki je mnogo pridobil tedaj, ko je prvi Abasovič dal prekop med Rdečim morjem in Nilom zasuti (otvorjen šele leta 1869 v drugi smeri kot Sueški prekop). Vsa posredovalna trgovina se je tedaj usmerila od zapada preko Bagdada in Perzijskega zaliva proti Indiji in dalje.

Arabska trgovina je bila po večini k o p n a. trgovina. Glavne smeri te trgovine so bile: od Bagdáda p r o t i v z h o d u na Iransko višavje in v Baktrijo (Buhara, Samarkand) oziroma v Indijo; p r o t i s e v e r u skozi Mezopotamijo do Trapezunta in dalje; p r o t i z a p a d u preko Damaska, Jeruzalema v obmorska mesta: Tripolis, Beritos, Saida, Sur ali pa v Egipt in Severno Afriko do Nigra oziroma v Španijo; p r o t i j u g u skozi puščavo v Mekko in Medino in v Aden; p r o t i j u g o v z h o d u (najvažnejša) do Basre in po morju v Indijo.

Trgovino po morju je Omar strogo prepovedal. Vendar so to prepoved Arabci kmalu preboleli in so hitro postali dobri mornarji. Njihovo torišče je bil I n d i j s k i o c e a n, kjer so Arabci polagoma vso trgovino popolnoma monopolizirali in si jo ohranili do najnovejše dobe.

Ladje so imele slabotno, iz desk sestavljeno in s kokosovimi vrvmi zvezano ogrodje; jambor je bil palmovo deblo, jadro iz palmovega listja. S temi brodovi so prevozili z brezprimerno drznostjo ocean na vse strani in stali v neposrednih stikih z Zadnjo Indijo in Kitajsko.

Obvladovali so tudi vso vzhodno obalo Afrike, odkoder so dobavljali slonovo kost, zlato, srebro in sužnje. Zbirališče za vzhodnoafriško trgovino je bilo mesto A d e n.

V Sredozemskem morju niso Arabci nikoli mnogo pomenili. V križarskih vojskah so jih pa zapadni narodi docela izrinili iz Sredozemskega morja.

Peto poglavje.

Narodi zapadne in srednje Evrope po selitvi narodov; vstop Germanov in Slovanov v zgodovino.

Medtem ko se je na vzhodu razcvitala kultura in dosegla bajen višek, so živeli narodi v Evropi po propadu rimske države v primitivnih, nestalnih razmerah, ki so se le počasi urejale. Te nestalne razmere je povzročilo preseljevanje narodov, ki ga moremo zasledovati od Kristusovega rojstva, ko so se jeli prvi Slovenci pomikati čez Karpate v ogrske nižine, pa do l. 896, ko so prišli iz Azije Madžari in zasedli deželo, v kateri so še danes. Sicer so se po navedenem letu še vedno selili zlasti severni narodi (Normani itd.), vendar so bila to več ali manj samo lokalna preseljevanja.

Vse prvo tisočletje po Kristusu nosi torej znak nestalnosti, porajanja novih in propadanja starih narodov.

Novi, neizčrpani, tako rekoč še čisto divji narodi vstopajo v zgodovino in postanejo slednjič v njej odločilni: Germani in Slovani.

Germani.

Pregled občne zgodovine Germanov do križarskih vojsk.

375 po Kr.:	Začetek preseljevanja narodov. Pomikanje Germanov in Slovanov proti zapadu in jugu. Ustanovitev številnih plemenskih držav.
Okoli 500:	Ustanovitev frankovske države. Kralj Klodvik.
500 do ok. 750:	Razširitev in utrditev frankovske države.
768—814:	Karel Veliki. Uničenje Avarov, borbe z Langobardi, Sasi, Polabskimi Slovani, Mavri, Danci.
800:	Kronanje Karla za zapadnorimskega cesarja.
843:	Verdunska pogodba: delitev frankovske države v Nemčijo, v Lotaringijo z Italijo in v Francijo. Karloviči izumro v Lotaringiji 875, v Nemčiji 911, v Franciji 987.
936—973:	Oton I. Veliki.
955:	Uničenje Madžarov.

Domovina Germanov je bila najbrž nekje na severu Evrope (Skandinavija? Finska?). Ime Germani — sprva samo označba enega plemena — pomeni »vsi, celokupnik«. V pradomovini so že imeli mnogo plemen, ki so se zelo razlikovala. Le polagoma so se združevali za kratke dobe. Ko vstopijo v zgodovino (okrog Kristusovega rojstva), jih že najdemo po vsej današnji Nemčiji do Donave in Rena kot Zapadne Germane, v ogrski nižini in dalje v južnoruskih stepah do Dnjepra so pa bivali Vzhodni Germani (Vandali, Goti itd.), ki so pa skoro vsi v preseljevanju narodov izginili. Na severu so ostali Severni Germani (Norvežani, Švedi, Danci).

Ko so leta 575 po Kr. vdrli skozi vrata narodov v Evropo Huni, so povzročili splošno premikanje narodov; zadeli so ob Volgi na Alane, neko nepoznano sarmatsko pleme, jih razbili, pritisnili na Vzhodne in Zapadne Gote, ki so se pričeli nato pomikati proti zapadu in izpodrivati vse zapadne narode, ki so zopet pritisnili na meje rimske države in jo slednjič uničili. V teku 200 let so Germani preplavili vso srednjo, južno in zapadno Evropo ter Severno Afriko, povsod so ustanavljali samostojne države, od katerih pa ni bila razen frankovske nobena trajna. Vse so naglo — kakor ustanovljene — tako tudi propadle.

Po večini so bile tvorbe ene ali dveh, treh močnih osebnosti, kraljev (n. pr. Vandalska država v Severni Afriki, Vzhodnogotska v Italiji, Langobardska v Panoniji).

Na ostankih vseh držav so živetarila razna plemena (če jih ni podjarmil Bizanc oziroma pozneje Arabci), dokler se ni dvignilo pleme Frankov do vodilnosti in združilo večji del Germanov zopet v svoji državi.

Franki, ki so bivali za časa Kristusovega rojstva ob Srednjem in Spodnjem Renu, so se preselili v 4. in 5. stoletju v severno Galijo, kjer so si ustanovil svojo državo, katero je zlasti kralj Hlodoveh (Klodvik, okoli 500) utrdil in razširil. Pod njim so do tedaj poganski Franki sprejeli krščanstvo. Država je imela v naslednjih vekovih velike težave zavoljo notranjih borb za prestol, za zemljišča itd.

Vendar so se razmere polagoma ustaljevale toliko, da je mogel ustvariti največji frankovski vladar, Karel Veliki (768 do 814), veliko državo, ki je obsegala vso današnjo Francijo, Švico, Gornjo in Srednjo Italijo, naše kraje do Kolpe, Avstrijo, Madjarsko do Donave, Češko, Slovaško in Nemčijo do Odre. Notranjo organizacijo države je izvedel po žc od njegovih prednikov uvedenem fevdalnem sistemu. Leta 800 ga je v Rimu kronal papež Leon III. za zapadno rimskega cesarja. Po smrti njegovega sina Ludvika Pobožnega so si trije sinovi slednjega razdelili leta 843 v Verdunu Karlovo državo: Karel Plešasti je dobil zapad (današnja Francija), Ludvik Nemški vzhod (današnja Nemčija), Lotar širok pas ozemlja med obema državama od Severnega morja preko zapadne švice do Alp ter Italijo. Lotar je dobil tudi naslov rimskega cesarja. Ker pa je njegov rod kmalu izumrl, sta si ostala brata leta 870 v Mersenu raz-

delila Lotarjevo posest; Maasa je postala mejna reka, Italija in cesarska čast pa sta ostali sporni vprašanji.

Z letom 843 se prične tako zgodovina nemškega in francoskega naroda; oba sta imela takoj spočetka mnogo težav; zlasti je Francija imela polno notranjih bojev; posamezni deli so se celó čisto osamosvojili in so jih šele h koncu srednjega in ob začetku novega veka popolnoma pridružili enotni državi. Na vzhodu, v Nemčiji je kralj Oton I. Veliki (936—975) iz saškega rodu reorganiziral državo, jo utrdil na zunaj in tako ustvaril temelj nemškemu gospostvu v Severni Evropi. Združil je tudi Italijo z Nemčijo in uničil Madžare (955).

Njegovi nasledniki so delo nadaljevali v tem pravcu in prišli v konflikt s papeži, ki so uveljavljali duhovno oblast tudi nad svetnimi vladarji. V tej borbi (tako zvani borbi za investituro) so cesarji končno podlegli, sicer ne popolnoma, vendar je bil njihov ugled za dolgo časa izpodkopan. Borba se je končala leta 1122 s tako zvanim Wormskim konkordatom, torej že v dobi križarskih vojsk.

Tudi pri Severnih Germanih in Anglosaksoncih (ki so v 5. stoletju zasedli južno Britanijo in se polagoma zlili s prebivalci v en narod) so nastajale v tej dobi z mnogimi boji samostojne državne tvorbe.

Gospodarske in socialne prilike pri starih Germanih.

Stari Germani so bili poljedelci in živinorejci ter lovci in ribiči. Bivali so po posameznih dvorcih, ne pa po vaseh ali mestih. Zemlja je bila skupna lastnina vsega naroda: ta pojav se je ohranil še pozneje, ko je postalo polje zasebna last, a je ostal gozd, pašniki in voda skupna last občine (tzv. marka; almenda). Pridelovali so po tzv. dvoletnem sistemu (eno leto polje, drugo leto pašnik) na poljih proso, oves, ječmen, rž, pšenico, lan, konopljo, repo; primitivno rudarstvo jim je dajalo srebro, baker, železo, sol, zlato.

Obrt je bila dobro razvita, vendar se je večinoma vse izdelovalo doma. Le orožje so izdelovali posebni obrtniki.

Trgovali so sorazmerno malo; dolgo v srednji vek se je ohranila menjalna trgovina, kateri je tvorila menjalno sredstvo živina. Denar so poznali samo v obrobnih, rimskih deželah.

Socialna ureditev je bila podobna kakor pri vseh starih narodih; sužnji niso imeli nikakih pravic, svobodni vse. Mnogo slavljene so stare germanske vrline: zvestoba, odkritosrčnost, gostoljubnost, svobodoljubnost, pravicoljub-

nost itd. Slabe lastnosti so bile: nagnjenje do vina, do hazardnih iger, prepirljivost, oholost, nadutost itd.

Stališče žene je bilo sicer podrejeno moškemu, vendar je bila v družini enakopravna in je uživala v družinskem krogu vso čast in spoštovanje. Pri Germanih nahajamo že od vsèga početka *m o n o g a m i j o* (t. j. enoženstvo). Družinsko življenje je bilo prav iskreno; sorodniki so ostali v daljne rodove v družinskih odnošajih (podobno je bilo stališče žene pri Slovanih).

Krvna osveta je bila z odkupnino skorajda odpravljena.

Razvoj gospodarskih prilik v germanskih državah po preseljevanju narodov.

F e v d a l s t v o. V novo nastalih državah se je čutilo hudo pomanjkanje denarja, ki je odtekal že v rimski dobi vedno v večji množini na vzhod. To dejstvo je povzročilo, da so se morali posluževati knezi in vladarji drugih sredstev, da so poplačali svoje zveste vojake. Imeli so na razpolago predvsem *z e m l j o*, ki so jo namesto denarja poklanjali svojim podložnikom. Ta pojav, ki je vtisnil svoj pečat vsemu srednjeveškemu gospodarstvu, imenujemo *f e v d a l i z e m*. Razvoj fevdalizma je bil sledeč:

Brž ko so Germani osvojili kako deželo, so morali premaganci odstopiti del ali pa tudi vso zemljo, na kateri so potem ostali prejšnji gospodarji kot *t l a č a n i*. Večji del te zemlje je dobil kralj, ostalo pa je razdelil med svobodne zmagovavce v pravo posest in last kot *a l ó d*. Njegov lastnik je bil sicer davka prost, moral pa je služiti vojake, največkrat kot konjenik. Kralj je od *s v o j e* posesti odstopal običajno večja ali manjša zemljišča nekakim najemnikom v dosmrtno uporabo; zato so mu pa morali ti vršiti posebne službe. Tako nekako posojena posest se je imenovala *l e n o* ali *f e v d*. Kralj (ali pa kak velikaš, ki je naprej oddajal zemljo) je bil fevdni gospod, najemnik se je imenoval *v a z a l*. Ker so nosili svobodni težka bremena, so se manjši podajali prostovoljno v vazalno odvisnost mogočnejšim, le-ti so jih morali braniti in varovati. Skoraj vsi posestniki so stali med seboj v fevdalnih zvezah.

Kot fevd so se poleg zemljišč lahko dajale razne pravice, kakor pobiranje carine, mitnine, kovanje novcev, ali časti kakor grofovstvo, oskrbnništvo itd.

Razmerje med fevdnim gospodom in vazalom je bilo tesno. Kakor je gospod branil svojega vazala vedno, tako mu je ta zvesto služil, šel z njim v boj (vsa srednjeveška vojska je zgrajena na podlagi fevdalizma), opravljal mu razne hišne posle itd.

Sčasoma so postali fevdi dedni. Fevdni gospod jih je mogel tedaj samo po prostovoljni odpovedi vazala, radi nezvestobe ali ob izumrtju rodbine dobiti nazaj. Vazal pa na drugi strani ni smel brez pristanka gospoda zapustiti fevd.

Po poljih so delali tlačani, kmetje, ki so bili na grudo vezani; dajatve, ki so jih dajali gosposki, so bile prav različne in so se ravnale po letini, vojski ali miru in podobnem.

Trgovina je bila malenkostna. Tudi za Karla Velikega ni še zadoščala domačim potrebam, čeprav nazivajo Nemci to dobo »prvi razcvet nemške trgovine«. Imeli so jo po večini v rokah židje, ki so podobno obvladovali vso zapadno trgovino. Da je Karel Veliki dobro razumel pomen trgovine, nam kaže njegovo pospeševanje trgovine z ureditvijo denarja, cest, prekopov, sejmov, carin itd.

Trgovina se je dobro razcvela šele za križarskih vojsk.

Slovan i.

Pregled zgodovinskega razvoja starih Slovanov.

375 po Kr.:	Pričetek preseljevanja Slovanov iz pradomovine proti zapadu in jugu.
568:	Odhod Langobardov iz Panonije v Italijo. Sloveni zasedejo naše kraje.
632—658:	Kralj Samo. Postanek številnih samostojnih držav.
862:	Prihod sv. Cirila in Metoda na Moravsko. Pokristjanjenje severnih in južnih Slovanov.
862:	Švedski knez Rurik zasede Novgorod in si podvrže mnogo Rusije.
Okoli 1000:	Pokristjanjenje vzhodnih Slovanov. Borbe južnih in zapadnih Slovanov z Nemci.

Pradomovino Slovanov ali Slovenov moramo iskati neke v širnih planjavah južne in zahodne Rusije z mejo nekako ob Visli in spodnji Donavi. Za časa Kristusovega rojstva so se začeli — iz ne popolnoma razjasnjenih razlogov — pomikati preko Karpatov in so se naselili v severovzhodnih predelih ogrske nižine. Toda šele po l. 375 so se začeli v velikem merilu preseljevati; zasedli so tekom naslednjih 200 let ves Balkan, vso Srednjo Evropo do izvirov Drave, Mure in do Fulde in Vezere. Ker niso imeli močnih državnih organizacij in pa ker so naselili večino teh krajev prav na redko, so zapadne dele kmalu izgubljali proti prodirajočemu nemškemu življu.

V 6. stoletju se je južni del Slovenov zvezal z *A v a r i* (t. j. v turškem jeziku *b e g u n c i*, ker so pobegnili izpod turškega jarma), svojimi starimi znanci iz južnoruskih step. Zavezništvo je temeljilo na popolni enakopravnosti. V tej zvezi so l. 568 zasedli Sloveni tudi naše kraje, ko so iz njih odšli germanski Langobardi v Italijo. Sloveni so našli v teh krajih še mnogo prebivalcev, katere so asimilirali in od katerih so prevzeli poimenovanje raznih mest (Celje, Ptuj itd.), rek (Sava, Drava itd.), gor (Alpe, Ture itd.).

Kakor v naših krajih, tako se je tudi povsod po novozasedenih pokrajinah razvila množica majhnih samostojnih držav; v naših krajih so najbolj znane Korotan, Panonija, Posavje, Zahumlje, Travunija, Duklja, Bosna, Srbija (Raška) itd.

Zgodovina pozna samo en primer, da se je v tej dobi ustvarila večja slovanska država, t. j. *d r ž a v a k r a l j a S a m a* (623—658), ki se je razširjala od Polabskih Srbov preko Čehov, Slovencev do Jadrana in ki je imela dokajšnje politične uspehe (zmaga nad Avari 623, nad Franki 631 pri Vogastisburgu v Češkem lesu).

Po Samovi smrti so se posamezne državnice ločile za dolgo. V tej dobi so začeli prihajati iz Salzburga krščanski misijonarji med Slovane; imeli so nekaj uspeha, zlasti ko so Bavarci in pozneje Karel Veliki podprli krščansko akcijo z mečem. Krščanski misijonarji so prihajali med južne Slo-

vane tudi iz Rima in Carigrada. A odločilna sta postala za pokristjanjenje Slovanov šele sv. Ciril in Metod, ki sta prišla iz Soluna na povabilo Rastislava, vladarja velikomoravske države, l. 864 na Velehrad, odkoder sta pa kmalu odšla in se mudila nekaj časa v Rimu (kjer je sv. Ciril umrl l. 869), nato se je sv. Metod sam vrnil in deloval v Kocljevi deželi Panoniji in Moravski, kjer je leta 885 umrl. Sveta brata sta važna za slovansko kulturo, ker sta sestavila posebno slovansko pisavo (glagolico), katero so njihuni učenci poenostavili (cirilica). S tem sta položila temelj slovanski kulturi, ki se je zlasti v vzhodnih krajih čisto samoniklo razvijala.

Kakor že omenjeno, so po Samovi smrti živele slovanske države vsaka svoje življenje pod svojimi izvoljenimi vladarji. Znana so nam imena nekaterih takih vladarjev iz 7., 8. in 9. stoletja, n. pr. iz Korotana Valuk, Borut, Hotimir (Kajtimar; prim. Prešeren: Krst pri Savici!), v Posavju Vojmir, Ljudevit, v Panoniji Pribina, Kocelj, v velikomoravski državi Rastislav, Svetopolk, v Srbiji Višeslav, Vlastimir, Mutimir itd.

Južni Slovani so imeli težke boje z Bavarci, ki so Korotan pod vojvodom Tasilom osvojili ter ga pozneje (788) prepustili Frankom, t. j. Karlu Velikemu, ki si je osvojil vso pokrajino do Leite, Kolpe in Reke. S tem se je pričela tisočletna sužnost Slovencev, kajti od tistih dob so bili stalno pod germansko nadoblastjo, katerih politične zgodovine so se vsaj pasivno vedno udeleževali (Vzhodna marka — Avstrija). Ostali južni Slovani, Hrvati, Srbi, Bolgari so ostali samostojni pod svojimi lastnimi vladarji in so se izkazali tudi močno državotvorne zlasti v poznejšem srednjem veku. Isto opazujemo tudi pri severnih Slovanih, Čehih, Poljakih, Polabskih Srbih, ki so vsi imeli okoli l. 1000 že dobro urejene nacionalne države. Vzhodni Slovani, Rusi, so v tej dobi dobili po normanskem vodji švedskih izseljencev, Ruriku, ki se je priselil v ruske stepe l. 862, svoje ime. Po mnogih borbah so si ustvarili močno državo s središčem sprva v Novgorodu (ob Ilmenskem jezeru), pozneje v Kijevu in nato v Moskvi.

Gospodarske in socialne prilike starih Slovanov.

Ker je značaj narodov odvisen od zemlje, na kateri živé, in od dela, s katerim se bavijo, zato je tudi značaj starih Slovanov temu odgovarjajoč. Ker so bivali v ravnini, so bili poljedelci. Poljedelec pa ne zapušča rad svoje zemlje, da bi šel ropat, osvajat tuje dežele. In res nam najstarejša zgodovina slika Slovane kot miroljuben, delaven, poljedelski narod. Vendar so bili nekaj stoletij med preseljevanjem narodov prav bojeviti in junaški. Ko so se pa naselili po novih domovih, so postali zopet poljedelci, kar so povečini ostali do danes.

Kmetovanje je bilo prav preprosto. Na položnih, prisojnih krajih so iztrebili gozd s sekiro ali pa so ga požgali ter se tam naselili. Hiše so bile lesene. V dolini so se pretežno bavili s poljedelstvom (plug še lesen), po hribovitih krajih (n. pr. na Tolminskem itd.) pa z živinorejo. Slovanska specialiteta je č e b e l o r e j a, ki so jo poznali in gojili že v pradomovini.

Zanimiv je razvoj obrti pri Slovanih. Sprva je izdelovala vsaka zadruga po možnosti vse potrebščine doma; žene so izdelovale platno za obleko, možje so kovali orodje, orožje, izdelovali posodo itd. Polagoma pa se je obrt razvila tako, da so vsi prebivalci iste zadruge ali istega kraja izdelovali blago iste vrste in ga potem z a m e n j a v a l i med seboj. Kot obrtniki so uživali Slovani najboljši sloves.

T r g o v i n a je bila dolgo m e n j a l n a trgovina. Šele frankovski, beneški in bizantinski trgovci so seznanili naše prednike z d e n a r j e m. Vso trgovino so zlasti pri zapadnih in južnih Slovanih večinoma obdržali tuji trgovci v rokah.

Kakor gospodarsko je zanimivo tudi socialno (družabno) življenje starih Slovanov. Živeli so v z a d r u g a h. V zadruzi so bili bližnji sorodniki ene rodbine; člani rodbine si namreč niso ustvarjali lastnega gospodarstva, ampak so tudi po ženitvi ali možitvi ostali s svojimi starši v skupnem gospodarstvu. Nihče ni imel osebne lastnine, ampak vsa zemljišča, poslopja, živina in vse orodje je bilo skupna last vseh zadružnikov. Kar je kdo pridobil, je bilo last zadruge, ki je pa tudi morala vso škodo trpeti v nasprotnem

primeru. Če je bila hiša pretesna, so postavili poleg nje drugo, tretjo itd. Mnogokrat se je zadruga tako namnožila, da je nastala cela vas; saj je pa tudi prebivalo do 300 in več sorodovincev v njej.

Vsaka zadruga je imela svojega poglavarja, ki se je pri nas imenoval starešina, gospodar. pri Hrvatih pa domačin. Sprva je bil vedno najstarejši mož zadruga starešina, pozneje so ga polnoletni, svobodni člani zadruga volili izmed sebe. Starešina je vodil vse hišne in gospodarske posle zadruga: razdeljeval je delo, sprejemal dohodke, skrbel za vse potrebe posameznih članov, razsojal prepire, bil je duhovnik (dokler so bili še pogani) itd. Umrli so vedno ohranili časten spomin in jih celó častili kot hišne varuhe. Po prvem poglavarju so se običajno imenovali tudi vsi člani zadruga; ako mu je bilo n. pr. ime Marko, so se zvali Markoviči, Peter — Petroviči, Pribina — Pribinci.

To zadružno življenje je bilo odločilnega pomena ne samo za družinsko življenje, ampak za vse narodno gospodarstvo in za ves družabni red. Zadruga so preprečile razkosavanje posestev, pospeševale so intenzivno obdelovanje in izrabljanje zemlje, sistematično gojenje živine, sadjarstva, obrti itd.

Uboštva niso poznali, celotna zadruga je morala skrbeti za svoje bolne in onemogle člane.

Ker je vse premoženje ostalo za vse čase skupna last zadruga, niso poznali osebne dediščine; kajti smrt posameznika ni v življenju in razmerah zadruga nič spremenila.

Sledove nekdanjih zadrug najdemo pri vseh slovanskih narodih; pri nas, Slovencih, n. pr. se je pri beneških Slovencih ohranil običaj, da žive po tri do štiri družine v isti hiši. Tisti sin, ki ga je oče blagoslovil, vodi gospodarstvo, drugi ga morajo ubogati. V Beli Krajini in v Prlekiji izpričuje mnogo imen vasi, da so bile nekoč tam zadruga, n. pr. Adlešiči, Pribinci, Ivanjkovci, Ivanjševci, Pavlovci itd. V hrvaškem Zagorju se je tip zadružništva še popolnoma ohranil v nekaterih krajih okoli Sv. Ane, Klanjca, Zlatarjev. Podobne ureditve nahajamo še do danes na Slovaškem, v Rusiji, v Srbiji i. dr.

Vse politične skupine so nastale iz zadrug. Zvezo več zadrug v okolici so nazivali župo, kateri je načeloval

župan, ki je stoloval v gradu ali gradišču, to je s plotom, rovi in okopi utrjenem prostoru na strmih gričih, sredi vode ali močvirja. V gradu so shranjevali dragocенosti, tja so se zatekale žene in otroci za časa vojske.

Pri skupnih bojnih pohodih se je več žup strnilo v enoto, v tako zvano veliko župo, kateri je načeloval vojvoda (ali knez ali veliki župan). Ta oblast je bila sprva le začasna; šele pod germanskim vplivom se je spremenila v stalno; vendar so bili vsi knezi v svobodnih volitvah »izbrani in postavljeni za kneze«

To postavljanje, umeščanje za kneza se je godilo povsod prav slovesno. Za naše kraje je zlasti značilno in važno umeščanje koroških vojvod na knežji kamen severno od Celovca na Gosposvetskem polju (prim. Gruden. Zgodovina slovenskega naroda I., str. 29).

Pri teh obredih so uporabljali domači, slovenski jezik še tudi pozneje, ko so že tuji Franki gospodovali nad Slovenci. Vendar se je razmerje enakopravnosti izpremenilo. Nekaterim domačim rodbinam so tuji dajali za stalno gotove privilegije; iz tega je nastalo domače, slovensko in slovansko plemstvo, ki se pa ni — razen na Poljskem — nikjer ohranilo, ampak so ga izpodrinili frankovski, pozneje pa nemški grofje in knezi. Slovenci in tudi drugi Slovani so polagoma padli popolnoma na štališče nesvobodnih, na grudo vezanih in popolnoma od svojega gospoda odvisnih tlačanov za dobo dolgih stoletij.

Šesto poglavje.

Italijansko-hanzovska doba.

(Od 1096 do 1492.)

Križarske vojske so samo ena epizoda v tisočletni kulturni borbi vzhoda in zapada; vendar so važnejše za krščanski zapad nego za islamski vzhod, za katerega je postalo mnogo bolj usodno prodiranje raznih turških in tatarskih plemen.

Zapad je zopet zavladal v trgovini nad Sredozemskim morjem, dočim so mohamedanci trgovali po vsem starem svetu (Evropa, Azija, Afrika) in jim Sredozemlje ni prihajalo mnogo v poštev.

Pri tem so imeli največ koristi Italijani, ki so postali vodilni v južnoevropski trgovini; ta je iskala na severu trg in ga tudi našla; tu se je pa razvila samonikla veletrgovina, ki je prodajala na jug.

Med tem severnim in južnim trgovskim pasom je bila prehodna dežela, nekak oddajni trg za vso trgovino: to je bil srednjeevropski pas; v njem je imela najugodnejšo lego, pa tudi najboljše pogoje radi visoko razvite obrti za uspešen razvoj Flandrija.

Doba križarskih vojsk se imenuje visoki srednji vek. Ta pomeni višek srednjeveškega kulturnega življenja.

Gospodarsko se je ta doba že razlikovala od prejšnje v toliko, da se je jelo namesto agrarnega merila premoženja zopet uveljavljati denarno in kreditno merilo, ki je doseglo visoko stopnjo.

Nosivci tega novega gospodarskega reda so bili meščani, nov sloj, ki je izpodrival fevdalno aristokracijo.

Pregled občne zgodovine od 1096—1492.

- 1096—1270: Križarske vojske. — Dvig laških mest. — Vrhunec moči papežev; nato nagel propad.
- 1102: Priključek Hrvatov Ogrski.
- 1169—1196: Štefan Nemanja, srbski knez.
- Okoli 1200: Kulin-ban v Bosni.
- 1205: Dubrovnik pod Benetke.
- 1217: Kronanje Štefana Prvovenčanega.
- 1241: Ustanovitev severno-nemške Hanze.
- Okoli 1250: Združitev Slovencev in Čehov pod Otokarjem II. Premislovičem.
- 1256—1273: Medvladje v Nemčiji; nato kralj Rudolf Habsburški.
- 1331—1355: Car Štefan Dušan Silni.
- Okoli 1350: Zlata češka doba; procvit Poljske.
- 1358: Dubrovnik pride pod hrvatsko-ogrske kralje.
- 1377: Štefan Tvrtko I. kronan za bosanskega kralja.
- 1385—1434: Herman II. grof celjski; višek slave Celjanov.
- 1389: Srbski poraz na Kosovem.
- 1397: Kalmarska unija.
- 1408, 1415: Prvi navali Turkov na slovenske kraje. Začetek reformnih poizkusov. — Wiclif, Hus.
- Okoli 1450: Severnonemška Hanza na višku. — Iznajdba tiskarstva.
- 1459: Srbija postane turški pašaluk.
- 1480: Osvoboditev Rusije izpod mongolskega jarma.

Križarske vojske (1096—1270). Ko so v 11. stoletju Seldžuki prevzeli oblast v Palestini in so začeli preganjati krščanske romarje v »Sveto deželo«, so se v Franciji, ki je tedaj že začela polagati prve temelje svoji poznejši, centralistični monarhiji — na koncilu v Clermontu l. 1095 zbrani vitezi in veljaki na besede papeža Urbana II. zavezali, da bodo osvobodili svete kraje. V znak svoje zaobljube so si pripeli na oblačilo raznobarvne križe, po katerih so dobili ime »križarji« in »križarske vojske«. Takoj se je pričelo ono neprestano, stoletno gibanje krščanstva na zapadu, ki je leto za letom pošiljalo večje ali manjše trume bojevnikov na vzhod, v svete kraje. To gibanje je temeljilo v globokem verskem čuvstvanju tiste dobe in je bilo predvsem izraz idealizma krščanskega življenja v srednjem veku.

Poleg pravih, prepričanih križarjev je potovalo na vzhod tudi mnogo pustolovcev, ki so iskali pustolovščin. mnogo tlačanov in dolžnikov, ki so hoteli uteči gosposki in upnikom, mnogo obrtnikov, ki so se hoteli v novoustanovljenih državah na vzhodu naseliti, zlasti pa mnogo trgovcev, ki so hoteli dobiček kovati iz vsega podjetja.

Dasi je bilo to nekako neprestano potovanje na vzhod. pozna zgodovina vendar nekaj večjih skupnih pohodov, ki jih imenuje po številu in z imenom »križarska vojska«. Običajno jih štejemo 7.

Nešteta so bila pota, po katerih so hodili križarji v Palestino. Najvažnejša so bila:

1. Donava—Beograd—Niš—Sofija—Odrin—Carigrad;
a) po kopnem: preko Tavra, b) po morju: preko Roda in Cipra.

2. a) Preko Alp in Italije v Brindisi — prevoz v Drač. po kopnem v Solun in Carigrad in dalje kakor pod 1.; b) preko Alp v laška pomorska mesta: Benetke, Genua, Piza, Amalfi, Brindisi, Messina in po morju preko Krfa, Krete. Roda, Cipra.

3. Iz Francije: Marseille—Messina in dalje kakor pod 2 b.

4. Iz severne Evrope (Anglija, Holandska itd.) po Atlantskem oceanu okoli Pirenejskega polotoka v Marseille in dalje kakor pod 3.

Najbolj priljubljena pot je bila preko Alp v Genuo ali Benetke in od tu po morju z ladjo v orient. Običajna cena za prevoz je znašala za preproste romarje približno 2000 do 3000 dinarjev, za viteze z oprdo in konjem pa 20.000 do 30.000 dinarjev (vključena je vsa preskrba). Prevoz je trajal vsaj štiri tedne in se je vršil z ladjami, ki so mogle sprejeti do tisoč in več ljudi. Potovanje je bilo združeno z velikimi nevarnostmi (viharji, pomanjkanje hrane, kuge, gusarji).

Pristanišča na vzhodu, kjer so križarje navadno izkrcali, so bila: Akkon (Ptolemais), Tripolis, Tirus, Beirut, Jaffa.

Po navedenih poteh se je vršil tudi ves trgovski promet med vzhodom in zapadom.

Namen križarskih vojsk je bil osvoboditev Palestine iz mohamedanskih rok. Sprva so ta namen dosegli, vendar je bil ves trud križarjev, ki so ustanavljali razne države (n. pr. kraljestvo Jeruzalem i. dr.) v Palestini in Siriji in ustvarjali posebne, viteške redove (templjevci, ivanovci i. dr.) za trajno ohranitev Jeruzalema kristjanom — brezuspešen. Ker se je začelo križarstvo izrabljati tudi politično (tako zvana 4. križarska vojska je šla za Benečane v borbo nad Carigrad, ki je ljubosumno spremljal razvoj laških mest; križarji so osvojili Carigrad in ustanovili tako zvano »Latinsko cesarstvo«, ki je trajalo od leta 1204 do 1261; bizantinski cesar je v tem času stoloval v sosednji Niceji), je v 13. stoletju prenehalo, ne da bi doseglo cilj, ki si ga je stavilo: trajna osvoboditev Jeruzalema.

Posledice križarskih vojsk so bile zelo pomembne: a) **Politično**: Papeži dosežejo višek tudi svetne oblasti (Inocenc III., ok. 1200), cesarska oblast je omajana, meščani dosežejo svobodo, narodi zapada se okrepe v svoji narodni zavesti, nastane več novih držav: Ciper, država viteškega reda Rodos i. dr. b) **Kulturno**: Duševna kultura in morala se dvigneta; znanosti se razcveto (sholastika, zemljepis, prve univerze!); višek srednjeveškega stavbarstva (gotika!) in pesništva (trubadurji). c) **Socialno in gospodarsko**: Položaj kmeta se zboljša, nižje plemstvo obuboža, razširja se razkošje in nastanejo nove življenjske potrebe; obrt in trgovina cvete, rokodelci se organizirajo, mesta postanejo bogata, kar vede od naturalnega k denarnemu gospodarstvu. d) **Splošno**: Neposredna zveza z Orientom, Sredozemsko morje postane zopet stočiče svetovne trgovine in Italija postane njeno središče.

Laška mesta. Križarske vojske so neposredno največ koristile laškim mestom, ki so pričela z njimi svojo najsjajnejšo dobo, ki so si jo bila pripravila nekoliko že prej, ko so bila še v nekaki odvisnosti od Bizanca. Njihova zlata doba je trajala od 12. do 15. stoletja.

Začetek te slavne dobe je napravilo mesto Amalfi, ki je v 11. in v začetku 12. stoletja vodilo skoro vso trgovino

z Levanto (Levante, to je sole levante = vzhajajoče sonce; pod tem imenom so razumevali v širšem pomenu vse dežele vzhodno od Italije, v ožjem pa Malo Azijo, Sirijo in Palestino). ki je pa radi zavisti in napada meščanov mesta Pize propadlo. Baje je kompas iznašel nek Amalfijec v tej dobi.

Piza se je zlasti zato uveljavila, ker je imela močno zaledje (toskansko ravnino), vendar jo je Genua kmalu prekosila, ki je imela v notranjosti neprestane državljanske vojske. Genovežani so držali v 13. stoletju v svojih rokah vso trgovino Črnega morja. Imeli so dobro razvito industrijo (svila, usnje, ladjedelstvo). Važni so bili za tranzitno trgovino.

Povsod so jim bili hudi konkurenti Benečani, kar je vedlo do 120 letne strastne borbe, ki je izpadla slednjič v korist Benetkam (1580). V tej borbi je prišla do velikega pomena Florenca, ki je poleg industrije (volna, barvarija) imela največje denarne zavode srednjega veka. Ti denarni zavodi so obvladovali Evropo; znane so razne rodbine. lastnice takih zavodov, n. pr. Medici, ki so bili plemenitaši in voditelji mesta. Tudi Milan je začel v tej dobi rasti.

Vendar so Benetke ohranile vodstvo v Italiji. Že od narave so bili Benečani prisiljeni, da se morajo baviti s trgovino; v teku stoletij so razvili svojo trgovino od lokalne do svetovne. Okoli leta 1000 so osvojile Benetke Istro in Dalmacijo (obalo) in bile tako gospodarica Jadrana. S spretno diplomacijo so dosegle ugodne trgovinske pogodbe z Bizancem (oprosčanje vseh carin in davkov), z Arabci i. dr. in so razširile svoje zveze daleč na vzhod. V tem času (konec 13. stoletja) je prepotoval Kitajsko Marko Polo in jo opisal v potopisu »Mirabilia mundi«. Benečani so imeli svoje fondachi zlasti v Egiptu, v Siriji, Palestini i. dr. V 15. stoletju so dosegle Benetke največjo teritorialno moč: od Alp do Adrije, obala Adrije, mnogo otokov Sredozemskega morja je bila njihova last. Njihova industrija je proizvajala svilo, orožje, tekstilne izdelke, steklo, sveče, ladje. Okrog leta 1400 so imele do 500.000 prebivalcev (danes

160.000), 3000 ladij, ogromen promet, krasne stavbe (doževa palača. Markova cerkev) in ogromna premoženja.

Doba odkritij je vzela laškim mestom pomen in vodilnost.

Ostala Evropa v tej dobi. Na Angleškem so imeli še v 8. stoletju težke borbe z Danci, ki so nato v 11. stoletju osvojili Angleško, toda so jih Angleži dogovorno v eni noči vse poklali. Leta 1066 so osvojili Anglijo Normani pod Viljemom Osvojiteljem in se zlihi polagoma s prejšnjim prebivalstvom v en narod — Angležev. Sledili so hudi notranji boji. Leta 1215 je bila izdana »Magna charta libertatum« — prva evropska ustava. Kmalu nato se je pričela stoletna borba s Francijo.

Francija je dobila po izumrtju Karlovičev (987) kralje iz rodbine Kapetovičev. Najpomembnejši vladarji iz te rodbine so bili: Filip II. Avgust (ok. 1200), Ludvik IX. (ok. 1250), Filip IV. (ok. 1300). V tej dobi se je začel uveljavljati kraljevi absolutizem, ki se je postopoma gradil na račun vazalov. Spori s papežem, z Angleži in borbe za prestol polnijo zgodovino te dobe.

Nemčija je imela po sporu s papežem še hudo notranjo krizo, ki jo je slednjic rešil Friderik I. Barbarossa iz rodu Hohenstaufov, ki so dali nemški državi še enega moderno usmerjenega vladarja, Friderika II. (ok. 1230). Po izumrtju tega rodu je nastalo v Nemčiji tako zvano medvladje (1256—1275), ki se je končalo leta 1275 z izvolitvijo Rudolfa I. Habsburškega za nemškega kralja. S tem je bil položen temelj poznejši habsburški moči. Na splošno je kraljeva moč v Nemčiji pojemala in je kralj imel samo toliko oblasti, kolikor si jo je s svojo vojsko iz svojih dednih dežel pridobil. Pomembnejši vladarji poznega srednjega veka so: Karel IV. (ok. 1350), Sigismund (ok. 1420), Friderik III. (ok. 1450).

Za naše kraje je važno, da se je oklical 1253 Přemislavič Otokar II. za češkega kralja in združil pod svojim žezlom večino severnih Slovanov in Slovencev. Leta 1278 so pripadli definitivno naši kraji Habsburgovcem. V tej dobi smo Slovenci izgubili polagoma svoje domače plemstvo, bodisi nasilno, kakor se je to zgodilo z grofi celjskimi 1456 (Ulrik II., poslednji Celjan) ali pa radi potujčenja. V to dobo spadajo tudi prvi vpadi Turkov v naše kraje (1408, 1415).

Hrvati so imeli od kralja Tomislava (925) dalje svoje narodne kralje. Radi samovolje domačega plemstva in needinosti so imeli hude borbe s sosedi in so se končno 1102 svobodno priključili Ogrski.

Bosni je vladalo v tem času več dobrih knezov, kakor Kulin-ban (ok. 1200), Štefan Tvrtko I. (kronan kot prvi bosanski kralj l. 1377) i. dr. Hrvoje Vukčić je izgubil največji del Bosne v boju s Turki 1415.

Dubrovnik je prišel 1205 pod Benetke, 1358 pa pod hrvaško-ogrsko kralje. Tem je plačeval letno davek, sicer je bil pa samostojna mestna republika, ki je trgovala z vsem Sredozemljem. V času največjega razmaha je štel Dubrovnik 40.000 prebivalcev.

V Srbiji je nastala močna narodna država pod Štefanom Nemanjo (ok. 1180) in nasledniki. Najvažnejši med njimi so: Štefan Prvovenčani, kronan 1217 za srbskega kralja; Štefan Uroš I. (ok. 1250), ki je začel prvi kovati denar in je obnovil stare rudnike; Štefan Uroš II. Milutin (ok. 1300), ki je razširil oblast v Makedonijo, osvojil Skoplje in severno Albanijo, Štefan Dušan Silni (ok. 1350); osvojil je vso Makedonijo in Albanijo, se kronal 1346 v Skoplju za carja Srbov in Grkov, izdal svoj zakonik, podpiral obrt in trgovino, in zadnji Nemanjić car Štefan Uroš I. (ok. 1360). Po kosovskem porazu 1389 so imeli Srbi svoje despote v Smederevu, dokler ni 1459 postala Srbija turški pašaluk.

Čehi so imeli svoje narodne kralje tudi še po smrti Otokarja II. dalje. Svojo zlato dobo so doživeli pod Karlom IV. Luksemburškim (ok. 1350). Po letu 1400 so se pojavili prvi reformatorski poskusi (Hus. Žižka).

Poljaki so napredovali pod Piastoviči do velike oblasti: po njihovem izumrtju so se zvezali z Ogrsko in 1586 z Litvo.

Rusi so mnogo trpeli pod tatarskim nasiljem, proti kateremu so pričeli boj, ki so ga 1480 zmagovito končali (Ivan III.).

Skandinavci so bili med seboj in s svojimi sosedi hude borbe, vendar so se 1397 v Kalmarju zedinili in združili v enotno državo.

V Španiji se je pričela in vršila dolgotrajna borba proti Mavrom, ki se je končala 1492 s popolno zmago kristjanov.

Gospodarske in socialne prilike visokega in poznega srednjega veka.

Dobo križarskih vojsk imenujemo visoki, dobo po križarskih vojskah do odkritij (1492) imenujemo pozni srednji vek.

Evropa je v prvi dobi zaznamovala prirastek prebivalstva, dočim se je v drugi dobi — dobi tako zване »črne smrti« — prebivalstvo dokaj zmanjšalo. Število prebivalstva se je gibalo med 60 in 80 milijoni (v vsej Evropi). Kakih 5 do 10 % od tega števila je bivalo po mestih, ostalo pa so bili poljedelci.

Cerkev in duhovščina. Velik vpliv je imela na vse javno in zasebno življenje Cerkev; v tej dobi je bil ves zapad še rimsko-katoliški, dočim je bil vzhod že ločen. grško-pravoslaven.

Cerkev je imela odločilen vpliv ne samo v kulturnem, ampak tudi v gospodarskem življenju. Imela je ogromna posestva, katera je z vzornim gospodarstvom razširjala in izboljševala; posebno so se v tem pogledu odlikovali samostani (cistercianski, avguštinski, benediktinski). Proti tej gospodarski usmerjenosti Cerkve se je pojavila opozicija ne samo izven, ampak tudi v Cerkvi; tako so nastali v tej dobi tako zvaní **beraški redovi**: dominikanci, frančiškani i. dr.

Vendar je treba priznati, da se je duhovščina izkazala vredna takega bogastva; preživljala se je sama in je preživljala dostojno tudi od nje odvisne rodbine; dalje je ona sama nosila bremena dušeskrbstva in službe božje; tudi je bila celotna vzgoja in izobrazba v njenih rokah, enako skrb za reveže in bolnike; vrh tega so morali visoki cerkveni dostojanstveniki vršiti kot knezi in zemljiški gospodje enake politične dolžnosti in pravice kakor laiki.

Največji delokrog je imelo papeštvo, ki je poleg dohodkov svoje lastne države potrebovalo v svoje namene velike vsote denarja, ki ga je dobilo s pomočjo davkov od duhovščine. Ta se je pri svojih plačilih običajno posluževala florentinskih bank, ki so imele vsestranske zveze in so izrabljale vsestransko svoje upnike in dolžnike. Z raznimi cerkvenimi kaznimi so papeži obvladovali ves zapadni svet.

Največji vpliv Cerkve na gospodarsko življenje se je kazal s tedanjo prepovedjo jemanja obresti pri denarnih

posojilih. Po občini prevladi denarnega gospodarstva so to prepoved najprej obšli, v 15. stoletju pa očitno prešli.

Cerkvenopravno so se v tej dobi izvršile nekatere reforme: odprava simonije (kupovanja cerkvenih časti in služb), splošna izvedba obveznega celibata za ves kler i. dr.

D r ž a v a i n v l a d a r j i. Papeštvo je bila univerzalna moč, nemško cesarstvo (»das heilige römische Reich deutscher Nation«), ki je hotelo to postati, se ni dvignilo nikoli preko domače dežele. Použivalo je svoje moči v notranjih borbah in pa v tisočletni borbi za Lotarjevo dediščino (od 870 do danes).

Zato je tudi ostala nemška država in Italija razkosana v nešteto državic in vladavin, dočim so se Francija, Anglija in Španija polagoma konsolidirale in združevale v enotne, homogene, absolutistične državne tvorbe. Češka, Poljska, Ogrska, Skandinavske države so ostale plemiške vladavine z monarhom na čelu.

Državno gospodarstvo je bilo povsod podobno organizirano: državne finance so krili vladarji iz *domén*, t. j. posestev, ki so bila državna last. Mnogo dohodkov so dajale *regalije*, kakor kovanje novcev, carine, mitnine i. dr. Davkov (denarnih) dolgo niso poznali; če so jih uvažali, so morali na to pristati *državni stanovci*.

Plemstvo in kmetje. Vitezi. Prehod od naravnega na denarno gospodarstvo so zlasti čutili plemiči in zato tudi kmetje. Plemstvo te dobe je bilo ali državno ali pa deželno. Ker so obojni imeli isto dolžnost, da služijo kot konjeniki v vojski, se je razvil od 9. stoletja dalje poseben stan, ki je dosegel svoj višek za križarskih vojsk. *viteški stan*. Vitezi so tvorili jedro fevdalne vojske: ker so bili vitezi zelo muhasti, v vojski pa neokretni, so se začeli v 13. stoletju in že prej posluževati vladarji *najemnikov* za vojsko. Te so plačevali z denarjem, katerega je bilo vedno več na zapadu.

Vitezi, ki so bili povečini posestniki velikih zemljišč, so prišli tako vedno bolj ob svojo veljavo in svoj zaslužek (vojni plen!). Zato so prišli v hude finančne krize, katere so se še stopnjevale radi rastočega razkošja in potreb. Zato

so pritisnili na kmeta, ki je moral nositi vsa bremena. Raslo je med kmeti nezadovoljstvo in si dalo duška v različnih uporih ali puntih (n. pr. v Franciji »Jaquerie«, ki se je končala s porazom kmetov leta 1358, enako revolucije na Angleškem leta 1381, husitske vojske na Češkem leta 1434. slovensko-hrvaški panti 1515 in 1573 — Matija Gubec i. dr.). Ti panti so se redno končali s porazom kmetov, katerih položaj se je odslej še poslabšal. Tudi veliki upor vseh kmetov nemške države v letih 1525 in dalje ni prinesel uspehov, čeravno je imelo gibanje že tudi religiozen značaj, ki mu ga je vtisnil Martin Luther.

Meščani in cehi. Srednjeveška mesta so postala odločilna v visokem srednjem veku, ko so postajala žarišča obrti, industrije in trgovine. Razlikovati moramo v Srednji Evropi državna in deželna mesta; prva so imela glas in mesto v državnem zboru, druga ne. Med sabo so sklepala mesta iste pokrajine ali skupnih interesov zveze, ki so imele veliko moč.

Upravo mest so vodile spočetka dedno stalne patricijske rodbine, okoli 1300 pa so se vršile skoraj po vseh mestih hude borbe, ker so zahtevali zlasti mali obrtniki in trgovci dostop do uprave mest. Večinoma so to dosegli. V tej borbi so jim mnogo pomagale njihove stanovske strokovne in podporne organizacije — cehi.

Ceh so večinoma tvorili mojstri iste obrti iz istega mesta. Pomočniki in vajenci so bili varovanci.

Namen ceha je bil, da pazi, da ne pride med člani do konkurenčnega boja; da brani člane pred tujo konkurenco; da se ne razvijejo kapitalistična podjetja, ki bi se vrinila med producenta in konsumenta. Poleg tega je bil ceh nekak podporni sklad, ki je skrbel za svojce umrlih članov, stremel za tem, da dobi vsak član ceha svojo lastno hišo in podobno.

Teh namenov ni mogel vedno doseči. Kjer so se vršili sejmi, je zlasti trpel, še bolj pa v krajih s pravico deželnih skladišč.

Polagoma so cehi postali ekskluzivni; članstvo je bilo v rodbini dedno, niso sprejemali novih članov, ampak so

imeli »numerus clausus«. Zato je nastalo med pomočniki nezadovoljstvo, ki je povzročilo pogoste spore, štrajke in podobno.

To in pa veliki promet, kateremu cehi niso bili dorasli in ki je pospešil porast industrij, je v 15. stoletju izpodkopalo življensko moč cehom, ki so životarili še dolgo, nekateri v spremenjenih oblikah do danes.

Trgovinske prilike visokega in poznega srednjega veka.

1. S p l o š n o.

Trgovina se je večinoma vršila po mestih, ki so imela posebne uredbe za njeno pospeševanje, kakor se jme, posebne uredbe, ki so zagotovile trgovcem zadostno existenco itd. Vendar je mestna uprava stala na strani k o n s u m e n t a (ne kakor pozneje v dobi merkantilizma na strani trgovca), kateremu je skušala posredovati ceneno, dobro blago. Zato so imela mesta posebna nadzorstva, tarife in podobno.

Posebne uredbe in pravice so bile: tzv. skladiščno pravo (vsak mimoidoči trgovec je moral uporabljati od tistega mesta dalje njegova vozila, moral je neko dobo ostati v mestu in nuditi meščanom v nakup svoje blago), prisilne cestè (določene so bile nekatere ceste, po katerih s a m o so smeli trgovci potovati radi varnosti, radi mitnin in določenih mest), letni in tedenski sejmi itd.

Težave so delale številne carine in mitnine, prisilno vojaško spremstvo, dotikalno (Grundruhrrecht) in naplavalno pravo (Strandrecht), po katerih je zapadlo vse blago, ki se je doteknilo izven ceste ali reke posesti kakega zemljiškega gospoda, temu gospodu.

T r g o v e c sam je bil v tej dobi skoraj stalno na potu; potrebno je bilo, da je bil povsod osebno navzoč. Šele od 14. stoletja dalje so pri veletrgovcih vršili njihovi uslužbenci njihov posel.

V tem času je bilo potrebno trgovcu precej izobrazbe, moral je znati latinski, ki je bil trgovski jezik, matematiko, knjigovodstvo (v katerem so bile Benetke vodilne).

Zaradi obrane skupnih interesov so se trgovci družili v trgovske zveze (Gilden). Od 13. stoletja, ko se je jela trgovina večati, so se pojavljale vedno pogosteje namesto osebnih tvrdk trgovske družbe v vseh modernih oblikah.

Krajevno se je trgovina osredotočila na jugu in na severu Evrope.

2. Južnoevropsko trgovsko področje.

Italija, Južna Francija, Španija (zlasti Katalonija) so tvorile tzv. južnoevropsko trgovsko področje, ki je s posredovalnim, centralnim področjem v Srednji Evropi (Avstrija, Južna Nemčija, Severna Francija, Holandska, Anglija) stalo v živahnih kupčijskih zvezah. Središča in oporo trgovini je tvorilo v južni Evropi mesto, dočim se država ni dosti brigala zanjo.

Na čelu so stala laška mesta Amalfi, Piza, Florenca, Genua, Benetke, ki so imela v zakupu vso trgovino z vzhodom.

Važni trgovski predmeti so bili specerija, tekstilni izdelki, svila, kovinski izdelki, rudnine, živila.

Pomemben je bil laški denarni promet, kjer so poleg raznih oblik kredita uvedli tudi zlate novce.

3. Severnoevropsko trgovsko področje.

Hanza. Severnoevropsko trgovsko področje je obsegalo obrobne dežele Severnega in Vzhodnega morja. Do velikega pomena je te dežele in mesta dovedla Hanza. zveza severnih trgovskih mest. Nastala je iz trgovskih zvez z inozemskimi mesti in iz mestnih zvez s sosednjimi mesti.

Hanza (starogermanska beseda; pomeni čreda, množica; pozneje »zadruga«) se je polagoma ustvarjala; l. 1241 sta se zvezali slovansko mesto Lübeck (Ljubice, Bukovec) in Hamburg zaradi medsebojne trgovske podpore; k tej zvezi so v teku 13. in 14. stoletja pristopila vsa svobodna mesta ob Severnem in Vzhodnem morju, pa tudi v notranjosti celine (n. pr. Köln, Breslau, Krakow i. dr.). Svoj višek je dosegla Hanza v 15. stoletju, nato je polagoma propadla in razpadla v 17. stoletju (tridesetletna vojska!).

Trgovina Hanze je bila pomorska in kopna, vendar je bila prva važnejša. Hanza je imela svoje posebne, značilne ladje, jadrnice, na katerih je vladal strog red.

Dežele, s katerimi je stala v ožjih trgovskih stikih, so bile: Anglija, Flandrija, Skandinavija, Rusija in deloma tudi centralna Evropa.

Najvažnejši trgovski predmeti so bili: živila, ribe, tekstilni izdelki, kovinski izdelki, rudnine, vino. sol.

Narodno politično je Hanza pomenljiva zato, ker je tvorila moralno in tudi gmotno ozadje germanizaciji Slovanov vzhodno od ustja Labe.

Zaključek prvega dela.

Srednji vek je gospodarsko, kulturno in politično pripravil novi vek in to zlasti z velikimi iznajdbami.

Novi vek pa je samo izpopolnil ono, kar je srednji vek že iznašel. Najvažnejše iznajdbe 14. in 15. stoletja so bile:

1. Iznajdba kompasa (okoli 1300, najbrž v Italiji) in morskih kart.

2. Iznajdba smodnika (okoli 1300, baje menih Berthold Schwarz).

3. Iznajdba tiskarstva (okoli 1450, Janez Gutenberg v Mainzu) in proizvodnje papirja iz cunj.

Te iznajdbe so šele omogočile vsa velika odkritja in pospešile razmah materielne in duševne kulture v novem in najnovejšem veku.

Drugi del.
Novo ali oceansko razdobje.
(1492 do danes.)

Novi vek.

Prvo poglavje.

Špansko-portugalska doba.

(1492—1600.)

Odkritja.

Vzroki odkritij. Že v 14. stoletju so zasedli divji Osmani vzhodni del Sredozemlja in so zaprli vse tradicionalne trgovske poti od Zapada proti Indiji. Zapadni narodi so se bili privadili v času križarskih vojsk tolikanj na dišavine in dragocenosti daljnega Vzhoda, da brez njih niso mogli živeti. Zato sta se pojavljala vedno jasneje dva načrta, kako bi bilo mogoče dospeti neposredno v Indijo in s tem do izvora navedenih potrebščin: prvi objadrati Afriko in drugi jadrati na zapad in tako dospeti okrog zemeljske oble v Indijo.

Po vrsti so se spuščali v ta podjetja vsi trgovski narodi; med njimi sta bila vodilna iberijska naroda, Portugalci in Španci.

Na iberijskem polotoku so po letu 711, ko je pripeljal arabski vojskovodja Tarik vojsko čez morsko ožino (ki se po njem imenuje), gospodovali Mavri, katere so v neprestanem boju izpodrivali viteški krščanski prebivalci polotoka, ki so se bili zatekli pred Mavri v gorovje. Polagoma so si osvojili kristjani Leon, nato Staro in Novo Kastilijo, po veliki bitki pri Tolosi (1212) pa ves polotok z izjemo najjužnejšega dela z glavnim mestom Granado; sredi 15. stoletja so bile na polotoku štiri krščanske države: Navarra (ob vznožju Pirenej), Aragonija (ob Ebru), Kastilija (sredi polotoka) in Portugalska (na zapadu polotoka; ime Portugal je nastalo po starem glavnem mestu Porto; lat. Portus Cale).

Aragonija in Kastilija sta se v drugi polovici 15. stoletja zedinili in kmalu nato se je priključila še Navarra; tako je nastala Španija, ki je dobila svoj današnji obseg leta 1492, ko je kralj Ferdinand »Katoliški« (Aragonski) zavzel Granado in so se zadnji Mavri izselili v Maroko.

Ti neprestani, stoletni boji so napravili iz pirenejskih narodov viteške, podjetne in ponosne narode, katerim se je hotelo velikih dejanj, slave in pustolovščin; ta želja se jim je uresničila na njihovih morskih podjetjih, ko so odkrili skoraj pol sveta.

Portugalska odkritja.

Okoli 1480: Henrik Mornar.

1486: Odkritje Rta dobre nade (Jernej Diaz).

1497—1498: Vasco da Gama prijadra iz Portugalske v Indijo (Kalikut).

1500: Cabral odkrije Brazilijo.

Portugalci so se predvsem bavili z načrtom, da bi objadrali Afriko in tako prišli v Indijo.

Do konca 14. stoletja so odkrili afriško obalo do rta Bojador; v 15. stoletju je princ Henrik, s priimkom »Mornar«, pošiljal neprestano nova brodovja ob obali Afrike, ki so prodrli do ekvatorja. S tem je izginil strah, ki so ga imeli ljudje pred pokrajinami in morjem ob ravniku, o katerih so krožile bajke, da je tako vroče, da ladje zgoré in da morje vre. Po teh uspehih so se spuščali Portugalci vedno dalje na jug, dokler ni leta 1486 Jernej Diaz dospel do najjužnejšega dela »temnega« kontinenta. Odkril je »Rt dobre nade«, ki ga je on nazval sicer »Viharni rt«, pa ga je po povratku v domovino prekrstil kralj v sedanje ime.

Deset let pozneje, leta 1497, je zapustil Vasco da Gama s tremi ladjami Lisbono, objadral v hudih viharjih »Rt dobre nade«, praznoval božič v Natalu (lat. dies natalis; današnji Durban), odkoder je jadral ob obali proti severu do Melinde, kjer je dobil arabskega krmarja, ki ga je vodil nato čez Indski ocean v Indijo do Kalikuta, kjer je pristal majnika 1498, deset mesecev po odhodu iz domovine. Tako je bila upostavljena neposredna morska zveza med Zapadom in Indijo. Vasco da Gama se je nato vrnil v domovino s samo eno ladjo, ker je dve izgubil v viharjih, vendar je bil tovor te ladje dragocenejši od celotnih stroškov za ekspedicijo.

Portugalci so se zasidrali v novo pridobljenih krajih in prevzeli vodstvo trgovine z Indijo. Da bi zaščitil trgovske interese Portugalcev v Indiji proti zahrbtnim spletkam Arabcev, si je skušal naslednik Vasca da Game, pa imenu Franc d'Almeida s silo pridobiti večje zaledje. Toda

podlegel je arabskemu brodovju; njegov naslednik Alfons d'Albuquerque (izg. Albuquerke) si je osvojil Goo, ki je postala glavno mesto Portugalske Indije, vzel Arabcem v Zadnji Indiji Malako in tako dobil v svoje roke posredovalno trgovino z Vzhodno Azijo, Kitajsko, Japonsko in otočjem; zasedel je otočje Banda in Moluke, kjer je zgradil trdnjavo Ternate. Na zapadu je zasedel otok Sokotra, v Arabiji pa Maskat in tako zaprl Arabcem glavno trgovsko zvezo; z osvojitvijo trdnjave Ormuz je Arabcem zaprl drugo, prastaro trgovsko zvezo. Ko je umrl l. 1515, so bili Portugalci gospodovavci tako severnega in zapadnega Indskega oceana, kakor celotne zapadne afriške obale z vsemi otoki; tudi Južno Ameriko so zasedli; leta 1500 je namreč kapitan Cabral slučajno odkril Brazilijo¹ in jo zasedel v imenu portugalske krone.

Španska odkritja.

- 1492: Osvojitev Granade. — Kolumb odkrije Zapadnoindsko otočje.
 Okoli 1500: Amerigo Vespucci prepotuje in opiše nove kraje.
 1513: Balboa odkrije Pacifik.
 1519 in dalje: Cortez osvoji Mehiko in Kalifornijo.
 1519—1522: Magelhaens objadra zemljo.
 Okoli 1530: Pizarro osvoji Peru, Almagro osvoji Čile.

Portugalski uspehi so izpodbudili Špance, da so začeli tudi oni iskati direktno zvezo z Indijo; njihovo iskanje se je usmerilo na zapad, objadrati so hoteli zemeljsko oblo.

Ko je l. 1492 kralj Ferdinand pregnal Mavre s Pirenejskega polotoka, je dovolil Kristobalu Colonu (Kolumbu) sredstva za ekspedicijo treh ladij, s katerimi je hotel ta dospeti v Indijo okoli zemlje.

Kolumb, po rodu iz Genuje v severni Italiji, je odplul v avgustu 1492 iz Palosa v Španiji. Pristal je najprej na Azorih in odkril nato 12. oktobra prvi otok ameriške celine.

¹ Portugalci so zanemarjali to deželo, iz katere niso mogli drugega izvažati kakor barvni les, predvsem rdeče barve, po katerem je dobila dežela tudi svoje ime (portugalsko braza žerjavica).

enega od Bahamskih otokov, katerega so imenovali domačini *Guahani*, Kolumb ga je pa nazval *San Salvador* (= Sveti Rešenik), to je najbrž današnji *Watling* otok. Na tem svojem prvem potovanju je še odkril *Male Antile*, *Kubo*, katero je smatral za *Zipango* (Japonsko) in *Haiti*. Ko se je vrnil v marcu 1493 zopet v *Palos*, so ga navdušeno pozdravljali in mu priredili pravcati triumf.

Napetil se je nato še trikrat v novoodkrite kraje in je odkril na drugem potovanju otoka *Porto Riko* in *Jamaiko*, na tretjem otok *Trinidad* in ameriško celino pri izlivu *Orioka*; s tega potovanja so ga peljali v verigah nazaj v Evropo, ker so ga obdolžili, da hoče pridržati novoodkrite kraje zase; v domovini so ga sicer takoj zopet osvobodili, vendar te sramote ni mogel preboleti; šel je sicer še na četrto potovanje (1502) in pri tem odkril obalo centralnoameriškega *Istma*, kjer je tudi slišal o »Velikem morju« (= *Pacifiku*) na drugi strani, vendar je po povratku v domovino kmalu umrl (1506); s seboj v grob je še ponesel prepričanje, da je odkril zapadno pot v *Indijo*, ne pa, da je odkril novo celino.

Morda zato celina tudi ni dobila po njem imena, ampak po Florentincu *Amerigu Vespucci*-ju (izg. *Vespuči*), ki je potoval okrog l. 1500 večkrat v Ameriko in jo opisoval v laskavih in samohvalnih spisih, ki so jih ljudje radi prebirali.

Nekdanji tovariši in prvi nasledniki Kolumbovi si še dolgo niso bili na jasnem o celinskem značaju novoodkritih zemljá. Ti, katerim je zgodovina nadela ime »*conquistadores*«, t. j. osvobjevavci, so odkrivali po vrsti ameriške pokrajine.

Balboa je l. 1513 kot prvi prišel preko *Panamske* ožine do *Pacifika*, katerega je krstil kot »*Južno morje*«, ker ga je v tej smeri zagledal. Drugi Španci so odkrili izliv *Mississippi*-ja, *Florida* in otočje *Bermudov* na severu. ter vso *brazilsko* obalo do izliva *La Plate*. Vendar nobeden ni našel prehoda v *Indijo*.

To se je šele posrečilo *Ferdinandu Magelhaensu*, po rodu *Portugalcu* v španski službi, ki je odjadral v septembru 1519 iz Španije na zapad. jadral ob

brazilski obali na jug in slednjič našel preliv ob južnem robu Amerike, ki nosi še danes njegovo ime. Plul je nato preko Velikega oceana, kateremu je nadel radi tišine ime »Tih ocean« (= Pacifik), odkril Marjane, Karoline in Filipine. Na tem otočju so ga domačini ubili. Njegov naslednik Boštjan d'Elcano je nadaljeval pot preko Molukov, Indskega oceana, okrog Rta dobre nade in ob zapadni obali Afrike ter je došel v začetku septembra 1522 zopet v Španijo. Vrnila se je od petih ladij, ki so šle na pot, samo ena in ostalo je od 240 mož še samo 18, pa še ti so bili vsi bolni; vendar so opravili dejanje, ki slovi kot največji navtični čin vseh časov: objadrali so zemljo; dokazali so, da je okrogla in da je Amerika samostojna celina.

Istočasno z Magelhaensom je odjadral iz Španije Ferdinand Cortez v Centralno Ameriko in osvojil deželo visoke avtohtone kulture Mexiko in pozneje Kalifornijo.

Od ostalih neštetih avanturistov, ki so hiteli v novo odkrite dežele, da si priboré slave in bogastva, je še značilen Franc Pizarro, ki je osvojil v tridesetih letih 16. stoletja južnoameriško državo Inkov Peru; njegov tovariš Almagro je španski kroni pridobil Čile.

Angleška odkritja.

1497: John Cabot odkrije Novo Fundlandijo.
Okoli 1550: Odkritje Belega morja in Novaje zemlje.

Veliki uspehi Špancev in Portugalcev so vplivali izpodbudno tudi na Angleže; ti so skušali najti tzv. severozapadni prehod v Indijo. Kot prvi je poskusil rešiti ta problem v Bristolu naseljeni Benečan Giovanni Gabotto (angl. John Cabot). Leta 1497 je jadral iz Anglije na zapad in odkril Novo Fundlandijo in Labrador; torej je stopil pred Kolumbom na ameriško celino. Njegov sin Boštjan je objadral naslednjega leta vso obalo Severne Amerike od Labradorja do Floride. Niti njemu niti njegovim naslednikom, izmed katerih so si pridobili za zemljepisje zasluge zlasti

Frobisher (izg. Frobišr), Davis (Devis), Hudson (Hödsn) in Baffin (Befin), se ni posrečilo najti tzv. severozapadne pasaže. Šele sredi 19. stoletja jim je to uspelo. Vse do takrat so se bavili tudi z rešitvijo problema tzv. severovzhodne pasaže, t. j. z odkritjem morske poti okoli severne obali Azije do Indije. Pri teh svojih poskusih so odkrili sredi 16. stoletja Belo morje, dosegli izliv Dvine in prišli do Novaje zemlje; ledeniki so jim pa zaprli nadaljnje prodiranje.

Nizozemska odkritja.

1605: Odkritje Avstralije.

Tudi Nizozemci so se udeležili odkritij. Skušali so odkriti kakor Angleži tzv. severovzhodno pasažo, vendar zaman. Pri teh prilikah so odkrili Medvedji otok in Špicberge. Ko so uvideli, da se zaman bore z arktičnim ledom, so se odslej vedno posluževali tzv. portugalskega pota okoli Rta dobre nade. V začetku 17. stoletja je odkril kapitan Hoorn rt na jugu Ognjene zemlje, ki je dobil po njem svoje ime. Odslej so se pogosto posluževali tudi te poti. Leta 1605 so odkrili Avstralijo, katero so nazvali »Novo Holandsko«. Mnogo zaslug za proučevanje tega kontinenta si je pridobil Abel Tasman, ki je odkril in proučil tudi številna otočja Pacifika, kakor Novo Zelandijo, otočje Fidži i. dr. Ker Holanci v Avstraliji niso našli zlata, zato so jo zanemarjali, dokler ni prišla v oblast Angležev (v začetku 19. stoletja).

Francoska odkritja.

Podjetni ribiči iz Bretonije so šli v začetku 16. stoletja v novoodkrite kraje, kjer so okupirali v imenu svojega vladarja Franca I. velik del današnje Unije. Kakih sto let pozneje so odkrili tzv. severnoameriško jezersko visoko planoto z znamenitim slapom Niagara. Takrat so prišli tudi do izvirov reke Mississippi in njenih pritokov; v njegovem porečju so osnovali kolonijo »Luiziano«.

Ruska odkritja.

1571: Jermak osvoji Sibir.

Do okoli 1650: Osvojitev severne Azije do Ohotskega morja.

1728: Bering prejadra preliv med Azijo in Ameriko (Beringov preliv).

Že v 14. stoletju so se Rusi zanimali za prekouralske dežele, iz katerih so dobivali dragoceno kožuhovino. V 16. stoletju so imeli bratje *S t r o g a n o v i* kot fevd od moskovskega carja dežele okrog Urala; ko so dobili od carja tudi pravico, da so se smeli samostojno vojskovati, so poslali 1571 kozaškega hetmana *J e r m a k a*, da jim osvoji vso pokrajino onstran Urala. Jermak je v naglih pohodih osvojil Kanat ob Spodnjem Irlišu z glavnim mestom *S i b i r*, po katerem je dobila vsa dežela ime. Do srede 17. stoletja so odkrili in si podvrgli Rusi vso severno Azijo do *O h o t s k e g a* morja in rta *D n e š e v a*; vendar je ta odkritja pridobil trajno šele *B e r i n g*, Danec v ruski službi, ki je na ukaz Petra Velikega objadral skrajno obalo severno-vzhodne Azije in po katerem je dobil preliv med Azijo in Ameriko tudi svoje ime (prejadral ga je l. 1728).

Drugo poglavje.

Posledice odkritij.

Odkritja so imela usodne posledice za Evropo in za vse novo odkrite kraje, predvsem še za Ameriko.

Posledice za Evropo.

1. **Kulturno politične.** Večina evropskih držav je pridobila mnogo bogastva, moči in novih dežel; vsa miselnost in vse življenje je dobilo širok, kozmopolitičen značaj. S koncem odkritij je nastopila doba hudih kolonialnih in s tem trgovskih borb, ki so se bile v 17. in 18. stoletju po vseh morjih in vseh celinah.

V znanstvenem oziru so prinesla odkritja Evropecem veliko razširitev njihovega duhovnega obzorja. Zlasti je mnogo pridobilo zemljepisje, astronomija, etnografija i. dr. V umetnostnem oziru je pomenila doba odkritij vstop novih elementov v kulturo.

2. **Gospodarsko socialne.** V gospodarstvu pomenijo odkritja pravo revolucijo, ki se je očitovala zlasti v denarstvu. Do 15. stoletja je namreč odteklo mnogo zlata in srebra v Azijo, odkoder se ni vrnilo. Zato se je povsod na zapadu javljalo veliko pomanjkanje denarja, kar je izpodbujalo k nenasitnemu pohlepu po zlatu. Ko se je razlilo zlato Novega sveta v Evropo, je povzročilo popolno razvrednotenje denarja (inflacija). To je zopet povzročilo dvig cen življenskih potrebščin in nastala je splošna draginja. Ker se mezde niso dvigale v istem razmerju s ceno blaga, se je položaj delovnih sil znatno poslabšal, kar je vedlo do hudih mezdskih sporov.

Splošna zmaga denarnega gospodarstva je dovedla do pojava, da je stopilo meščanstvo, ki je akumuliralo v svojih rokah ogromno denarja, v ravnopravne odnošaje s plemstvom, ki je bilo vse do te dobe izrazita in skoraj izključna posestniška in vladajoča plast naroda; ker so torej dobili

meščani v roke mnogo denarja, so razvili posebno denarno trgovino, s katero so obvladovali polagoma ves svet. To nabiranje kapitala v rokah nekaterih pa pomenja postanek modernega kapitalizma, gospodarskega denarnega sistema, ki vlada svetu po veliki večini še danes.

Splošnemu blagostanju in ravnopravnosti do plemstva je odgovarjal tudi življenjski položaj meščanstva; živeli so udobno in razkošno ter porabljali mnogo importiranega blaga, kakor dišave, sladkor, čaj, kavo itd., predmete, ki so jih uvedla šele odkritja v Evropo; Novi svet je dal poleg naštetih predmetov evropi še tobak, kako in razna zdravila, dalje bombaž, krompir (iz Peru-ja), koruzo, paradižnike, ananas, kaktus in razne cvetlice. Od domačih živali je Amerika dala Evropi samo purana.

Obrt je pridobila nekaj dragocenih sirovin, kakor razne vrste lesa, konopljo, indigo in mnogo vrst prediva (bombaž).

Okoli 1530: Postanek prvih borz (Antwerpen).

1596: Kodificiranje meničnega prava v Bologni.

Vse šestnajsto stoletje: Procvit visokonemških mest z rodbinami Fuggerjev, Welserjev itd.

5. **Trgovske.** Središča trgovine so se pomaknila v Evropi od obal Sredozemskega (Benetke, Genua itd.) in Severnega morja (Hanza) na obalo Atlantika, t. j. v Portugalsko, Španijo, Nizozemsko, Francijo in v Anglijo.

Trgovina se je razvila iz dotedanje sorazmerno majhne, nadrobne v veliko, engros trgovino, katero je predvsem omogočil silen napredek v brodarstvu; opustili so ladje na vesla in se jeli posluževati samo jadrnic. Zavoljo raznih astronomskih in optičnih dognanj so lahko izpopolnili morske karte; v tem času so iznašli Nizozemci tudi daljnogled; Angleži so našli po dolgotrajnih znanstvenih poskusih tzv. mesečne tabele, s katerimi je mogoče točno dognati zemeljsko širino in dolžino na morju; druge važne iznajdbe za brodarstvo so bile: zrcalni sekstant (za merjenje višin in razdalj na daljavo), morska ura (kronometer) i. sl.

Trgovsko območje se je razširilo in objelo tako rekoč ves svet: uresničila se je krilatica: Oceani družijo. Središče

trgovine je bil Atlantski ocean, na drugem mestu po svoji pomembnosti za trgovino je bil Indski, na tretjem je bil Tihi ocean.

Najvažnejši trgovski predmeti so bili: čaj, sladkor, tobak, dišave, kožuhovine, ribe.

V tem času so se izoblikovale tudi nove, moderne trgovinske oblike in to predvsem na velikih trgovskih križiščih. Denarni in kreditni sistem se je organiziral po trdnih normah. Že v prvi polovici 16. stoletja se je razvila borza. Nastala je iz potrebe, kajti sejmi, ki so se vršili v daljših presledkih, niso več zadoščali rastočemu prometu. Prvo borzo je imel Antwerpen.

V začetku 17. stoletja so se izpopolnile tudi menice z uvedbo indosamenta. Leta 1596 so že prvič kodificirali menično pravo (v Bologni). V 16. in 17. stoletju se je zlasti razvil bankarstvo, s čimer je postal denarni promet samostojna panoga v trgovini. Na čelu te trgovine so stali Florentinci in Lombardi, pa tudi južnonemška (tzv. visokoneemška) mesta, predvsem Regensburg, kjer so bili doma največji bogataši 16. stoletja, namreč rodbina Fuggerjev, so pomenila mnogo.

Posledice za Ameriko.

1. Splošno. Amerika je od Evrope sprejela mnogo več, nego ji je pa dala; tako je Amerika dobila polagoma iz Evrope žito, sadje, trto in sladkorni trs. S tem so položili temelj modernemu ameriškemu gospodarstvu, ki sloni na poljedelstvu. Tudi živali je imela Amerika pred prihodom Evropecev zelo malo, saj ni imela razen lame, neke vrste ovce, nikakih domačih živali. Evropci pa so pripeljali konje, govedo, ovce, koze in svinje; danes ima Amerika teh živali relativno največ na svetu.

2. Kolonizacija Amerike. Amerika je bila pred prihodom belcev v posesti rdečeraše. Po odkritju so se začeli Evropci naseljevati v množicah. Danes je Amerike že nad tri petine evropeizirane. Naseljevanje se je vršilo v raznih stopnjah. V 16. stoletju so se naseljevali izključno Romani (Portugalci in Španci), ki so naselili Centralno in Južno Ameriko z otoki. V 17. stoletju so se pričeli

naseljevati zlasti severni narodi (Angleži, Irci, Nemci, Francozi in deloma tudi Skandinavci). To naseljevanje je trajalo še vse 18. stoletje. V 19. stoletju so se pridružili tem izseljencem še Slovani.

Rdeče pleme so belci polagoma z brutalno zvijačnostjo (alkohol, kuge) popolnoma uničili. Bele naselbine pa so postajale vedno gostejše.

Prve kolonije so ustanovili v Ameriki Španci, in sicer za izkoriščanje žlahtnih rud. Kmalu pa so spoznali vrednost širokih ravnin za poljedelstvo; ustanavljali so tedaj kolonije za *plantaže*. Ker pa niso imeli delovnih sil za obdelovanje teh veleposestev, so kmalu začeli naseljevati na plantažah kaznjence. V krajih pa, kjer klima Evropecem ni bila ugodna, so ustanavljali samo začasne trgovske naselbine, kakor n. pr. v Guayani, v Afriki, na Sundskem otočju i. dr.

Tako sta nastali dve kategoriji kolonij, tzv. stalne, poljedelske in rudarske kolonije ter začasne, trgovske kolonije.

Ker je pa primanjkovalo tako rudnikom kakor tudi plantažam delovnih sil in jih iz Evrope ni bilo mogoče dovolj dobiti, so pričeli lastniki plantaž in rudnikov prisilno tirati rdečeokožce na delo. Pri tem so postopali z njimi prav sirovo. To je videl okrog l. 1517 španski duhovnik *Jernede las Casas* in hotel rdečeokožcem pomagati. Zato je ob svojem povratku v domovino svetoval kralju, naj dá vsem rdečeokožcem svobodo, kot delovno moč pa se naj uvažajo v Ameriko — *afriški črnici*. Na Pirenejskem polotoku so bili namreč črni sužnji še vse 15. in 16. stoletje v navadi.

Karel V. je dovolil nato flamskim trgovcem, da smejo prodati letno 4000 črncev v Ameriko. Ta kupčija je bila prav dobičkonosna; zato so se je udeležili vsi obmorski narodi. Tako so izvozili iz Afrike v teku treh stoletij nad 40 milijonov črncev. Ravnanje s črnici je bilo pri tej kupčiji skrajno sirovo in nečloveško; običajno je na ladji med prevozom preko Atlantika pomrla polovica in še več črncev.

V Ameriki so tako živele zdaj tri rase, bela, rdeča in črna; te so se med seboj križale in nastale so mešane rase: *mulati* (križanje bele in črne rase), *mestici* (križanje

bele in rdeče), zambos (križanje črne in rdeče). Ta mešana plemena so podedovala običajno samo slabe lastnosti svojih prednikov, radi česar so vršila razne zločine; zato so bila in so še danes silno osovražena.

Iberijski kolonialni sistem.

1. Splošno. Iberijski narodi, Španci in Portugalci, so uvedli v prometu s svojimi kolonijami poseben trgovski sistem, ki je dopuščal trgovanje samo lastnim trgovcem v domačih kolonijah; tako so smeli torej trgovati v španskih kolonijah samo španski trgovci, v portugalskih pa samo portugalski. V 17. stoletju so uvedli isti sistem Nizozemci, Angleži in Francozi.

Ta sistem se je ohranil z nekaterimi spremembami vse do srede 19. stoletja, ko se je radi spremenjenih političnih, gospodarskih in socialnih prilik zrušil.

Kolonije iberijskih narodov so veljale od 16. do 18. stoletja kot osebna lastnina krone: stale so pod neposrednim vladarjevim vodstvom; vladar je dobival od vseh dohodkov kolonij desetino, od žlahtnih kovin pa petino. Pridržali so s trgovino tudi naseljevanje kolonij svojim podanikom.

Ta ozkosrčni sistem je delal razvoju trgovine in brodarstva hude ovire. Tako je uvedel tzv. prisilna enotna pristanišča; vse ladje, katere so plule iz dežele ali se vračale nazaj, so morale pristati v enotnem, za to določenem pristanišču. Tako je imela Portugalska v domovini enotno pristanišče Lisbono, v Indiji pa Goo; Španija je imela doma enotno pristanišče Seville, v Ameriki pa Veracruz, Panamo in Portobello; Nizozemci v Evropi Amsterdam, na Sundskem otočju Batavijo; Francija si je ustvarila enotno pristanišče za Levanto v Marseille-u; Anglija ga je imela v Londonu, kjer se je stekalo v prvi polovici 17. stoletja 87 % vse angleške trgovine; Bristol in Liverpool sta bila važna samo za trgovino s črnimi sužnji.

S to osredotočitvijo trgovine v enem mestu so se ustvarila godna tla za razmah posameznih rodbin, ki so dobile značaj privilegirani in s tem ustvarile možnost postanka trgovskih družb.

Posamezni narodi so skušali na razne načine odvrniti vse druge narode — tekmece od svojih kolonij; tako so obdajali svoje kolonije s skrivnostnimi pripovedkami o fantastičnih bitjih, ki prebivajo v takih kolonijah. Najkrajše in najvarnejše linije prekomorskega prometa so čuvali kot največjo trgovsko tajnost. Glavni smoter tega ravnanja je bil čim popolnejše in mirnejše izkoriščanje in izmozgavanje svojih kolonij; da bi jih privezali kar najbolj na evropsko domovino, jih niso zavarovali samo pred tujimi evropskimi trgovci, ampak so jih zlasti zaprli tudi med seboj z visokimi carinskimi mejami; kolonije naj bi bile samo dobaviteljice cenenih sirovin in dobre odjemavke izdelkov evropske države — matice.

To ravnanje je seveda povzročilo velikopotezno *t i h o t a p s t v o*, s katerim se niso bavili samo gusarji, ampak tudi vsi pošteni mornarji; sicer pa tudi gusarstvo 17. stoletja ni bilo nečasten posel, ampak so bili gusarji dostikrat slavni narodni junaki, ki so vršili svoje pohode celó na povelje svojih vladarjev, katerim so osvajali nove zemlje. Taki so bili n. pr. angleški gusarji Elizabetine dobe *Drake* (izg. Drejk), *Raleigh* (izg. Rali), *Cavendish* (izg. Kevndiš) i. dr.

1600: Ustanovitev »Angleško-vzhodnoindijske trgovske družbe«.

1602: Ustanovitev »Nizozemsko-vzhodnoindijske kompanije«.

2. Ustanovitev političnih trgovskih družb. Posebnost iberijskega kolonialnega sistema so bile trgovske družbe, ki so dobivale od vladarjev obširne trgovske predpravice. Te trgovske družbe so bile združitve velikih kapitalnih sredstev, katere so ustanavljali v obliki delniških družb zaradi izkoriščanja prekomorske trgovine. Privilegiji, ki so jih družbe dobile, se morejo imenovati monopol na trgovino z določenimi kolonijami; te družbe so nastale iz potrebe časa, ker posamezni trgovec ne bi mogel vzdržati neposrednih trgovskih stikov s kolonijami, ker je bil riziko previsok (računati je bilo treba s 50—90 % izgubami ladij);

nastale so pa tudi radi tekmovanja narodov, ki so se posluževali teh družb ali kompanij kot najizdatnejšega orožja v medsebojni konkurenci; vlade so jih protežirale, ker so tvorile najenostavnejši način pobiranja davkov.

Takih trgovskih družb je bilo vsega skupaj okrog 70. Prva, pa tudi ena najpomembnejših je bila l. 1600 ustanovljena »Angleško-vzhodnoindijska trgovska družba«. Vzornica vseh trgovskih družb pa je postala dve leti pozneje (1602) ustanovljena »Nizozemsko-vzhodnoindijska kompanija«.

Ta je dobila od svojega vladarja, kakor angleška tekmovavka, monopol na trgovino z vsemi deželami, ki leže vzhodno od rta Dobre nade pa do Magelhaensovega preлива. torej vse območje Indijskega in Tihega oceana; poleg tega so dobile kompanije za te dežele tudi vse vladarske pravice, tako n. pr. pridobivanje novih dežel, gradnjo trdnjav, vzdrževanje posadk, svobodo bojevanja in sklepanja miru z domačini i. sl.

Organizacija »Nizozemsko-vzhodnoindijske kompanije« je bila naslednja: Kot delniška družba je razpolagala z delniško glavnico 6,600.000 goldinarjev; delnica se je glasila na 3000 goldinarjev. Načeloval je kompaniji 17 članski direktorij in odbor 60 članov. Ta je nastavljal v kolonijah upravnike — generalne guvernerje, katerim so stali ob strani posebni trgovinski atašeji. Guverner je bil fakični vladar kolonij.

Take trgovinske družbe so bile v 17. stoletju potrebne. kajti promet se je vršil počasi in je bil združen, kakor že omenjeno, z velikimi nevarnostmi in izgubami ter je bil zelo drag. Vzdrževati je bilo treba poleg velikega brodovja v kolonijah stalne trgovske naselbine (faktorije), ki so bile običajno dolgo časa deficitne: plačevati so morali številno uradništvo, stalno kolonialno vojsko in podobno. Vrhtega so trgovske družbe, ki so lahko nastopale z velikimi sredstvi, zagotovile ugodnejše nakupne in prodajne cene, torej večji dobiček, kakor bi to zmožel posamezni trgovec v konkurenci z drugimi trgovci.

Politične trgovske družbe so kolonialni trgovini mnogo koristile in so rešile veliko zgodovinsko nalogo. One so

namreč početnice kolonialne veletrgovine ter so privedle prekomorsko trgovino do one višine, ki je omogočila tudi posamezniku uspešno trgovanje. Proti koncu 17. stoletja in v 18. stoletju pa so postajale velika ovira trgovine, ker so vladale svoje kolonije v branjevskem duhu, ker so domačine izžemale, zmanjševale izvoz, privijale cene navzgor in tvorile ugodna tla za podkupovanje, zanemarjenje službenih dolžnosti in protežiranje. Polagoma so zato izginjale, dokler niso slednjič propadle sredi 19. stoletja.

Tretje poglavje.

Doba reformacije in protireformacije v Evropi.

Politične razmere 16. stoletja.

1493—1519: Nemški cesar Maksimilian I. 1500: Habsburžani podedujejo Gorico in Gradiško. 1519—1556: Karel V., nemški cesar in španski kralj. Po 1550: Hugenotske borbe v Franciji. 1558—1603: Elizabeta, angleška kraljica.
--

V Evropi so obvladovali v 16. stoletju največje in najpomembnejše dežele Habsburžani. Nemški cesar Maksimilian I. (1493—1519) nosi v zgodovini priimek »poslednji vitez«; ob nastopu svoje vlade je našel v svoji državi pravo anarhijo. Z večšo roko je uredil državno upravo, proglasil tzv. »večni deželni mir«, t. j. da se deželni knezi ne smejo več med seboj bojevati, ter je zaradi mirne poravnave sporov med velikaši uredil »državno komorno sodišče« (Reichskammergericht). Uredil je pobiranje davkov in ustanovil stalno vojsko, ki jo je vzdrževal s posebnim davkom, imenovanim »splošni vinar« (der gemeine Pfennig), ki ga je moral vsakdo plačati. Izboljšal je strelno orožje in ustanovil posebno brambovsko četo »Landsknechte«. V sodstvu je zopet uvedel staro rimsko pravo.

Za njegovega vladanja so Habsburžani silno obogateli, in to največ z dediščinami in ženitvami. Tako so podedovali l. 1500 mejne grofije Gorico in Gradiško. Še več so pridobili z ženitvami. Maksimilian je poročil svojega sina Filipa »Lepega« z dedinjo španske krone, Ivano Blazno«, hčerko Ferdinanda »Katoliškega«. Iz tega zakona sta izšla dva sinova, Karel, ki je po l. 1519 postal nemški cesar in španski kralj, v čigar »kraljestvu sonce ni zašlo«, ter Ferdinand, ki se je poročil z Auo, hčerko ogrskega in češkega kralja Vladislava, radi česar je postal pretendent za češki in ogrski in z njima združeni hrvaški prestol, katerega je tudi zasedel (1526—1564).

Karel V. (1519—1556) je kot nemški cesar in španski kralj bil mnogo bojev s Francijo, kjer je vladal največji tekmeč in nasprotnik Habsburžanov, Franc I. (1515 do 1547). Za Francem so se počeli dolgotrajni verski boji med francoskimi protestanti in katoliki, tzv. hugenotske vojske, ki so dovedle Francijo na rob propada; šele prvi Burbonec na francoskem prestolu, Henrik IV. (1589—1610), je deželo zopet pomiril s tem, da je izdal v tzv. nanteskem ediktu (1598) odlok o splošni verski toleranci.

Tudi v Angliji so se izvršile v 16. stoletju pomembne spremembe na prestolu; leta 1485 je prišla po stoletni borbi rodbina Tudor (izg. Tjudor) s Henrikom VII. (1485 do 1509) na prestol in ga je obdržala prilično 100 let (do smrti Elizabete leta 1603). Pomemben vladar je bil Henrik VIII. (1509—1547), ki je izvedel odpad Angležev od papeža in organizacijo anglikanske cerkve. Elizabeta (1558—1603) je pospeševala splošno blaginjo dežele, uničila špansko premoč na morju, podjarmila Irsko in pošiljala v svet že omenjene gusarje, ki so ustanovitelji britskega kolonialnega imperija.

Reformacija in protireformacija v Evropi.

1483—1546: Dr. Martin Luther.

1517: Luther oznani svoje teze.

1545—1563: Cerkevni zbor v Tridentu reformira katoliško Cerkev.

1618—1648: Tridesetletna vojska opustoši vso centralno in severno Evropo.

Razmere v katoliški Cerkvi so bile h koncu srednjega veka zelo korumpirane; kot prvi protest proti nezdravim razmeram v Cerkvi se je že izvršil v 11. stoletju odpad vsega Vzhoda od Rima; razmere pa so se vedno slabšale, dasiravno je imela za časa visokega srednjega veka genialne papeže, kakor n. pr. Gregorija VII., Inocenca III. i. dr.

Cerkev je imela velika posestva, da, celó cele države; višja duhovščina je bila izključno iz vrst visokega plemstva; papeži so postali v 14. stoletju celó neposredno odvisni od francoskih kraljev. Vrhtega so nalagali velike dajatve svojim vernikom in nižji duhovščini za zidavo cerkve sv. Petra v Rimu; za te dajatve so jim delili odpuške, t. j. odpuščanje časnih kazni za grehe. Kmalu se je razvila prava kupčija z odpuški.

Že ves pozni srednji vek so se pojavljali razni reformatorski poskusi, kakor n. pr. razne sekte v Južni Franciji (n. pr. Albižani), na Balkanu (bogomili); nastopali so razni reformatorji, ki so vsi stavili sveto pismo kot edini pravi temelj za življenje; taki so bili n. pr. konec 14. stoletja v Angliji John Wiclif (izg. Žon Uiklif), v začetku 15. stoletja na Češkem Jan Hus i. dr. Vrhtega je h u m a n i z e m vzbudil kritični duh naroda in omajal vero v avtoriteto katoliške Cerkve.

Najvažnejši so za evropski in svetovni razvoj reformacijski poskusi 16. stoletja, ki so jih izvedli v Nemčiji Luther, v Švici pa Zwingli in Kalvin.

Dr. Martin Luther (1483—1546), avguštinski menih, je nabil na vrata stolnice v Wittenbergu pred praznikom vseh svetih l. 1517 svojih znamenitih 95 točk proti dotodanjemu načinu kupčevanja z odpustki. To je bil začetek hudih verskih sporov, ki so dovedli kmalu do krvavih bojov. Luther je imel zaslombo predvsem pri nemških deželnih knezih, ki so se oprijeli njegovega nauka z veseljem, ker so prišli lahko na ta način po sekularizaciji do ogromnih cerkvenih posestev.

Luther je postavil svojo cerkveno organizacijo na novo bazo; za osnovo je postavil Sveto pismo in je učil, da zadostuje za zveličanje vera. Da bi pa napravil Sveto pismo dostopno vsakomur, ga je prevedel na nemški narodni jezik, ki tvori podlago še današnjemu nemškemu knjižnemu jeziku.

Njegov nauk pa je dobil hitro privrženecv pri vseh narodih, tudi pri jugoslovanskih; ti so prevajali Sveto pismo na domači jezik in ustvarili s tem po večini temelj današnjim modernim slovanskim jezikom. Tako je tudi prevedel sredi 16. stoletja P r i m o ž T r u b a r Sveto pismo na s l o v e n s k i j e z i k.

Sredi 16. stoletja je bil odpad vse Severne in Srednje Evrope od Rima dovršen; tako so nastale razmere, kakršne so v verskem pogledu z malimi izjemami še danes.

Skoraj istočasno z Luthrom je nastopil v nemškem delu Švice, v Zürichu, reformator Ulrich Zwingli in nekoliko pozneje v francoskem delu Švice, v Ženevi, Jean Couvin (Kalvin). Poslednji je učil med drugim tudi, da je dovoljeno jemati obresti, kar je dotedaj ka-

toliška Cerkev strogo zabranjevala. Poleg tega je zahteval od svojih vernikov, da morajo delati, ker delo je častno; da morajo biti strogo cerkveno disciplinirani; da ne smejo piti, plesati, muzicirati, kvartati; sploh ni dovolil nikakega luksusa. Jedro njegovega nauka je tzv. *predestinacija*, t. j. nauk, da je vsak človek že od vekomaj določen ali za večno zveličanje ali za večno pogubljenje.

Kmalu so se združili kalvinci s cvinglianci, ki so se sedaj skupaj nazivali *reformiranci* in nastopili skupaj proti luteranstvu. Reformiranci so razširili svoje nauke naglo preko vse Francije, kjer so jih nazivali *hugeno*te, po vsej Angliji in Škotski, kjer so jih imenovali *prezbiteriance*; v Kalvinovem nauku o dovoljenih obrestih in častnosti dela je iskati moralno ozadje za velikanske uspehe in napredek Angležev. Reformiranci so dobili svoje pristaše tudi v Srednji Evropi, ob Renu in na Madžarskem, kjer je postalo tudi dokaj panonskih Slovencev privržencev te sekte in so to deloma še danes.

Protireformacija, t. j. poskus, obnoviti, če treba tudi s silo, oblast katoliške Cerkve, se je začela takoj po Luthrovem nastopu. V alpskih deželah jo je izvajal Ferdinand I., brat Karla V., v Franciji Franc I. in naslednik; katoliška Cerkev pa je reformirala sama sebe na cerkvenem zboru v *Tridentu* (1545—1563), kjer je postavila svoje nauke v določeno obliko (katekizem) in kjer je fiksirala svoje moralno etične osnove (kanonsko pravo).

Vendar so bili vsi poskusi protireformacije razen v alpskih deželah in deloma v Franciji toliko kakor brezuspešni, pa čeravno so v katoliški Cerkvi nastajali za konverzije reformirancev novi redovi, kakor jezuiti, minoriti i. dr. in so katoliški vladarji raznih dežel, kakor Španije i. dr., uvedli posebna sodišča (tzv. *inkvizicijska sodišča*) proti reformirancem.

Sever in deloma sreda Evrope sta ostala protestantovska, ker so ščitili deželni knezi *no vo*ro. To je dalo povod za skoraj stoletne verske vojske, ki so se zaključile s tzv. *tridesetletno vojsko* (1618—1648).

Postanek in razvoj poštarstva.

1516: Maksimilian I. podeli Francu pl. Taksisu privilegij ustanovitve cesarske pošte.
 Okoli 1590: Prvi tiskani časopisi.
 Okoli 1750: Prvi inserati.

Mnogo je pripomoglo k razširitvi novih naukov dobro razvito poštarstvo, ki je knjige in druge spise naglo razpečavalo po vsej Evropi.

Poskuse ustanovitve rednega poštarstva najdemo že v srednjem veku; tako je ustanovil n. pr. že Habsburžan Friderik III. v drugi polovici 15. stoletja tzv. dvorno pošto, v Franciji je vzdrževal Karel VIII., sodobnik Friderika III., tzv. državno pošto, ki je obratovala po potrebi, itd. Toda vsi ti in podobni poskusi niso bili pošta v današnjem smislu. Manjkalo jim je točnosti v obratovanju, rednosti prihoda in odhoda, državnega nadzora in zlasti širokega kroga interesentov; te pošte namreč niso bile namenjene splošnosti, ampak samo omejenemu krogu prebivalstva, n. pr. samo dvoru, plemstvu in podobno.

Maksimilian I. pa je podelil Francu pl. Taksisu leta 1516 dedno pravico, da sme ustanoviti in vzdrževati v nemškem cesarstvu tzv. cesarsko pošto, ki je bila za točno določeno odškodnino vsakomur na razpolago. Za to pravico se je moral Taksis obvezati, da bo prevažal in dostavljal cesarska pisma brezplačno.

Taksis je ustanovil sprva tzv. jezdno pošto, ki se je smela s cesarskimi privilegiji kretati svobodno brez ozira na državne kneze, meje, carine i. dr. po vsem cesarstvu. Prve redne zveze so bile Dunaj—Bruselj in Dunaj—Innsbruck—Milan—Neapol.

Maksimilianovi nasledniki so razvoj poštarstva še pospeševali; povzdignili so Taksise, ki so bili po rodu iz okolice Bergama v Zgornji Italiji, v državne kneze in jim podelili monopol na poštarstvo.

V 17. stoletju se je razvila iz dotedanje jezdne pošte v o z n a pošta, ki je bila namenjena že tudi o s e b n e m u prometu; poleg rednih poštnih zvez je lahko najel

vsakdo poseben voz, da je mogel hitreje potovati; to je bila tzv. p o s e b n a (ali ekstra) p o š t a. V začetku 19. stoletja so uredili tudi tzv. b r z o v o z n o p o š t o, ki je služila samo osebnemu prometu.

Pošta se je naglo širila in je bila uvedena v začetku 18. stoletja že po vsej Evropi; s tem se je pa zlasti obogatilo tudi znanstvo, predvsem zemljepisje, nastale so razne karte, vodniki, vozni redi i. dr.

Ker je bila pošta zelo dobičkonosno podjetje — tako je vrgla n. pr. že leta 1538 nad 100.000 zlatih cekinov čistega dobička — so se začeli zanjo potegovati deželni knezi in so jo zahtevali zase; začela se je tristoletna borba med centralno državno oblastjo in deželnimi knezi, ki se je končala v 19. stoletju s tem, da je prevzela pošto v svojo upravo država sama.

S postankom poš t je v tesni zvezi tudi postanek časnikarstva; časnik ni namreč v bistvu nič drugega kakor redno pisemsko sporočilo. Prvi časopisi so se imenovali g a z e t e¹ in so bili pisani z roko. V njih so bile zlasti ponudbe in povpraševanja trgovskega značaja. Take liste so zbirali po mestih posebni korespondenti in jih v prepisih za odškodnino dajali v uporabo trgovskemu svetu. Tako so nastali razni »Trgovski listi«. Prvi redni časnik je bil tzv. »Ordinarijski časnik«, ki so ga izdajali redno tedensko poštarji tudi samo v rokopisu. Prve tiskane časnike so izdajali konec 16. stoletja tiskarnarji. Prvi inserati so se pojavili v sredi 18. stoletja.

---

¹ Po francoski besedi la gazette = časopis.

Četrto poglavje.

Holandsko-britanska doba.

(1600—1815.)

Evropa 17. stoletja.

Politične razmere.

V tem stoletju stopata v ospredje vsega življenja v Evropi Nizozemska in Francija. Pirenejski narodi so se preživeli in na njihovo mesto stopi v političnem in gospodarskem življenju majhen, a krepak holandski narod, ki je vse prejšnje vodilne narode v bogastvu, moči in sijaju daleč prekosil.

S tem se je izvršilo tudi pomembno zgodovinsko dejstvo, da so namreč prevzeli vodstvo v trgovini Germani.

Prednja in Severna Evropa je bila v tem stoletju strahovito razdejana po tridesetletni vojski (1618—1648), ki je vrgla vse dežele, koder se je vršila, t. j. Avstrijo, Češko, Nemčijo, deloma Poljsko in Francijo, iz blagostanja v bedo; poleg tega so si bili že v 16. stoletju podjarmili južnovzhodno Evropo, t. j. Balkanski polotok, Madžarsko, Erdeljsko Turki, ki so odslej iz neposredne bližine vznemirjali Srednjo Evropo, kakor so to delali sicer tudi že prej. Dežele, koder je vladal Turek, so mnogo trpele radi brezobzirnega izkoriščanja in preganjanja in se zato niso mogle razvijati vzporedno z ostalo Evropo.

Pač pa je procvitala poleg Nizozemske še Francija in bogateti je pričela tudi Anglija. V Franciji so dobri državniki, kakor kardinala Richelieu in Mazarin, ustvarili vse pogoje, da je mogel kralj Ludovik XIV. (1643—1715) postati popoln absolutist. V Angliji pa nastane sredi stoletja državni prevrat in Oliver Cromwell ustvari prvo in do sedaj zadnjo angleško republiko (1649—1660), po kateri so se vrnili zopet kralji; vendar so kralji izgubljali vedno več svojih pravic, katere je prevzemalo meščanstvo, ki se je bilo dvignilo in je odslej tvorilo osnovo angleškemu političnemu življenju, kateremu jo tvori še danes. Leta 1714 pride na prestol z Jurijem I. rodbina Hanoverancev, ki vlada v Angliji v stranski liniji še danes.

Nizozemska.

1608: Ustanovitev borze v Amsterdamu.

1609: Ustanovitev amsterdamske banke.

Nizozemska je ustvarila v tem stoletju ono širokopotezno svetovno trgovino, ki je značilna za vse novo razdobje. Nizozemska je imela namreč vse predpogoje za postanek svetovnega središča: geografsko lego dežele, kjer se križajo najvažnejše pomorske in celinske trgovske poti; žilav, v borbi z morjem utrjen narod (Nizozemska je depresija in so morali prebivalci iztrgati tako rekoč vsak košček zemlje morju), ki je dvignil svojo samozavest v mnogih borbah zlasti s Španci v drugi polovici 16. stoletja.

Nizozemci so bili rojeni trgovci. Glavno njihovo trgovinstvo se je razvijalo v območju že omenjene »H o l a n d s k o - v z h o d n o i n d i j s k e k o m p a n i j e«, kateri je sledila čez dvajset let »H o l a n d s k o - z a p a d n o i n d i j s k a k o m p a n i j a«, ki je imela svoje trgovsko območje na obalah Atlantika. Največjega pomena za njihovo deželo je bila pa t r a n z i t n a trgovina. Vse 17. stoletje so obvladovali skoraj popolnoma vso prekmorsko trgovino; saj so imeli še l. 1669, ko so že morali čutiti konkurenco Angležev in Francozov, nad 15.000 ladij, t. j. približno 75 % vse takratne evropske trgovske mornarice.

Pa tudi v d e n a r s t v u so vodili. Leta 1608 so ustanovili b o r z o v A m s t e r d a m u, ki je postala v kratkem največja in najpomembnejša borza sveta. Naslednjega leta so osnovali A m s t e r d a m s k o b a n k o, ki je služila predvsem trgovcem in ki je imela nalogo, staviti državi potrebne količine žlahtnih kovin za kovanje novcev za primerno garancijo na razpolago. Trideset let pozneje so ustvarili Rotterdamsko banko; obe banki sta postali najvažnejši denarni instituciji 17. stoletja.

Tudi v obrti in industriji so bili Nizozemci v 17. stoletju vodilni. Predvsem so izdelovali predmete, potrebne za brodarstvo; imeli so znamenite ladjedelnice; izdelovali so k a t r a n, vrvi, jadrovino, ribiške mreže; cvetela je tudi tobačna industrija, keramika, sladkorna industrija, izdelovanje likerjev kakor sploh vseh luksusnih predmetov; v svoji deželi so tiskali skoraj vse evropske knjige ter dvignili papirno industrijo na stopnjo, ki je drugi narodi še danes niso dosegli.

Tudi s poljedelstvom in živinorejo so se intenzivno bavili. Osušili so nešteta jezerca in močvirja svoje dežele in spremenili tako pridobljeno polje v najboljša polja in

pašnike. Bavili so se še z vrtnarstvom, v katerem so dosegli s križanjem raznih vrst cvetlic velike uspehe; v vrtnarstvu so še danes vodilna evropska dežela.

Anglija.

1649—1660: Doba angleške republike. Oliver Cromwell.
1651: Navigationsakte.
1694: Ustanovitev angleške narodne banke.

Kraljica Elizabeta, ki je ustvarila temelj britskemu imperiju, je dobila vrednega naslednika šele v lordprotektorju Oliverju Cromwellu (1649—1659). Ta je politično najprej s krvjo zedinil kraljestva Škotsko, Irsko in Anglijo v državno celoto. Nato je pričel urejati notranje in zunanje državne razmere in je zlasti posvetil vso pažnjo trgovini.

Angleška trgovina je bila tedaj še skoraj vsa v nizozemskih rokah. Da bi pospešil domačo trgovino, je izdal l. 1651 tzv. Navigationsakte (izg. navigejšnekt), ki je bila nato še nekajkrat dopolnjena.

Njene glavne določbe so:

1. Trgovina z britskimi kolonijami je monopol britskih trgovcev.
2. Trgovina Anglije z ostalimi državami je pridržana izključno angleškim trgovcem.
3. Kabotaža (t. j. obrežna plovba) v britskih vodah je istotako pridržana samo angleškim ladjam.
4. Ribolov v angleških morjih naj se dvigne; zato je prepovedan uvoz vseh vrst rib od drugod.
5. Vsak prestopok teh predpisov se kaznuje z zaplenitvijo ladje in tovara.

Najbolj so bili s temi odredbami prizadeti Nizozemci; zaman so se skušali pogajati. Zato so se pričeli bojevati z Angleži; sprva so bili Nizozemci zmagovavci, vendar so jih končno Angleži popolnoma potolkli in so ti morali zaprositi za mir, ki so ga tudi sklenili l. 1654; priznati so morali vse odredbe Navigationsakte.

Angleži so postali tako samostojen trgovski narod. V borbi z Nizozemci so si pridobili nekaj važnih kolonij,

otokov in oporišč, tako n. pr. Jamajko, na evropski celini pa Dunquerque ob Kanalu.

Cromwellovi nasledniki so vzdržali njegov pravec zaščite domače trgovine, ki je naglo in uspešno rasla in se širila; še več, sistem zaščitnih carin, ki je bil glavni znak merkantilistične dobe (t. j. nekako 17. in 18. stoletje), se je še poostril in privedel resda Anglijo do vodilnosti v svetovni trgovini, hkrati pa povzročil nevzdržno stanje v kolonijah, ki je dovedlo slednjič do odpada vseh ameriških kolonij od Anglije; kajti v bistvu je pomenila Navigationsakte potenciran iberijski kolonialni sistem.

Razvoj trgovine je pospešila tudi l. 1694 ustanovljena »Angleška narodna banka« (Bank of England), ki je kmalu postala prvi denarni zavod sveta. Ustanovil jo je škot Paterson na ta način, da je organiziral londonske veletrgovce, ki so zbrali 1,200.000 funtov šterlingov in jih ponudili državi kot posojilo in to pod pogojem, da jim dovoli država osnovanje banke, ki je izdala do te vsote bankovce. Država je predlog sprejela in banka je bila ustanovljena. Sprva je imela tri posebne naloge:

1. diskontirala je menice;
2. kupčevala je z zlatom in srebrom;
3. dajala je državi predujme na davke.

Leta 1752 je že sezidala svoje sedanje monumentalno poslopje in je postala čez nekaj let izključni zavod za vse večje državne in mednarodne transakcije, kar je ostala v veliki meri do danes.

Bankovci, ki jih je izdala, niso bili prvi kreditni denar v zgodovini. Že Kartadžani so poznali neke vrste kreditni denar in laška mesta v poznem srednjem veku so ga že tudi uporabljala. V Londonu samem so bili pa že vse 17. stoletje v prometu neke vrste bankovci, tzv. gold-smiths-notes. Postanek teh je naslednji: Karel I. si je skušal prisvojiti večje množine poverjenih mu državnih in zasebnih žlahtnih kovin. Da se to ne bi več zgodilo, so deponirali vse žlahtne kovine pri zlatarjih (goldsmith), ki so imeli primerne shrambe za to; ti so izstavljali za zaupane jim dragocenosti prenosljiva depozitna potrdila, ki so kmalu služila namesto denarja. Že okoli 1650 so skušali radi uspeha teh bankovcev osnovati banko za bankovce; vendar je takrat ta misel propadla.

Leta 1656 pa so imeli prave, moderne bankovce že na švedskem; iniciativo za to je dal finančnik Palmstruck.

Anglija je tudi v obrti napredovala in so bili na glasu njeni tekstilni izdelki.

V znanosti kaže druga polovica 17. stoletja važne spremembe. Isaak Newton (Njutn), John Locke ter David

Hume (izg. Jum) so izsledili čisto nove fizikalne in življenjske zakone, spoznanja, ki so fundamentalnega značaja še za današnjo miselnost človeštva. Njihovi najvažnejši izsledki in nauki so bili:

1. Zemlja privlačuje po določenih zakonih vsa telesa proti svojemu središču (centripetalnost zemlje).

2. Vse naše predstave izvirajo iz izkustva (empirije).

3. Narod je suveren; vladarji so samo izvrševalci narodove volje in imajo samo kot taki pravico biti vladarji.

V tem času se je pojavilo v Angliji tudi več različnih novih svetovnih naziranj, tako n. pr. deistično, ki pravi, da obstoji sicer neko višje bitje, ki nam je pa neznano in si ga lahko poljubno tolmačimo, materialistično, ki zanikuje vsak obstoj netvarnega sveta itd.

Absolutizem in merkantilizem.

1643—1715: Ludovik XIV., francoski kralj, vzornik dvorskega absolutizma.

Politično, kulturno in gospodarsko vodstvo Evrope je prevzela v zadnji tretjini 17. stoletja Francija. Ta je dosegla pod Bourbonom, kraljem Ludovikom XIV. (1643 do 1715), svoj klasični vrhunec.

• Ludoviku XIV. so, kakor omenjeno, pripravili pot izborni državniki, zlasti kardinala Richelieu in Mazarin (živela sta v prvi polovici 17. stoletja), ki sta z vso doslednostjo uničila fevdalni sistem in ustvarila na birokraciji, t. j. na uradništvu slonečo državo; poleg tega sta ustvarila stalno vojsko, kateri je ukazoval kralj. ki je pobiral tudi vse davke, in sicer večinoma v novcih (naturalno gospodarstvo je prešlo v denarno); mnogo jim je pri tem pomagalo rimsko pravo, katerega je v tem času prevzel že ves zapadni svet, dalje potreba po miru in redu, ki se je polastila po dolgotrajnih verskih borbah vseh ljudi, in pa splošno sovraštvo do privilegiranih slojev, proti katerim so nastopali kralji kot zaščitniki državnih interesov.

Tako je mogel Ludovik XIV. izvesti popolnoma absolutistični sistem, ki ni staval kot smisel in cilj

državi blaginje državljanov, ampak dobrobit vladarja, ki razpolaga kot »živa podoba božja na zemlji« brezpogojno z življenjem in premoženjem svojih podanikov in čigar razpoloženje in nagibi so za vse najvišja postava; tako je bila upravičena beseda Ludovika XIV.: »Država sem jaz!« (l'État c'est moi).

V zgodovini imenujejo ta absolutizem »dvorski absolutizem«, ker je bil kraljevski dvor središče državnega življenja, temu nasproti stoji v 18. stoletju »prosvetljeni absolutizem« Marije Terezije, Jožefa II. in Friderika Velikega, katerega je poslednji karakteriziral z besedami: »Vladar je prvi služabnik države (le souverain est le premier serviteur de l'État).«¹

V gospodarstvu pomenja vlada Ludovika XIV. tudi vrhunec »merkantilizma«, t. j. narodno gospodarskega naziranja, ki se je začelo v začetku 16. stoletja; njegove osnove so sledeče: vladarji novega veka so potrebovali mnogo denarja za svoje uradnike, vojsko, brodovje in za svoj dvor; ni jim več zadoščal srednjeveški sistem naravnega gospodarstva, ko so mogli plačevati zasluge svojim zvestim s fevdi in morebitnimi raznimi regalijami (t. j. vladarju pridržanimi pravicami pobiranja raznih carin, mitnin, užitnin i. dr.), ampak so morali plačevati večino svojih nastavljenecv z denarjem.

Zato so potrebovali reden vir denarnih dohodkov. namreč denarne davke. Sprva so jih pobirali samo s fiskalnega stališča, t. j. gledali so predvsem na čim večje državne dohodke, ne da bi se pri tem ozirali na splošni blagor (regalizem). S tem pa so hitro izčrpali vire svojih dohodkov; spoznali so, da morajo dvigniti narodno premoženje, potem jim bo šele trajno mogoče dobivati mnogo davkov. Narodnega premoženja pa zopet niso cenili

¹ V duhovnem življenju pomeni vlada Ludovika XIV. zlato dobo francoske umetnosti; takrat so živeli veliki francoski klasicisti, ki so ustvarili francoski klasicizem; tako n. pr. v dramatiki Corneille (izg. Kornéj), Racine (izg. Rasín), Molière; v kritiki Boileau (izg. Bualó), v pripovedovanju basni Lafontaine (izg. Lafontèn) i. dr. V stavbarstvu se je razvil v tej dobi razkošni slog »baroka« (imenovan tudi slog Ludovika XIV. ali slog jezuitov), ki se je za Ludovika XV. razvil v izumetničeni »rokoko« slog.

po celokupnosti vseh narodnih dobrin, ampak so ga cenili po primitivnem naziranju, da je tisti bogat, ki ima mnogo denarja.

Tako so tedaj tudi cenili narodno premoženje po množini denarja, to je po množini žlahtnih kovin. Začetek in konec vse tedanje trgovske politike je bil, pritegniti v državo čimveč gotovine in jo v državi pridržati.

Po trgovski bilanci so sklepali na blagostanje naroda; v čim večjem izvozu in čim manjšem uvozu so videli rešitev vsega narodno gospodarskega problema (= bistvo merkantilizma). Ker pa je prihajal denar v deželo predvsem za industrijske izdelke, medtem ko je poljedelstvo služilo samo ljudski prehrani, so vlade podpirale zlasti meščane kot nosivce industrije, obrti in trgovine, do čim so kmeta zanemarjale.

Tako se je takrat razvil tzv. tretji stan (tiers état. bourgeoisie) do vodilnosti in si pridobil ogromno premoženje.

Ves ta narodno gospodarski razvoj je pospešil in spravil v nekak sistem (praktičen, a ne teoretičen) finančni minister Ludovika XIV., Jean Colbert (izg. Žan Kolbér).

Na prej navedenih gospodarskih osnovah je pospeševal industrijo, obrt in trgovino, zaprl meje države za vsak uvoz industrijskih izdelkov z visokimi zaščitnimi carinami, gradil krasne ceste, prekope, pristanišča, ustvaril posebno trgovsko pravo in v vsakem oziru skušal dvigniti izvozno trgovino.

Njegov cilj je bil, da naj država zadošča vsem svojim potrebam sama in da naj samo izvaža. To je pa tudi vodilno načelo merkantilizma, ki je v svojem razvoju dosegel svojega najodličnejšega zastopnika v Colbertu.

Značilno je tudi razmerje državne oblasti do obrti in industrije; vsako podrobnost v proizvodnji je država nadzirala, določala in uravnavala; prav tako tudi v trgovini. Enak absolutizem kakor v politiki opažamo torej tudi v gospodarskem življenju. Pri vsem tem je bil cilj samo

eden: napraviti dobiček zasebnih podjetij dostopen fiskusu (t. j. državni blagajni).

Merkantilizem moremo torej tolmačiti kot nekak stopnjevan iberijski kolonialni sistem, ki stremi povrh vsega še po poddržavljenju vsega trgovinskega in industrijskega dobička.

Merkantilistična praksa se je ohranila v narodnem gospodarstvu kljub raznim reakcijam z nekaterimi spremembami še do 19. in 20. stoletja.

Peto poglavje.

18. stoletje do francoske revolucije.

Prosvetljeni absolutizem.

- 1689—1725:** Peter Veliki, car ruski.
- 1700—1721:** Nordijske vojske.
- 1740—1780:** Nemška cesarica Marija Terezija uredi s svojim sinom Jožefom II. (1780—1790) svojo državo v gospodarskem oziru. Oba izvedeta ideje prosvetljenega absolutizma.
- 1740—1786:** Friderik II. pruski kralj, protivnik Marije Terezije.
- 1756—1763:** Sedemletna vojska. Šlezija pripade po večini Frideriku II.
- 1762—1796:** Katarina II., ruska carica, izvede prosvetljene ideje v Rusiji.

1. Ob koncu 17. in v začetku 18. stoletja je vladal v Rusiji car Peter Veliki (1689—1725) iz rodbine Romanovih; skušal je doseči dva cilja, in sicer: a) Ker so bili njegovi državljani še na nizki kulturni stopnji, jih je hotel dvigniti do stopnje zapadne kulture. b) Hotel je, da bi imela njegova država, ki je bila do tedaj brez vpliva na razvoj evropskih dogodkov, primeren vpliv na zapadu in da bi postala velesila. Drugo se mu je posrečilo, prvo pa je kljub njegovemu brutalnemu nastopu zmagalo le na videz. Vendar sta njegovi naslednici, Elizabeta I. in zlasti Katarina II. (1762—1796), tudi v tem pogledu dosegli toliko, da se je Rusija mogla šteti k evropsko civiliziranim narodom.

V 18. stoletju je dobila Rusija mnogo novih pokrajin; tako je dobila za časa tzv. nordijske vojske (1700—1721), ki so jo vojvale Švedska na eni, Danska, Poljska in Rusija na drugi strani, in sicer za obrobne pokrajine Baltika, ki so bile po večini švedska posest. vse obrobne dežele Baltika, in sicer Livonsko, Estonsko, Ingermanijo in del Korelije: te novopridobljene dežele so postale važne za najbližjo morskø zvezo z Zapadom; v teh pokrajinah si je tudi pozidal Peter Veliki l. 1705 svojo novo prestolnico, Petrograd (danes Leningrad); za časa Katarine II. je dobila Rusija Besarabijo, Krim in Asov na jugu ter pri treh delitvah Poljske (l. 1772, 1793 in 1795) ves vzhodni del Poljske, t. j. Livonske, Volinje, Podolje, Ukrajino.

Litvo in Veliko Poljsko razen Varšave, ki je pripadla Prusiji, in Galicije, ki jo je dobila Avstrija.

2. V Avstriji in v nemškem cesarstvu je prišla na prestol cesarica Marija Terezija (1740—1780), katere oče Karel VI. (1711—1740) se je trudil, da bi dosegel v lastni deželi in pri sosedih s tzv. pragmatsko sankcijo priznanje pravice, da se morejo cesarska krona in habsburški fevdi podedovati tudi v premi ženski liniji. Marija Terezija je imela spočetka mnogo bojov zlasti s pruskim kraljem Friderikom II. za posest Šlezije, katere večji del je tudi izgubila; vendar pa je pridobila pri prvi delitvi Poljske del Galicije; nekaj let pozneje je dokupila od Turkov Bukovino (1775); zadnja njena pridobitev je bila tzv. *Innviertel* (1779), t. j. deželica med Donavo, Inom in Salico na današnjem Zgornjem Avstrijskem.

Marija Terezija se je s svojim sinom, poznejšim cesarjem Jožefom II. (1780—1790), ravnala po znanem izreku prosvetljenih absolutistov, »da je vladar prvi služabnik države«; uredila je upravo, šolstvo, vojsko in proglasila versko strpnost, kateri je dal Jožef II. 1781 zakonito obliko, vendar so bile te sicer dobro mišljene reforme prehitre in se zato niso obnesle; že Jožefov naslednik Leopold II. (1790—1792) jih je večinoma omilil in odpravil.

Vendar sta Marija Terezija in Jožef II. v gospodarskem oziru ustvarila mnogo pomembnih stvari; predvsem sta se mnogo brigala za poljedelstvo, uredila sta kataster in olajšala tlačanom njihov položaj; ker so stale avstrijske dežele v obrti in industriji daleč za zapadnimi deželami, zato sta pospeševala obrt, v kateri sta skušala mimo cehov pripraviti tla svobodni obrti; v industriji ju slavé kot utemeljitelja avstrijske industrije; takrat so nastale razne tekstilne, steklene in podobne industrije.

V notranji trgovini pomeni njuna doba emancipacijo dežel avstrijske in ogrske krona od visokonemških veletrgovcev; zgradila sta mnogo cest (n. pr. cesto iz Karlovca na Reko) in prekopov (n. pr. Bega-prekop v Banatu); uvedla sta tzv. konvencijske novce v denarstvu, ki so jih rabili skoraj po vsej vzhodni Evropi; znani so bili zlasti tolarji Marije Terezije (tudi »levantinski tolarji«), ki so imeli do pred kratkim skoraj izključno veljavo v bližnjem orientu in v vsej severni Afriki daleč v Sudan; rabili so tudi že bankovce, ki jih je izdajala l. 1703 ustanovljena »Dunajska mestna banka«.

V zunanji trgovini sta dosegla premoč avstrijskih trgovcev v Turčiji, koder je bilo mnogo avstrijskih konzulov; uničila sta skoraj docela trgovski pomen Benetk, na njihovo mesto sta dvignila Trst in Reko, ki sta postali svobodni luki.

5. Prusija se je začela v 17. stoletju pod »velikim izbornikom«, Friderikom Viljemom I. (1640—1688), razvijati v dobro organizirano, centralistično militaristično državo. Njegov sin Friderik III. (1688 do 1713) si je privzel naslov »pruski kralj« in se je kot tak imenoval Friderik I.; bil je razsipen vladar. Živo nasprotje mu je bil sin, kralj Friderik Viljem I. (1713—1740), ki je ustvaril prusovsko uradništvo in zlasti vojaštvo; za duhovno kulturo ni imel smisla kakor tudi ne njegov sin Friderik II. (1740—1786), katerega imenujejo »Velikega« in ki je bil največji protivnik Marije Terezije; v borbi z njo je pridobil večji del Šlezije, pri prvi delitvi Poljske l. 1772 je dobil zapadno Prusijo in širne komplekse zapadne Poljske; tudi je podedeloval vzhodno Frizijo; tako je zrasla Prusija v velesilo in se uvrstila v vrsto velikih držav: Francije, Anglije, Avstrije in Rusije.

V gospodarskem oziru so pruski vladarji pospeševali poljedelstvo, obrt in industrijo; slednji sta se posebno razvili, ko je pribežalo h koncu 17. stoletja nad 14.000 hugenotskih družin iz Francije, ki so prinesle s seboj najboljše znanje novodobnih obrtnih in industrijskih obratov in tako utemeljile prusko veleindustrijo.

Polagoma se je razvijala tudi pruska trgovina, kateri so predvsem služili številni prekopi, ki so jih vladarji gradili; cest še ni bilo mnogo. Za pospeševanje trgovine je ustanovil Friderik II. Kraljevsko banko v Berlinu, ki se je bavila z vsemi kreditnimi posli. V zunanji trgovini so bili predvsem v stikih z Rusijo.

4. Kakor v Rusiji, Avstriji, Prusiji, so prodirale ideje prosvetljenega absolutizma tudi v ostale države Evrope; tako je na severu na švedskem vladal kot prosvetljeni absolutist Gustav III., na Danskem Kristjan VII.; na jugu pa na Portugalskem Jožef I., na španskem Karel III. V Angliji je imel v tem stoletju že vse pravice v rokah parlament, katerega početki segajo do l. 1215, dočim je bil kralj le reprezentant in deloma izvrševavec narodne volje.

Angleške in francoske kolonije.

Anglija je imela okoli srede 18. stoletja sledeče kolonije: v Severni Ameriki večji del današnjih vzhodnih Združenih držav, tako Virginijo, Massachusetts, Connec-

ticut, Maryland, Boston, New-York, Pennsilvanijo i.dr., dalje otočje Bermuda, več Malih Antilov, Jamaiko, v Južni Ameriki Surinam in v Atlantskem oceanu otok Sv. Helene; v Indiji so imeli Surat, Madras, Bombay in Kalkutto.

Francija je imela v Severni Ameriki otoke Novo Fundlandijo, Novo Škotsko (Akadijo), Novi Brunšvik in dežele ob Hudsonovem zalivu; prebivalci so se bavili z ribolovom in trgovino s kožuhi; središče je bilo mesto Quebec; v porečju Mississippija je bila kolonija Luizijana z glavnim mestom New-Orleans. V Južni Ameriki je bila francoska kolonija Cayenne, dalje nekateri Mali Antili itd. V Afriki so se Francozi zasidrali ob Senegalu. V Indiji so bili posestniki otokov Réunion in Mauritius, dalje postojank Čander nagor, Mahé, Karikal in Pondicherry, kmalu so vzeli Angležem tudi Madras.

Za časa Colberta je bila Francija prva kolonialna velisila sveta.

Angleško-francoska kolonialna vojska.

Francija in Anglija sta bili tako v Indiji kot v Ameriki tekmovavki. Zato je moralo priti do borb, ki so se vleklye s prestanki vso prvo polovico 18. stoletja po vseh angleških in francoskih kolonijah. Odločitev je padla v tzv. sedemletni vojski (1756—1763), ki se je bila istočasno kakor sedemletna vojska med Friderikom II. in Marijo Terezijo (ki je definitivno odločila borbo za Šlezijo v prid Frideriku II.). V tej sedemletni kolonialni vojski med Francijo in Anglijo je slednjič zmagala Anglija, ki je dobila k svojim starim kolonijam še Kanado, Florido in vso deželo vzhodno od Mississippija, Španija pa zapadno od Mississippija; Francija je zgubila v Severni Ameriki vso posest.

V Indiji je imela Francija sprva srečo in je zasedla skoraj vso Prednjo Indijo, kar ji je toliko laže uspelo, ker so se domači indijski knezi med seboj vedno bojevali. V sedemletni vojski je lord Clive (izg. Klajv) polagoma popolnoma izpodrinil Francoze iz Indije; letnico 1757, ko je padel Madras Angležem v roke, označujemo kot rojstno leto britsko-indijske kolonialne države; lord Clive je njen stvarnik; njegovo delo je dovršil guverner War-

ren Hastings (izg. Vorn Hestings), organizator indijske upravne oblasti; Indija je stala pod upravo »Angleško-vzhodnoindijske kompanije«. Domači vladarji so ostali na svojih položajih.

Borba Združenih držav Severne Amerike za samostojnost. (1775—1783.)

- 1773:** Pričetek upora proti angleški oblasti v Bostonu.
1775: Začetek vojske za osamosvojitvev.
1776: Proglasitev neodvisnosti Združenih držav Severne Amerike.
1783: Mir v Versailles-u.
1789: Definitivna združitvev in organizacija Združenih držav.

Kakor omenjeno, so imeli Angleži ob vzhodni obali Severne Amerike več (15) kolonij s približno 3 milijoni belih prebivalcev. Ti prebivalci so bili utrjeni in samozavestni radi neprestanih borb z naravo in Indijanci in so kot taki Angležem mnogo pomagali v njihovih kolonialnih borbah s Francozi. Zato so pričakovali omiljenja trdega kolonialnega sistema, ki jim ni dovoljeval medsebojne trgovine in ki jih je delal popolnoma odvisne od Anglije. Namesto olajšanja pa je sklenila angleška vlada, da bo kolonije še bolj centralizirala, jim vzela vsak videz samostojnosti in jih povsem napravila za province domače dežele.

Spor se je začel kmalu po sedemletni vojski, ko je angleški parlament naložil poseben davek kolonijam, ki so ga pa te odklonile, češ, da niso v angleškem parlamentu zastopane. Angleška vlada je tedaj umaknila svoj sklep, vendar je naložila posebne uvozne carine za kolonije, zlasti na najbolj priljubljeno pijačo kolonistov, na čaj. Tedaj so kolonisti sklenili, da se rajši odpovedo čaju, kakor da bi ga pili ocarinjenega. Ko so l. 1773 priplule v Boston, žarišče upora, tri ladje s čajem, ki naj bi se ocarinil, je množica zmetala ves tovor čaja v morje.

Anglija je odgovorila s strogimi ukrepi, nakar so kolonisti sklenili, da se bodo s silo branili vsakega nasilja. Vojska se je začela l. 1775; Anglija je pošiljala v Ameriko večinoma nemške najemnike; kolonisti sprva niso bili disciplinirani in enotni, dokler jim ni stopil bogati farmer **Jurij Washington** (izg. Vošingtn) na čelo in ustvaril močne ar-

made. Njemu je pomagal Benjamin Franklin (izg. Frenklin), ki je vodil mednarodna pogajanja za priznanje neodvisnosti Združenih držav v Parizu. Na kongresu v Filadelfiji so se kolonije dne 4. julija 1776 slovesno odrekle vsaki zvezi z Anglijo in proglasile svojo neodvisnost. Dobile so si nato kot zaveznike Holandce, Francoze in Špance in se borili nato še do 1783, ko so sklenili mir v Versaillesu; Anglija jim je priznala neodvisnost.

Posledice te borbe za neodvisnost so bile dalekosežne:

1. Najvažnejša posledica je bila ustanovitev protiuteži Evropi na zapadni obali Atlantika v obliki Združenih držav, ki so se l. 1789 definitivno zedinile in proklamirale obliko današnje Unije kot »Združene države Severne Amerike«.

2. Tej novi državni tvorbi je tvorilo osnovo demokratsko pravo in samoodločitev državljanov.

3. Največjega pomena za razvoj brodarstva je bila l. 1776 proklamirana svoboda morja. Od takrat naprej se je načelo »Prosta ladja, prosto blago« (Frei Schiff, frei Gut) vedno bolj uveljavljalo v mednarodnem pomorskem pravu.

4. Anglija je spoznala, da je minil čas starega iberijskega kolonialnega sistema; zato je spremenila svojo politiko do ostalih kolonij, katerim je odslej dovoljevala vedno večje verske, kulturne, gospodarske in politične svobščine. Že v 70. letih 18. stoletja je razveljavila mnogo določb iz Navigationsakte-a. Njenemu zgledu so morale kmalu slediti tudi ostale kolonialne države.

5. Anglija je postala z novimi pridobitvami v Indijskem in Tihem oceanu vodilna pomorska in kolonialna država. Najvažnejša njena kolonija je sedaj postala Indija, katero so Angleži sprva z »Vzhodno-indijsko kompanijo«, po njenem razpustu (1784) z raznimi drugimi državnimi in zasebnimi ustanovami vedno bolj priklepali k Angliji. Sprva je bila samo obala, ob koncu 18. stoletja pa že tudi notranjost angleška, do l. 1803 so se polastili že tudi vsega porečja Inda, Gangesa in Bramaputre.

6. Vse njene nasprotne države (Francija, Španija, Holandska) so polagoma izgubljale kolonijo za kolonijo.

7. Nevtralne države Rusija, Švedska, Danska, Prusija in razna svobodna mesta so v tej borbi mnogo pridobila; združile so se v zvezo tzv. oborožene nevtralnosti. V teh deželah so radi velike trgovine obogatela predvsem pristanišča.

Šesto poglavje.

Doba francoske revolucije in Napoleona I.

A. Francoska revolucija.

Vzroki.

1. *Ancien régime* (izg. ansjèn režim, t. j. »stari red«). Po smrti Ludovika XIV. (1715) je prišel na prestol njegov vnuk Ludovik XV. (1715—1774).

Za njegovega vladanja se je razpasla nemoralnost do največjih možnosti in je pronicala iz visokega plemstva med široke sloje naroda.

Francija je izgubila v tej dobi v svoji zunanji politiki vse pridobitve prejšnjih dob, izgubila je svoje kolonije, svoje brodovje. V notranji politiki je bila ta doba enako polna neuspehov kakor v zunanji; propadalo je vojaštvo, kljub ogromnim naravnim virom in ogromnim davkom je vladi vedno primanjkovalo gotovine. Primanjkovalo je denarja zlasti preprostemu ljudstvu, ki je obubožalo vedno bolj.

Mnogo teh neuspehov v zunanji in notranji politiki gre na rovaš nekaterih žensk, ki so si pridobile odločilen vpliv na državno življenje; znani sta zlasti kurtizani markiza Pompadour in grofica Dubarry.

Dve nasprotji kaže francosko socialno življenje te dobe: na eni strani plemstvo in dvor, ki je prirejal razkošne veselice, lahkomišno zapravljal bajne vsote in obsipaval svoje protežirance z darili in bogastvom, na drugi strani pa bedno ljudstvo, katerega so na vse načine izmozgavali.

Dočim so po vsej ostali Evropi vladali vladarji po načelih prosvetljenega absolutizma, se je v Franciji dvorski absolutizem Ludovika XIV. še stopnjeval; po drugih državah so skušali vladarji dvigniti življenjski položaj meščanu in celó kmetu, v Franciji vidimo baš nasprotno.

Davki so postajali vedno večji, to pa samo za neplemiče; polagoma so tako narasli, da je moral plačevati vsak neplemič, predvsem kmet, državi 55 %, Cerkvi 14 %, zemljiškemu gospodu 14 % vseh svojih dohodkov, tako da mu je ostalo okrog 10 do 15 % za lastne potrebe. Pri tem je treba še pripomniti, da so davek izterjevali skrajno brezobzirno ne oziraje se na letino. Razumljivo je torej, da sta tičala nižji meščan in kmet, ki so ju izrabljali v tej stiski razni oderuhi, globoko v dolgovih.

Poleg tega je plemstvo, ki je bilo skoraj izključni lastnik vse rodovitne zemlje, puščalo mnogo rodovitne zemlje neobdelane, kar je povzročalo stalno pomanjkanje živeža; obdelano zemljo je pogosto uničila divjačina, katere kmet ni smel pobijati, ali pa gosposka na lovu.

Zato so se ljudje trumoma umikali rednemu, brezuspešnemu delu in dolgovom ter so šli med berače in tolovaje; število teh je naraslo na približno šest milijonov duš v Franciji, ki je štela takrat okoli 15 milijonov prebivalcev.

Iludo ogorčenje je vladalo med nižjim prebivalstvom zlasti radi nesorazmerja dohodkov in bremen, pravic in dolžnosti; plemstvo, ki je imelo izključno dostop do oficirskih in vseh višjih državnih in cerkvenih služb in ki je bilo lastnik nad dveh tretjin vse francoske zemlje, ni plačevalo skoraj nikakih davkov. Meščani in kmetje nasprotno, ki so tvorili 98 % vsega prebivalstva, pa so morali nositi vsa bremena. Tako je bilo n. pr. obdavčeno premoženje 12.000 liver plemiča s 75 livrami, a meščana s 1500 livrami davka. Vrh vsega pa še ni bilo za neplemiča nobene pravne zaščite. Nedolžni so bili mnogokrat leta in leta zaprti, ne da bi jih zaslišali in sodili. Pravo je bilo običajno na strani tistega, ki je imel denar, oblast in visoke zveze.

2. Reformni poskusi Ludovika XVI. Fiziokrati. Ludovik XVI. (1774—1792; † 1795), vnuk Ludovika XV., je bil osebno pošten in dobrohoten vladar, ki je imel resen namen, odstraniti vse nedostatke in popraviti krivice prejšnje vlade. Vendar se ni znal prav lotiti dela; manjkalo mu je tudi samostojnosti in energije. Njegova žena Marie Antoinette (izg. Antoanet), hčerka Marije Terezije, ga je pri delu podpirala; vendar je povzročila v svoji mladostni neizkušenosti mnogo intrig in neuspehov.

Ludovik XVI. se je oprl pri svojih reformnih poskusih na fiziokrate.

Fiziokrati so se borili proti enostranosti merkantilizma, ki se je pod Colbertovimi nasledniki docela preživel. Fiziokrati vidijo vir vsega bogastva v tvorni sili narave (grško: narava = physis, vladati = kratein); podlago blagostanju in moči države pa tvori po njihovem mnenju poljedelstvo, katerega je treba rešiti vseh vezi. Kar najodločneje tudi zavračajo vmešavanje države v produkcijo in trgovino ter zahtevajo, da bodita delo in promet prosta (Laissez faire, laissez passer!).

S tem je bila dana podlaga moderne nacionalne ekonomije; na fiziokratskih osnovah, dasi često v opreki s fiziokratskimi nauki, je napisal škot Adam Smith († 1790) svoje znamenito delo: Raziskavanja o naravi in vzrokih bogastva narodov (Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. Izšlo l. 1776). V tej knjigi označuje pisatelj kot prvobitni vir narodnega blagostanja človeško delo, to se pravi, vsako koristno, na pri-

dobivanje materialnih dobrin usmerjeno udejstvovanje; kakor fizio-krati, zastopa dalje tudi on gospodarski individualizem, to je nazor, da mora biti cilj vsega narodno gospodarskega stremljenja blaginja posameznika (posameznik je po latinsko *individuum*). Zato zahteva svobodno tekmovanje moči, to je svobodno konkurenco, odpravo carin in vseh privilegiranih družb in podobno.

Take ideje so vodile Turgot-ja (Turgó), ministra Ludovika XVI., kateremu je bil ta naložil izvedbo reformacije. Turgot je skušal izvesti decentralizacijo uprave; občine, okraji in pokrajine naj bi dobili svojo samoupravo; odpravil je vse notranje carine in mitnine, proglasil svobodo delniških družb itd. Pri svojih reformnih poskusih pa je naletel na hud odpor nahujskanega ljudstva; ko je skušal s pravično, enakomerno razdelitvijo davkov razbremeniti nižje sloje, je zadel na najhujši odpor plemstva, ki je doseglo slednjič njegov odstop; hotel je namreč tudi omejiti izdatke za dvor, kar mu je nakopalo neprijateljstvo kraljice. Njegov naslednik je postal pariški bankir Necker, ki je pri izvedbi štednje v državnem proračunu podobno propadel kakor Turgot. Tedaj postane minister Calonne (Kalon), ki je skušal z raznimi zvijačami in goljufijami pripomoči dvoru do potrebnih kreditov. Po raznih uspehih in neuspehih poskusih je nasvetoval kralju, naj skliče plemiško skupščino, ki naj bi pristala na novo obdavčenje plemiške zemlje. Plemiška skupščina je zavrnila vse predloge vlade. Tako so se izjalovili vsi reformni poskusi Ludovika XVI.

Potek francoske revolucije.

1789, 5. maja: Začetek francoske revolucije.

1789—1791: Konstituanta.

1791—1792: Zakonodajna skupščina; poslanci se razdelé kot desničarji in levičarji. Odprava kraljevske oblasti.

1792—1795: Narodni konvent. Proglasitev Francije kot demokratske republike. Strahovlada.

1792: Uvedba decimalnega sistema.

1795—1799: Direktorij.

Na nasvet svojega finančnega ministra Neckerja, ki ni videl več nikakega izhoda iz državne finančne krize, je sklical Ludovik XVI. državne stanovce (fr.: *états généraux*), ki so se bili sestali zadnjič pred 175 leti. Volilni boj je bil silno oster; v njem se je rodilo geslo, da je »tretji stan (t. j. meščanstvo) vse«, da samo on za-

stopa ves narod in mu zato pripada tudi vsa pravica zakonodaje.

1. 5. majnika 1789 se je sestala nova skupščina v Versaillesu; vseh poslancev je bilo 1200, in sicer je bilo po 300 zastopnikov plemstva in duhovščine, 600 pa zastopnikov meščanstva (*bourgeoisie*). Takoj ob sestanku so se stanovi sprli radi poslovnika skupščine in meščanski delegati so stvorili v zvezi z nekaterimi plemiči in duhovniki svojo lastno narodno skupščino (*assemblée nationale*), kateri so postavili kot cilj, da izdela ustavo (konstitucija), t. j. državnopravno obliko, po kateri so določene pravice in dolžnosti vladarjev in državljanov. Na kraljevo povelje so se jim pridružili še zastopniki plemstva in duhovščine. To je bila tzv. konstituenta (1789—1791).

Plemstvo si je skušalo ohraniti svoje privilegije neokrnjene; poleg tega je še kralj zbiral okoli Versaillesa vojaštvo v svojo obrambo. Parižani so bili radi tega silno ogorčeni; to ogorčenje so še stopnjevali hujškači, ki so pritirali 14. julija 1789 ljudsko razburjenje do take stopnje, da so napravili med zvonjenjem zvonov vseh cerkva glasoviti pohod na zloglasno državno ječo, na bastiljo, katero so popolnoma razdejali. 14. julij je v spomin na ta glasoviti dogodek, ko se je pričela za Francoze nova doba, še danes francoski narodni praznik. Vlada je bila brez moči, množica pa je divjala dalje; razvneta po agitatorjih je planila nad plemiče ter jih obešala na cestne svetiljke. Tedaj je mnogo plemiških rodbin zbežalo v inozemstvo, zlasti v Nemčijo.

Uprli so se tudi kmetje in pobili svoje zemljiške gospode, njihove gradove pa so razdejali.

Kralj je bil brez obrambe, ker je bilo vojaštvo maloštevilno, neizvežbano in nedisciplinirano; zato je pristal na osnovanje narodne brambe, nacionalne garde ki je prva nosila barvo današnje francoske trikolore (modro-rdeča = barva Pariza, bela = barva bourbonske, kraljevske rodbine).

Delo v konstituenti je šlo v drugi smeri, kakor ga je bil določil kralj, ko je velel, naj se bavijo najprej s problemom izboljšanja gospodarske krize; konstituenta je najprej razušila temelje stare, fevdalne aristokratske Francije. Vsi stanovi so tekmovali v požrtvo-

valnosti; najznamenitejša je bila nočna seja med 4. in 5. avgustom, ko so pristali v patriotskem navdušenju vsi stanovi na črtanje vseh svojih privilegijev; duhovščina se je odrekla desetini, plemstvo se je odreklo brez zahteve po odškodnini svojim zemljiškim pravicam (tlačanstvo, patrimonialno sodstvo, izključna pravica lova) in svoji izključni pravici do vseh višjih uradniških in oficirskih mest, meščanstvo se je odreklo vsem privilegiranim družbam, cehom in zvezam ter vsem mestnim privilegijem.

Kmalu nato so sestavili »Proglas človeških pravic«, ki je našel viharen odziv ne samo v Franciji, ampak po vsej Evropi; vsi tlačeni so zadihali svobodneje; vendar pre nagljenost, s katero so hoteli tok dogodkov pospešiti, ni rodila samo dobrega sadu.

Ker kralj sprva ni hotel pristati na »Proglas« in se je razširila vest, da namerava razpustiti skupščino, so pariške množice, ki so bile razkačene radi podražitve kruha, pridrle v Versailles, pobile stražo in prisilile kralja, da se je preselil s svojo družino med žaljivkami v Pariz. S tem je postal popolnoma odvisen od drhali; kmalu se je preselila tudi skupščina v Pariz, kjer je bila enako odvisna od cestne drhali kakor kralj.

Ustavodajna skupščina (= konstituanta) je sedaj pričela z izdelavo novih temeljev države; proglasili so Francijo kot ustavno monarhijo, v kateri ima kralj izvršilno oblast (eksekutivo), narodna skupščina pa zakonodajno oblast (legislativo). Deželo so razdelili radi enotne uprave na okraje (départements). Ločili so sodno oblast od upravne oblasti ter uvedli v kriminalnem sodstvu poroto. Odpravili so vse naslove, grbe in uniforme ter določili, da se ne sme nihče več nazivati »gospod«, ampak samo »državljan« (citoyen). Razlastili so cerkvena posestva (t. j. tzv. sekularizacija) in jih poddržavili; na račun teh poddržavljenih posestev so izdali hipotekarna nakazila, assignate, ki pa so v nekaj letih padli na 0·29% svoje nominalne vrednosti.

V splošni zmedi, ki je vladala v Franciji, se je povzpел proletariat do moči; njegovi pripadniki so se imenovali sansculottes (sans = brez, culottes = kratke hlače do kolen, ki jih je bil uvedel Ludovik XIV. kot oficielno nošo), ker niso nosili kratkih hlač, ampak dolge hlače (pantalons); ustanavljali so si razna politična društva, izmed katerih je postal polagoma jakobinski klub (tako se je imenoval po odpravljenem jakobinskem samostanu v Parizu, kjer je imel klub svoje središče) najvplivnejši. Člani

tega kluba so strahovali zbornico ter uprizarjali besno gonjo proti kralju in vsem premožnim. Njihov znak je bila rdeča čepica, pokrivalo sužnjev na galerah.

Ker so kralja vedno huje stiskali, je skušal ubežati v inozemstvo; vendar so ga ujeli in vrgli v ječo. S tem so dobili republikanci premoč.

Konstituanta se je razšla, ker je dovršila svojo nalogo; njeni uspehi so bili naslednji: 1. Oblast je prešla definitivno v roke tretjega stanu; 2. postavno so se izenačili vsi državljani z odpravo privilegijev klera in plemstva; 3. namesto dvornega absolutizma stopi konstitucionalna monarhija; 4. izvršila se je velika sprememba v posestniških razmerah; nastal je svoboden srednji in mali kmet.

2. Namesto konstituante se je sešla v jeseni l. 1791 z a k o n o d a j n a s k u p š č i n a (assemblée nationale législative; 1791—1792), v kateri so se prvič razdelili poslanci v desničarje in levičarje; na skrajni levici so namreč sedeli jakobinci in voditelji nižjih slojev, ki so hoteli doseči vladu zase z najradikalnejšimi sredstvi; na desnici in v sredi so pa sedeli zastopniki posestnikov in premožnih meščanov. Med temi je bila najmočnejša stranka žirondistov, zmernih, a zmožnih poslancev iz okraja Gironde v južni Franciji (okoli mesta Bordeaux). Vodstvo zakonodajne skupščine so kmalu prevzeli levičarji.

Skupščina je sklenila nekatere postave, tako n. pr. radi povratka emigrantov in glede duhovščine; katerim je kralj odrekel svoj pristanek; zato so napadli njegovo palačo Tuilerije in ga prignali v skupščino; tu so ga hladno sprejeli in vpricho njega sklenili, da odpravijo kraljevsko oblast, njegovo, t. j. kraljevo usodo pa prepuste novi skupščini, ki se bo sestala zato, n a r o d n e m u k o n v e n t u.

Kmalu za kraljestvom se je zrušila tudi revolucionarna meščanska država; na njeno mesto je stopila diktatura proletariata, ki se je uveljavljal že od porušenja bastilje dalje vedno odločneje.

Da bi ustrahoval royaliste (t. j. kraljeve privržence) in da bi si zagotovil večino pri volitvah v konvent, je povzročil pariški mestni svet pod vplivom jakobincev in s pristankom Dantona,

ministra pravosodja, tzv. septembrske umore, pri katerih je bilo umorjenih nad 3000 duhovnikov in plemičev, moških, žensk in otrok.

3. Tako ustrahovani Parižani so res izvolili v narodni konvent same radikale, dočim so dobili v provinci večino žirondisti; narodni konvent (1792—1795) je takoj prvi dan sklenil soglasno odpravo kraljevine in proglasil Francijo za demokratsko republiko. Odstavljenega kralja je konvent obtožil veleizdaje in ga obsodil na smrt; 21. januarja 1793 je padla njegova glava pod giljotino.

S tem se je pričela tzv. strahovlada, ki je trajala dve leti. Radikalni voditelji so bili že omenjeni Danton, novinar Marat in advokat Robespierre; slednji je bil voditelj jakobinskega kluba in je prekašal po zahrbtnosti in brezobzirnosti vse tovariše. V teh letih je padlo nešteto glav pod giljotino; tako je umrla tudi kraljica Marija Antoinetta i. dr. Tudi voditelji radikalov so se med sabo sprli in spravili polagoma drug drugega na morišče.

Konvent je v tem času odpravil vse krščanske znake in uvedel nove; tako je odpravil krščanski koledar in uvedel novega, katerega prvi dan je padel na jesenski ekvinoxij 1792; takrat so pričeli z novo ero let, ki je ostala v veljavi do 1805 (do l. XIV). Meseci so dobili nova imena po vremenskih prilikah, uvedli so desetdnevni teden itd. Vendar se od vseh teh in podobnih uvedb ni trajno ohranilo ničesar, razen uvedbe decimalnega sistema: za denar (enota frank), za mero (enota meter), za utež (enota gram).

S svojimi gospodarskimi ukrepi je doživljal konvent strahovite neuspehe; tako je skušal n. pr. prepovedati trgovino z denarjem in regulirati trgovino z žitom; s tem je pa povzročil strašno draginjo; ker ni bilo varnosti posesti, se je vsakdo izogibal rednemu delu. Nastala je huda gospodarska kriza, katero so skušali rešiti z inflacijo.

Zato je nastal po deželi hud odpor proti pariškim vlastodržcem; razvila se je dolgotrajna državljanska vojska, v kateri je slednjič provinca podlegla.

4. Direktorij (1795—1799). Ko je skušal Robespierre zopet »očistiti« (t. j. spraviti pod giljotino) konvent, so se poslanci na pobudo Fouchéja združili in obsodili njega samega na giljotino. S tem se je končala strahovlada pro-

letariata; oblast je zopet prešla v roke zmernih žirondistov. Zbornica je razveljavila najbolj pretirane sklepe prejšnjih dni, odprla je prenapolnjene ječe, razpustila jakobince ter kaznovala najhujše teroriste; sprejela je tudi novo ustavo, po kateri je dobil eksekutivo v roke petčlanski odbor, ki se je imenoval direktorij. Zbornica se je razdelila v dve skupščini, tzv. senat (250 članov) in v tzv. državni zbor (500 članov). Direktorij in zbornica sta dobila največjo oporo v mladem generalu Napoleonu Bonaparteju.

B. Napoleon Bonaparte.

(1767—1821)

Napoleonova osebnost in mladost.

Napoleon se je rodil leta 1767 kot sin obubožanega italijanskega plemiča-odvetnika ter Korzičanke Leticije, živahne in odločne ženske: rojstni kraj mu je bil Ajaccio na Korziki. Starši so ga sprva določili radi njegove majhne (meril je v višino 1,63 m) in slabotne postave za duhovniški stan. Toda že kot deček se je vedno rad igral z vojaki. Zato ga je dal oče v vojaško šolo, kjer se je odlikoval v matematiki, zemljepisju in zgodovini; po naravi je bil vase zaprt in zato ni imel v mladosti prijatelja.

Ko je dovršil vojaško šolo, se je vrnil na Korziko, katero je hotel iztrgati Francozom ter jo osamosvojiti. Pri domačinih pa ni našel zaupanja, zato se je vrnil v Francijo, kjer je stopil v službo jakobincev. Odlikoval se je v vseh borbah; proslavil se je zlasti z zmago nad upornim Toulonom.

Po padcu Robespierrea so ga odpustili iz vojaške službe, ker je veljal za njegovega privrženca; vendar se je po nekaterih mesecih hudega pomanjkanja zopet vrnil v vojaško službo, kjer si je pridobil kmalu zaupanje direktorija; zadušil je namreč upor tzv. zlate mladine (*jeunesse dorée*), ki je bila pomogla sprva direktoriju do zmage, a se je nato uprla nekaterim njegovim uredbam. V zahvalo za to mu je podelil direktorij poveljstvo nad francosko armado v Italiji (l. 1796). S tem se prične Napoleonova slavna osvojevalna pot. Tik pred odhodom iz Pariza se je poročil s pet let starejšo Josefino Beauharnais (izg. Boarné), hčerko francoskega pristaniškega uradnika na otoku Martinique in vdovo po nekem francoskem generalu, ki je imel z njo dva otroka, Evgena in Hortenzijo. Z Josefino je živel v zakonu sprva v nesporezumu, pozneje pa v soglasju; ker mu ni rodila otrok, se je leta 1810. ko je stal na vrhuncu svoje slave, ločil od nje in se poročil s hčerko avstrijskega cesarja, Marijo Luizo, ki mu je rodila sina, kateremu je dal v zibelki pónosni naslov »rimski kralj«; vendar je ta sin, ki ga štejejo zgodovinarji kot Napoleona II., umrl mlad kot vojvoda Reichstadtski (1832).

Napoleon v razmahu svojih sil.

- 1796—1797: Pohod v Italijo in mir v Campu Formiu.
 1798—1799: Egiptska ekspedicija.
 1799—1804: Konzulat.
     1800: Ustanovitev francoske narodne banke.
     1804: Napoleon izvoljen za dednega cesarja Francozov.
     1805: Angleški admiral Nelson uniči pri Trafalgarju francosko brodovje.
 1806—1813: Kontinentalna zapora.

1. Pohod v Italijo. Ko je prišel Napoleon k svoji armadi v južno Francijo, da bi z njo zavzel Italijo, jo je našel v obupnem položaju; vojaki so bili raztrgani, lačni, brez prave opreme in municije. Napoleon jih je znal tako navdušiti, da so mu sledili z največjo vdanostjo in gorečnostjo.

Boj za Italijo je tvoril samo del velike tzv. prve koalicijske vojske (1792—1797), v kateri so nastopili Avstrijci, Prusi, Angleži i. dr. proti Francozom kot morivcem vladarjev. Avstrija je imela namreč v Italiji več provinc in tam so jo hoteli Francozi prijeti; istočasno so stale francoske vojske tudi v južni Nemčiji.

Napoleon je v Italiji naglo zmagal. Podvrgel si je vso severno Italijo. S tem si je pridobil simpatije vseh Francozov; in že je nastopal kot vladar. Sklenil je namreč sam z Avstrijci mir l. 1797 v Campu Formiu. V tem miru je razpustil republiko Benetke, odtrgal od Avstrije njene pokrajine v Italiji, priključil Franciji Belgijo, Savojo in Nizzo. V Italiji je ustanovil po zgledu francoske republike več samostojnih republik, ki so bile popolnoma odvisne od Francije.

Francoski narod je zdaj Napoleona vzljubil; videl je v njem svojega bodočega voditelja.

Direktorij pa je postal nasproti njemu nezaupen in bi se ga bil rad odkrižal. Zato je z veseljem pristal na Napoleonov predlog, da je treba prijeti dednega sovražnika, Angleža, v Egiptu, odkoder bi mu bilo mogoče iztrgati njegovo indijsko posest.

2. Egiptska ekspedicija. Leta 1798 se je Napoleon torej odpravil s 35.000 izbranih vojakov in številnimi učenjaki v Egipt, katerega je kmalu zasedel. Angleži

pa so njegovo brodovje uničili pri **A b u k i r j u**. Tako je bil Napoleon odrezan od domače zemlje. Skušal je tedaj prispeti po kopnem preko Sirije, Male Azije, Balkana nazaj v Francijo. Vendar se mu to ni posrečilo ter se je moral vrniti iz Sirije po hudih izgubah v Egipt.

Ves ta čas so se njegovi učenjaki bavili z razrešitvijo hieroglifov. kar se jim je leta 1799 tudi posrečilo, ko so našli tzv. **rozetski kamen**.

Med tem časom so se razmere doma v Franciji zelo poslabšale in zelo poostrele. Direktorij ni mogel uspešno vladati, gospodarske in politične razmere so naznanjale novo revolucijo. Napoleon je zapustil svojo armado v Egiptu ter se vrnil naglo in neopaženo mimo angleških stražnih ladij v Francijo, kjer ga je narod pozdravil kot »odrešenika«.

3. Konzulat. V Franciji se je Napoleon oprl na svojo priljubljenost v narodu in pri vojaštvu ter se takoj lotil reorganizacije francoske države. Konec l. 1799 je zrušil direktorij ter dal francoski državi novo ustavo (četrti v teku zadnjih deset let). Ustavo je francoski narod s plebiscitom skoraj soglasno sprejel. Po tej ustavi je dobila Francija kot svojo vrhovno instanco konzulat, ki so ga tvorili trije konzuli. Napoleon si je dal izglasovati od naroda čast prvega konzula najprej za dobo deset let, pozneje do smrti.

Zdaj je organiziral državno upravo v strogo centralistični smeri. Na čelo provinc (départements; nekako naša banovina) je postavil prefekte (odgovarjajo nekako našim banom), na čelo okrajev (arrondissements) je postavil podprefekte (odgovarja nekako našim sreskim načelnikom). Uredil je na novo davčno upravo, ki mu je postala zaradi izborne organizacije zanesljiv vir dohodkov.

Pri vseh svojih reformah se je skušal držati republikanskega videza. V resnici pa je vladal kot diktator: opiral se je pri tem na vdanost vojaštva, pri katerem je uvedel popolnoma demokratiški režim; imenoval je oficirje in generale brez ozira na pokolenje in rod edino po **zmožnostih**.

Tako zopet opažamo pri francoski revoluciji, da se je končala z diktaturo, kakor se je že prej v zgodovini končala n. pr. rimska z diktaturo Cezarja (približno 45 pr. Kr.), angleška z diktaturo Cromwella (približno 1650 po Kr.), sedaj francoska z diktaturo Napoleona itd.

Svoboda, za katero se je boril francoski narod deset let, je izgubila potem, ko so jo dosegli, svojo čarobno silo; kajti vsak narod hrepeni po močni avtoriteti, pod katero lahko **mirno živi**, ustvarja, si pridobiva dobrin in uživa.

Napoleon v tem pogledu francoskega naroda ni utešil; namesto k miru ga je popeljal na pot vojne slave (la gloire).

Najprej se je boril s koalicijo (t. j. zvezo) raznih držav, kakor Avstrije, Prusije, Turčije, Švedske i. dr. v tzv. drugi koalicijski vojski (1799—1801), v kateri so mu hoteli zavezniki iztrgati pridobitve iz leta 1797. Vendar mu je uspelo ohraniti svojo posest neokrnjeno.

Nato se je zopet posvetil gospodarski organizaciji svoje države; uvedel je monopol na smodnik in tobak, uvedel nov način pobiranja davkov ter izvedel racionalizacijo v upravi; ustanovil je l. 1800 francosko narodno banko, kateri je podelil l. 1803 pravico izdajanja bankovcev; v denarnem prometu je uvedel dvojno pariteto (zlato in srebro v razmerju 1 : 15^{1/2}). Mnogo zaslug si je pridobil z gradnjo številnih važnih cest po vsej svoji državi. Ustvaril je tudi pravno zbirko, tzv. »Code Napoléon« (Napoleonov kodeks), v katerem je uvedel kot prvi v zgodovini popolno enakopravnost kot podlago modernega meščanskega prava.

Da bi pomnožil število svojih privržencev, je ustanovil red častne legije in s tem ustvaril v nasprotju s popolno enakostjo novo plemstvo.

4. Napoleon kot cesar. L. 1804 se je dal Napoleon izvoliti s plebiscitom za dednega cesarja Francozov. Obdal se je z velikim sijajem in neštetimi dvorjaniki; tudi je imenoval mnogo svojih zvestih za vojvode, kneze in grofe.

Istočasno je proglasil nemški cesar Habsburgovec Franc II. svoje avstrijske dežele za dedno avstrijsko cesarstvo in se proglasil za prvega avstrijskega cesarja Franca I. (to cesarstvo je trajalo nato samo dobrih sto let, do l. 1918).

Napoleon se je boril kot cesar v tzv. tretji (1805) in četrti (1806—1807) koalicijski vojski v Avstriji, Prusi, Angleži i. dr.; povsod je ostal zmagovavec. Kot posledica teh borb je nastalo več novih držav. Med drugimi je takrat tudi nastala tzv. »Renska zveza« (Rheinbund), katero so stvorili porenski i. dr. nemški vladarji; podredili so se prostovoljno Napoleonu, kateremu so dali na razpolago svoje vojske. Nemški zgodovinarji imenujejo ta čin »največji zločin nad domovino v zgodovini«.

Edino z Angleži Napoleon ni imel sreče; l. 1805 je angleški admiral Nelson (izg. Nilsn) pri Trafalgarju blizu Cadixa v Španiji združeno francosko-špansko brodoge po-

polnoma uničil; Francija je šele po nekaj generacijah nadomestila to izgubo.

Ker Angležem drugače ni mogel do živega, je proglasil tzv. **kontinentalno zaporo** (1806—1813), s katero je 1. odredil blokado britskih otokov, 2. prepovedal vsak trgovski in celó pisemski promet z njimi, 3. proglasil vsakega Angleža, ki prestopi tla Francije ali zavezniške države, za vojnega ujetnika, 4. prepovedal vsako trgovino z angleškim blagom, 5. konfisciral vse premoženje Angležev ali njihovih zaveznikov v Franciji in zavezniških državah.

Kontinentalna zapora naj bi trajala tako dolgo, dokler Angleži ne bi priznali, da je vojno pravo na morju isto kakor na kopnem, t. j. da se smejo napadati samo oborožene ladje in utrjena pristanišča.

Ta dekret (t. j. kontinentalna zapora) je izzval velikopotezno **tihotapstvo**, ki je oskrbovalo kljub najhujšim kaznim Francijo in druge dežele s potrebnimi kolonialnimi predmeti.

Napoleon na vrhuncu svoje moči in njegov padec.

1809: Ustanovitev Ilirije.
1810—1812: Napoleon na vrhuncu svoje moči.
1812: Pohod nad Moskvo. — Propad Napoleonove »Velike armade«.
1813—1815: Osvobodilne borbe.
1815: Dunajski kongres.

1. Napoleon je skušal podjarmiti Španijo; boril se je za njeno posest nad pet let (1808—1813); vendar mu to ni uspelo, ker so se borili Španci proti njemu z vsemi sredstvi (tzv. guerilla-vojska).¹

Ta neuspeh Napoleona v Španiji je spodbudil Avstrijo, da si je hotela pridobiti nazaj svoje posesti in hkrati dvigniti vse tlačene narode proti Napoleonovemu jarmu. Zato je napovedala 1809 Napoleonu vojsko; v tej vojski je bil Napoleon v hudem boju na kopnem prvič popolnoma poražen, in sicer pri vasi **Auspernu** pri Dunaju. Vendar je v nadaljnjem poteku vojske zmagal in Avstrija je morala zaprositi za mir.

¹ Podrobna vojska; Španci so napadali in pobijali francoske vojake samo, kadar so jih našli v majhnih skupinah; velikih bitk so se izogibali:

S tem mirom je Avstrija izgubila največ dežel do svetovne vojske; postala je velesila drugega reda. Med deželami, ki jih je Napoleon zahteval in dobil od Avstrije, so bile tudi gornja Koroška, Kranjska, Primorje s Trstom in Gorico. Primorska Hrvaška z Reko in do Save, Dalmacija. Te dežele je združil v »Ilirsko provinco« z glavnim mestom Ljubljano: »Ilirija« je bila neposredno podrejena vladi v Parizu.

V letih 1810—1812, ko je bil Napoleon na vrhuncu svoje moči, je štela Francija nad 100 milijonov prebivalcev in nad 150 departementov. Obsegala je današnjo Francijo, Portugalsko, Srednjo in Severno Italijo, Ilirijo, Holandsko in vse morsko obrežje do izliva Labe. Poleg tega je imela celo vrsto tzv. vazalnih držav, t. j. čisto odvisnih držav, kakor n. pr. dežele »Renske zveze« (Kraljestvo Bavarsko, Saško, Westfalsko. Württemberg, velika vojvodstva Baden, Hessen, Würzburg, Frankfurt in Berg, vojvodstva Nassau in Mecklenburg i. dr.), Neapol i. dr. Njeni zavezniki so bili Avstrijci, Prusi. Rusi in Danci.

2. Napoleonov pohod v Rusijo 1812. Napoleon je menil, da mu ni treba sedaj imeti več obzira z nikomer, tudi ne z ruskim carjem Aleksandrom I, svojim najsilnejšim zaveznikom: ne samo, da se je vmešaval v njegovo inozemsko politiko, zahteval je celó, da mora Rusija strogo izvajati kontinentalno zaporo: sprva jo je car Aleksander izvajal, ko pa je doživelo rusko nacionalno gospodarstvo zato hudo krizo, je odprl meje države nevtralnim ladjam, francosko blago pa je obložil s carino. S tem so bile prekinjene vse prijateljske zveze s Francijo.

Zato se je odpravil Napoleon l. 1812 z veliko armado, ki je štela nad pol milijona vojakov in je na glasu, da je bila najlepša armada, kar jih je Evropa kedaj videla, v Rusijo. V brzih pohodih je došel v Moskvo, katero pa je našel prazno. Kmalu po njegovem prihodu so jo izpuščeni ruski kaznjenci zažgali. — Francozom ni ostal nikak živež: tudi niso imeli za zimo potrebnih prezimovališč. Zato se je Napoleon pričel z Rusi pogajati za mir. Car pa je namenoma zavračeval pogajanja, da je nastopila zima. Tedaj se je Napoleon začel umikati; armada je trpela hudo pomanjkanje vseh življenjskih potrebščin; lakota in mraz sta vedno bolj redčila njene vrste, dokler se niso po proslulem prehodu čez reko Berezino razkropile popolnoma; od vse »velike armade« ni ostalo več ničesar.

Napoleon je sam hitel preko Varšave in Dresdena v Pariz, da bi zadušil upor, ki se je dvigal proti njemu. Po-

sledica tega pohoda v Rusijo je bila, da je ostala vsa velika armada na snežnih poljanah Rusije in da se je z njo nagnila v zaton Napoleonova zvezda.

5. Proti njemu so se združili tedaj vsi narodi, ki so bili v njegovih okovih, v zvezo za osvoboditev. Ta zveza je nato bila tzv. osvobodilne borbe od 1813—1815; podlago ji je tvoril nacionalni čut, ki se je zbudil pri narodih Evrope h koncu 18. in v začetku 19. stoletja. Tako so zbudili n. pr. pri Nemcih narodnostni čut zlasti nemški klasicistični pesniki in pisatelji, kakor Klopstock, Herder, Lessing, Schiller in Goethe.

Leta 1813 so se združili Rusi, Avstrijci, Prusi i. dr. ter napadli Napoleona z ogromno vojsko; meseca oktobra se je bila pri Lipskem (Leipzig) tzv. bitka narodov, v kateri je bil Napoleon premagan.

Zmagovavci so se zbrali na Dunaju, da bi se dokončno dogovorili o usodi evropskih dežel; Napoleonu so določili otok Elbo kot samostojno vladavino; radi nadaljnje ureditve so vladala velika nasprotja, kar se je nenadoma vrnil Napoleon v Francijo in prevzel zopet vso oblast; toda po dobrih treh mesecih (ta vlada Napoleona se imenuje običajno »sto dni«, kolikor je trajala) so ga zavezniki z angleško pomočjo premagali v Belgiji pri Waterlooju; nato so ga Angleži ujeli in konfinirali na otoku sv. Helene v Atlantskem oceanu, kjer je 5. majnika 1821 umrl za želodčnim rakom. Leta 1840 so prepeljali njegovo truplo v Pariz, kjer počiva v posebni kapeli Invalidskega doma.

Dunajski kongres (1815).

Po Napoleonovem definitivnem padcu so se zbrali zmagovavci zopet na kongresu na Dunaju. Duša tega kongresa je bil avstrijski ministrski predsednik Metternich. Sklepi kongresa so bili dalekosežnega svetovno zgodovinskega pomena. Kongres je ustvaril pet velesil: Rusijo, Avstrijo, Prusijo, Francijo in Anglijo.

Določil je meje posameznim evropskim državam, ki so ostale z nekaterimi izpremembami veljavne do svetovne vojske (1914).

Anglija je sedaj, po stoletni hudi borbi, končno veljavno premagala svojega najmočnejšega tekmeca, Francijo: postala je vodilna pomorska velesila. Na kopnem je

bila najmočnejša država Rusija; vendar je ostala v politiki v prvi polovici 19. stoletja vodilna Avstrija, ki se je najkrepkeje upirala revolucionarnim idejam, čeprav je doživljala hude gospodarske in finančne krize; Francija je bila izmozgana in se še dolgo ni pomirila v političnem oziru; ostala je po kongresovih določilih omejena na prilično svoj današnji obseg.

Da bi očuvali določila kongresa, so sklenili monarhi Rusije, Avstrije in Prusije tzv. »Sveto alianso«, s katero so si obljubili zvesto prijateljstvo in pomoč; po smrti njenega iniciatorja, ruskega carja Aleksandra I. (l. 1825) je razpadla.

Najnovejši vek.

Sedmo poglavje.

Britansko-ameriška doba.

(1815 do danes.)

Politična zgodovina 19. stoletja do svetovne vojske.

(1815—1914.)

Zgodovina ustavnih in nacionalnih borb do 1848.

Prvo polovico 19. stoletja napolnjujejo borbe za ustavo in za narodnostno zedinjenje vseh večjih in še nezedinjenih evropskih narodov, kar so le-ti večinoma v drugi polovici 19. stoletja tudi dosegli.

Vodilna država je bila v tej dobi Avstrija, katere državni kancelar knez Metternich je izvajal ne samo v Avstriji, marveč po vsej Evropi svoj sistem (»sistem Metternich«); značilnost tega sistema je stremljenje, ohraniti mir in pored, ki ga je ustvaril Dunajski kongres v Evropi; tako je namreč Metternich menil, da bo najlažje ohranil v Evropi premoč Avstrije, katero si je pridobila na imenovanem kongresu. Vendar ni nikjer uspel.

V Nemčiji se je združila l. 1854 kljub Metternichovemu nasprotovanju večina držav s Prusijo na čelu in osnovala na pobudo nacionalnega ekonomista Friderika Lista carinsko zvezo.

V Italiji se je Metternichov sistem držal še nekaj časa, vendar so člani tajne zveze »carbonari«-jev (oglarjev) kljub številnim žrtvam in neuspehom neprestano rovarili proti Avstriji, dokler ni sredi stoletja prevzel vodstva upornikov Garibaldi in izvojeval po hudih borbah l. 1848—1849 začetek zedinjenja Italije pod sardinijsko kraljevsko dinastijo, ki je dovršila popolno zedinjenje Italije l. 1861.

V letih 1821—1829 so se osvobodili tudi Grki izpod turškega jarma, čeprav je Metternich nasprotoval njihovemu uporu, češ, da se boré proti svojim legitimnim vladarjem.

V to dobo spada tudi upor Srbov pod vodstvom Črnega Jurija (Karadžića) l. 1804, ki se je po nekaj letih končal s hudim pokoljem Srbov po Turkih. Vendar je Milan Obrenović kmalu zopet razvnel upor in dosegel leta 1817, da je postala Srbija skoraj samostojna država v okrilju turškega imperija.

Najobčutnejši udarec je dobil Metternichov sistem v Franciji, kjer so vladali po sklepu Dunajskega kongresa zopet Bourboni. Leta 1830 je izbruhnila radi protežiranja plemstva in prehudih davčnih bremen tzv. julijska revolucija, v kateri so prvič uporabljali barikade na cestah. Bourbone so pregnali, poklicali so na kraljevski prestol Ludovika Filipa Orleanskega, ki je bil pa bolj privaten finančnik nego kralj; bil je najbogatejši mož Francije in je deponiral svoje premoženje v Angliji, kamor je po svojem padcu l. 1848 zbežal. Francija se je proglasila za republiko (tzv. »Druga republika«).

Tako je doživel Metternichov sistem povsod v Evropi polom; v vihnem letu 1848 ga je doživel tudi doma, v Avstriji, ko so se vsi narodi uprli proti nasilju, ki se je nad njimi izvajalo. Sklican je bil parlament, ki je skušal sicer marsikaj rešiti, vendar mu ni bilo usojeno dolgo življenje; leta 1849 ga je cesar Franc Jožef I. (1848—1916) razpustil.

V teh ustavnih borbah so igrali važno vlogo Čehi, Mađari in Hrvati, ki so pod svojim banom Jelaićem bili uspešne borbe proti svojim gospodovcem — Mađarom.

Zgodovina nacionalističnih in imperialističnih stremljenj. (1848—1914.)

V Franciji tzv. »Druga republika« ni trajala dolgo; še l. 1848 je prišlo do hudih nemirov radi pomanjkanja dela; ti nemiri so vedli do najbolj krvavih pouličnih in barikadnih borb 19. stoletja; delavci, t. j. proletariat, ki je imel sprva vodstvo v tej republiki, je podlegel, narodna skupščina pa je izbrala za državnega predsednika nečaka Napoleona I., ki se je imenoval Ludovik Napoleon; ta se je dal l. 1852 izvoliti s plebiscitom za dednega cesarja Francozov in si privzel ime Napoleon III. Čeprav se je opiral na vdano armado in meščanstvo in se je trudil vsestransko tako za notranji gospodarski napredek kakor za zunanje politične uspehe, vendar se je moral l. 1870 umakniti radi neuspeha v francosko-nemški vojski. Od tedaj pa do danes je v Franciji doba tzv. »Tretje republike«.

V Avstriji je vrelo po borbah od leta 1848 dalje. Cesar Franc Jožef I. je s svojo absolutistično, germanizujočo politiko naletel na hud odpor pri vseh narodih monarhije. Po neuspehih v zunanji politiki (l. 1859 je izgubil boj proti Italiji, l. 1866 borbo proti Prusom), s katerimi je izgubila Avstrija svoje province v Italiji in vodilno mesto v Nemčiji, po raznih neuspehih reformnih poskusih, radi finančne

krize in radi zahtev narodov je proglasil Avstrijo za ustavno monarhijo z deljenim državnim zborom za Avstrijo in njene dežele na Dunaju in za Ogrsko in »dežele krone sv. Štefana« v Budimpešti (l. 1867); njen naziv je bil »Avstro-ogrska monarhija«; v te državne zборе so pošiljali sprva svoje zastopnike samo deželni zbori; leta 1873 je izšel zakon o direktnih volitvah v državne zборе, leta 1906 pa so bile uzakonjene splošne direktne volitve z enako volilno pravico. Leta 1868 je prišlo tudi do izravnave spora med Hrvati in Madžari, ko so dobili Hrvati svoj uradni jezik, svoj deželni zbor, temu odgovorno vlado in zastopstvo v madžarskem parlamentu.

Vendar narodnostnih sporov v monarhiji niso mogle odpraviti tudi te fundamentalne spremembe; na teh trenjih je tudi slednjič monarhija propadla.

V Nemčiji se je vedno močneje uveljavljalo stremljenje po združitvi v eno državno celoto; po zmagi Prusov nad Avstrijci l. 1866 so postali Prusi vodilni med številnimi nemškimi samostojnimi državami; l. 1870 se je Prusija v zvezi z ostalimi nemškimi državami zapletla v vojsko s Francozi, ki se je končala za Nemce s popolno zmago; Nemci so zasedli Pariz, ujeli cesarja Napoleona III. in diktirali Francozom trde mirovne pogoje: odstopiti so morali Nemcem levo obrežje Rena, t. j. Alzacijo in Loreno in plačati pet milijard zlatih frankov vojne odškodnine, čeprav se je vršila vsa vojska izključno na francoskem ozemlju.

Kot zmagovavci so združeni Nemci proklamirali v Franciji v Versaillesu pruskega kralja Viljema za nemškega cesarja (18. januarja 1871) in združitev vseh nemških držav in državic v eno politično enoto, v nemško cesarstvo. Največ zaslug za to nemško zedinjenje je imel tzv. »železni kancelar« knez Bismarck, ki je s svojimi zamislimi in s svojim delom tudi položil upravno politične temelje nemškega cesarstva.

Nemško cesarstvo, v katerem so bili razen avstrijskih združeni skoro vsi evropski Nemci, je ostalo do svetovne vojske vodilno v evropskem javnem življenju in je stalno tekmovalo z Angleži tudi za vodstvo v svetovnem življenju. Pridobilo si je zlasti v Afriki obsežne kolonije, pa tudi drugod je imelo močna oporišča, tako n. pr. na Kitajskem Kiaučou, v Polineziji številne otoke itd.

Jedro nemškega cesarstva so tudi odslej tvorili Prusi, ki so s svojo imperialistično in ekspanzivno politiko predvsem skušali razširiti svoj neposredni vpliv na svoje nemške sosedo; pruska mentaliteta je kmalu prevzela vse ostale Nemce, ki so hoteli z vsemi sredstvi izvesti germanizacijo zlasti sosednjih Slovanov; tako so v svojem »gonu proti vzhodu« (Drang nach Osten) pritiskali zlasti na Poljake, Čeha in Slovake, na jugu so pa hoteli doseči za vsako ceno strnjeno nemško ozemlje do Jadranskega morja, tzv. most do Jadrana (»Brücke zur Adria«); pri tem so izvajali najhujše represalije nad Slovenci, katere so hoteli germanizirati, kar se jim pa ni posrečilo. Slovenci so bili namreč v tej dobi tzv. »taborov« že politično prebujeni in zavedni in so se vedno bolj orientirali na vzhod, na slovanske Srbohrvate, ki so imeli že precej politične samostojnosti; pa še več: pri Slovencih je našla v tem času živahen odziv panslavistična misel, ki je pri drugih Slovanih ostala utopija ali neopazna.

Medtem so se izvršili v Ameriki pomembni dogodki; že v začetku 19. stoletja so se osamosvojile države Latiske, t. j. Centralne in Južne Amerike; kot zadnja se je osamosvojila Brazilija l. 1822. Tedaj so hotele evropske velesile posredovati v smislu Metternichovega sistema, da bi ohranile vse pri starem. Toda njim nasproti je proklamiral predsednik Združenih držav Severne Amerike Monroe (izg. Mönrou) svojo znano izjavo, da bi smatral vsako vmešavanje evropskih sil v ameriške zadeve kot vojni slučaj; s tem je utemeljil svojo znamenito doktrino, katere kratko jedro je: Amerika Američanom.

Združene države Severne Amerike (Unija) so se v tem stoletju naglo večale; l. 1805 so dokupile od Francozov za neznatno ceno 60 milijonov frankov Luiziano, t. j. izliv in vse porečje Missisippija, od Špancev so kupili l. 1819 polotok Florido; l. 1845 se jim je priključila država Texas in leto pozneje so si z vojsko pridobili Novo Mexiko in Kalifornijo; istočasno so jim Angleži pogodbeno odstopili Oregon in Washington, tako da je segala Unija v sredi stoletja od Atlantika in Mehiškega zaliva do Pacifika.

V tem ogromnem teritoriju pa ni bilo niti geografske niti narodnostne enotnosti; vesti o bajnih najdbah zlata na »Daljnem zapadu« so privabljale letno na sto tisoče priseljencev; tako je nastala pisana mešanica raznih narodov. Vendar se je kazala razlika mentalitete in življenjskega načina na splošno med severom in jugom Unije.

Na severu so bivali po večini Germani, t. j. zlasti Angleži, ki so se bavili s pridelovanjem koruze in pšenice, z obrtjo, trgovino in industrijo; delavci, belci, so bili dobro plačani in samozavestni. Na jugu pa so imeli vso oblast v rokah romanski, t. j. francoski in španski farmerji, veleposestniki, ki so tvorili nekako aristokracijo; imeli so ogromna posestva, ki so jih obdelovali s črnimi sužnji. Pridelovali so bombaž, sladkorni trs, tobak in riž.

Sever je zahteval zaščitno carino, ker je hotel pomagati razvoju svoje industrije, jug pa svobodno trgovino, da bi lažje prodal svoje blago in uvažal cenejše industrijske izdelke iz Evrope. Z odpravo suženjstva na jugu pa bi bilo mogoče zvezati oboje interese; zato so se severne države navduševale za odpravo suženjstva, ker so se tudi bale, da bi izgubile južne države kot trg, če si te ustvarijo s ceneni delovnimi močmi črnih sužnjev lastno industrijo; južne države pa so se upirale odpravi suženjstva, ker je bil njihov gospodarski red zgrajen baš na njem. Pristaši severa so se imenovali republikanci, pristaši juga pa demokrati, ker so zahtevali, da naj vprašanje suženjstva reši vsaka zvezna država zase.

S propagando in spretno volilno geometrijo so obdržale dolgo časa vodstvo južne države; l. 1860 je postal zvezni predsednik republikanec Abraham Lincoln (izg. Lingköln), kar je povzročilo odpad južnih držav, ki so ustanovile lastno državo: »Konfederirane države Amerike« z glavnim mestom Richmondom; izvolile so si svojega predsednika Jafferson-a Davis-a (izg. Žefersn Devis). Sever te cepitve ni priznal.

Zato je nastala strašna državljanska, tzv. secesijska vojska, pač največja v svetovni zgodovini (1861—1865). V tej vojski so po menjajočih se uspehih slednjič zmagale severne države. S tem je bila rešena sicer s težkimi izgubami (padlo je nad 500.000 vojakov) enotnost Unije; gospodarsko so čutili posledice ne samo v Uniji, ampak po vsem svetu; v Evropi je primanjkovalo bombaža, kar je dovedlo do katastrof v tekstilnih obratih; bombaž so odslej pričeli gojiti tudi po drugih deželah. Zlasti Indija se je obnesla.

Suženjstvo so v Uniji odpfjavili; črnici so postali politično, ne pa družabno enakopravni z belci.

Združene države so odslej gospodarsko naglo napredovale.

Doba imperializma. V 19. stoletju se je prebivalstvo Evrope mnogo bolj pomnožilo nego v kateremkoli prejšnjih stoletjih. To je povzročilo velikopotezno izseljevanje belcev v druge kontinente, predvsem v Ameriko. Potrebovali so pa poleg novih selišč za svoje izseljence tudi novih virov sirovin za svojo visoko razvito industrijo, kakor tudi dobrih odjemavcev.

Ker je trajal od leta 1871 dalje več kot 40 let skoraj popoln mir po svetu, se je nabralo ogromno življenjskih energij in tehničnih pridobitev pri vseh narodih. Pod pritiskom teh razmer so iskale posamezne evropske države novih kolonij: 1. kamor bi lahko usmerile tok svojih izseljencev, ne da bi šli narodnemu in državnemu telesu v izgubo; 2. da bi dobile novih tržišč za svoje industrije; 3. za naložbo svojega kapitala.

Tako se je pričela med evropskimi velesilami tekma za posest zemlje; kontinentalna politika se je spremenila v svetovno, kakor se je spremenilo narodno gospodarstvo v svetovno gospodarstvo.

Razvoj 19. stoletja kaže naslednje smeri: v začetku stoletja je bil vodilen liberalizem (Francozi), v sredi vodi nacionalizem (Nemci), h koncu stoletja pa postane vodstven imperializem (Angleži).

Imperializem si stavi za cilj oblast kot tako in izkorišča vsako novo pridobitev v prvi vrsti kot prirastek svoje moči.

Ime in pojem imperializma sta doma na Angleškem. Tam je zgradil teoretično doktrino imperializma Tomaz Carlyle (izg. Karlajl), ki je napisal l. 1844 razpravo »Junaki, češčenje junakov in junastvo«. V njej zastopa načelo sile in zmagovite volje in pravi, da je neenakost ljudi od Boga; svoja izvajanja naslanja na človeško pravo. Močnejši narod ima pravico, da zavzame tuje dežele, češ, da je samo on zmožen, da jih kulturno dvigne; angleški narod pa je poklican, da »zavzame zemljo za človeško uporabo«; on ima tudi kot božji poslanec oblast nad morjem.

Pod vplivom teh idej je Anglija gradila svojo kolonialno državo: zasedla je vse važnejše prehodne postojanke raznih morij, zasedla je Egipet, vzhodni Sudan, Južno Afriko, številne otoke Oceanije itd.

Doba socializma. Svetovni nazor večine delavstva se imenuje socializem; ta stremi za osvojitvijo javne oblasti za četrti stan, ker hoče tako »buržuazijo«. to je imovito meščanstvo razlastiti in socializirati, t. j. podružabiti vsa produkcijska, prometna in trgovska sredstva; tako torej hoče popolnoma spremeniti tradicionalni gospodarski, lastninski in pridobitni red. Nastal je

kot reakcija na Smithovo individualistično doktrino; priznava še zasebno lastnino konsumpcijskih sredstev, kar pa z njim sorodni komunizem zavrača.

Socialistično gibanje se je začelo sredi 18. stoletja v Franciji, ko je pisatelj Jean Jacques Rousseau postavil tezo, da »so sadovi zemlje last vseh, zemlja pa ni last nikogar«; med revolucijo so se vedno bolj in jasneje poudarjala razna socialistična načela in tako vse 19. stoletje. V Angliji se je porajalo socialistično gibanje vso prvo polovico 19. stoletja, dokler ni Nemeč, žid Karel Marx († 1883), napisal svojega dela »Das Kapital« (1867) in položil znanstvenih temeljev socialističnemu gibanju po vsem svetu.

V »Kapitalu« izvajajo prilično sledeče misli: Samo gospodarske razmere določajo zgodovinski razvoj (= historični materializem). Edini vir vseh vrednot je delo, ki je nekako blago, katerega cena se določa z vzdrževalnimi sredstvi, ki se zanj porabijo. Iz borbe gospodarskih sil se je rodilo svetovno gospodstvo kapitalizma, ki je brezobzirno uničilo malo in srednje podjetje. Kapitalistična produkcija je ustvarila tzv. razredni interes, ki se vedno bolj in bolj postruje. Zavoljo »anarhije v produkciji« je vedno »industrijska rezervna armada« brezposelnih, ki tišči delavske meze navzdol. Delavec ustvarja tzv. nadvrednost, ki predstavlja podjetnikov dobiček; če bi delavec dobil polno vrednost svojega dela, bi mu bilo treba delati le nekaj ur na dan. — Kapital nastane z absorbiranjem večine delovnega produkta. Medtem ko se koncentrirajo produkcijska sredstva v rokah vedno manjšega števila ljudi, postaja masa bednih vedno večja. Ko bo položaj slednjih neznosen, bodo razlastili posestnika produkcijskih sredstev (zemlje, kapitala, strojev), katera postanejo skupna last; namesto kapitalistične bo stopila socialistična kooperativna produkcija. Proletariat naj ta razvoj z razrednim bojem pospeši: povsod naj si pribori splošno in direktno volilno pravico ter si osvoji vso oblast.

V drugi polovici 19. stoletja so nato nastale po vseh evropskih državah razne socialistične stranke, ki deloma še danes delujejo; tako n. pr. v Angliji »Delavska stranka« (Labour Party), v Nemčiji »Socialistična stranka« (razpustil Adolf Hitler) itd.

O s m o p o g l a v j e.
Gospodarski preobrat 19. stoletja.

Iznajdbe.

- 1769: Iznajdba parnega stroja.
1780: Uvedba predilnih strojev na Angleškem. Industrializacija obrti.
1807: Robert Fulton iznajde parnik na kolo.
1829: Stephenson zgradi svojo prvo lokomotivo.
1833: Iznajdba telegrafa.
1840: Uvedba prvih znamk (v Angliji).
1861: Ustanovitev prve poštne hranilnice v Angliji.
Iznajdba telefona.
1884: Iznajdba vodljivih zrakoplovov.
1897: Iznajdba radia.
1903: Zgradba prvega aeroplana.

V mirni dobi od 1815 do 1848, ko je meščanstvo ustvarilo svojo življenjsko formo in je cvetel njegov slog (tzv. »Biedermeierstil«), se je izvršila v gospodarstvu velika revolucija.

Leta 1780 so uvedli na Angleškem prvič predilne stroje, ki so nadomeščali ročno delo. Od te dobe naprej se je izvršila na vseh gospodarskih področjih industrializacija obrti, ki so jo pospeševale razne iznajdbe, tako predvsem iznajdba parnega stroja, katerega je iznašel škot James Watt leta 1769.

Parni kotel se je v industriji naglo uvedel in izpopolnil. Zlasti važna je postala njegova uporaba v prometu.

Najprej ga je uporabil Američan Robert Fulton (izg. Faltn) leta 1807, doma iz New-Yorka, pri svojem poskusu z ladjo, katero naj bi gnala para. Poskus se mu je posrečil in kmalu so prišli v promet prvi parniki na kolo; sprva so jih uporabljali samo za obrežno in rečno plovbo. Šele ko je iznašel češki Nemeec Jožef Ressel

leta 1829 ladijski vijak, se je razvilo parobrodstvo v velikem obsegu v prometu med kontinenti.

Enake, epohalne važnosti je bila uporaba parnega kotla za postanek in razvoj železnic. Že od srednjega veka dalje so uporabljali po rudnikih vozičke na tračnicah. Popolnoma samostojno je iznašel, po mnogih neuspešnih poskusih 18. stoletja Anglež George Stephenson (Žorž Stivnz) leta 1829 svojo prvo lokomotivo. Tega leta so zgradili tudi prvo železniško progo med Liverpoolom in Manchestrom, po kateri so že vozile lokomotive z osebnimi vozovi.

V teku naslednjih desetih let so zgradili prve železnice po vseh zapadnih evropskih deželah, tako n. pr. l. 1835 v Belgiji, v Nemčiji, l. 1837 v Avstriji itd.

Vzporedno s temi iznajdbami se je izvršila iznajdba telegrafa.

Problem neposrednega sporočanja misli na daljavo so skušali rešiti že v starem in srednjem veku z različnimi optičnimi in akustičnimi sredstvi (n. pr. zrcala, bobni i. pod.); vendar so našli zadovoljivo rešitev šele z iznajdbo električnega telegrafa, katerega sta konstruirala l. 1833 Nemca, astronom Gauss in matematik Weber; l. 1837 je iznašel Samuel Morse (izg. Mors) znani oddajni in sprejemni aparat z znaki, ki nosijo njegovo ime; s tem je postal telegraf praktično uporaben.

Najprej se je te nove iznajdbe polastila železnica. Uvedla je redno obveščanje med posameznimi postajami in hkrati upostavila zvezo med posameznimi kraji. Okoli l. 1850 je postal brzovoz dostopen splošnosti za vse vrste privatnih sporočil.

Tudi v poštarnstvu so se izvršile v 19. stoletju nekatere pomembne reforme. Uvedena je bila za vsako državo enotna poštna tarifa, ki so jo plačevali v obliki znamk. Prve znamke so uporabljali leta 1840 v Angliji. Poštarnstvo se je naglo razvijalo in izpopolnjevalo; l. 1878 so ustanovili zastopniki 32 držav v Parizu »Svetovno poštno zvezo«, ki je uredila meddržavne poštno zadeve.

V zvezi s poštnim razvojem so ustanovili l. 1861 v Angliji prvo poštno hranilnico; angleškemu zgledu so sle-

dile vse civilizirane države: tako je ustanovila tudi Avstrija svojo poštno hranilnico l. 1883.

Tudi začetek zrakoplovstva sega nazaj v stari in srednji vek. Vendar se je posrečilo šele leta 1783 francóskima bratoma *Montgolfier*, da sta zgradila prvi zrakoplov, katerega sta napolnila s toplim zrakom. Kmalu nato so pričeli uporabljati za polnjenje balona vodik, kar se je ohranilo še do današnjega dne. Leta 1884 sta Francoza *Renard* in *Krebs* prva ustvarila vodljivi zrakoplov, v katerem je dosegel največji uspeh nemški grof *Zeppelin*, ki je gradil od leta 1902 dalje svoje znamenite zrakoplove.

Vendar sta bila prva človeka, ki sta »letela«, šele brata *Wright* (izg. rajt); tadva sta namreč sestavila po mnogih neuspešnih poskusih l. 1903 prvi *aeroplan*, katerega so potem Francozi in Nemci naglo izboljšali; med svetovno vojsko je že tvoril pomembno orožje, po vojski pa eno najvažnejših prometnih sredstev; saj imajo že skoraj vsa večja evropska mesta urejen medsebojni zračni promet.

Važno izpopolnitev je dosegel telegraf v telefonu, katerega je iznašel l. 1861 nemški učitelj *Filip Reis* in katerega je izpopolnil l. 1876 Američan *Graham Bell* in pozneje še *Hughes* in *Edison*.

Najnovejša iznajdba na polju električnega prenosa sporočil in človeškega glasu tvori iznajdba *radio*. Iznašel ga je na podlagi dognanj nemškega profesorja *Hertza* italijanski fizik *Marconi* l. 1897. Po vojski se je radio splošno razširil in spada danes med najpotrebnejša prometna pa tudi zabavna sredstva.

Posledice velikih iznajdb.

Ves politični razvoj 19. stoletja, ki smo ga podali v pregledu v sedmem poglavju, pa tudi ves gospodarski, duhovni in socialni razvoj 19. in 20. stoletja, se je vršil pod odločilnim vplivom teh velikih iznajdb.

Na splošno označujemo dobo 1840—1880 kot dobo pare, 1880—1920 nekako kot dobo tekmovanje pare in elektrike, od 1920 dalje kot dobo elektrike.

V naslednjem podajamo v pregledu najpomembnejše posledice velikih iznajdb.

1. V duhovnem oziru. Radi olajšanja prometa so se zblizali narodi, nastala je mednarodna kulturna skupnost, ki se je izražala v posebni mednarodni morali in šegah, v kozmopolitičnem značaju umetnosti, znanosti, itd. Duševno obzorje vseh narodov se je zelo razširilo (neposredna mednarodna komunikacija knjig, časopisov, slik; potovanja i. sl.). Svetovni nazori so se posplošili in s tem poplitvili. Karakteristična za vso dobo od Dunajskega kongresa dalje je njena racionalistična in materialistična miselnost (tipičen predstavnik te duhovne orientacije je Američan).

2. V političnem oziru. V tej dobi se je razvil močan narodnostni čut in so nastale velike države. Centralna državna oblast se je okrepila. Radi zboljšanja prometnih sredstev se je pospešilo izseljevanje in s tem kolonizacija Amerike in Avstralije. Evropa kot sedež in matica belega plemena je postala neomejena gospodovavka sveta. V njej so nastale velesile Anglija, Francija, Avstrija, Rusija (1815), Italija (1861), Nemčija (1871). Ves ta čas stopa že tudi Amerika kot velesila na plan. Čim bolj je rasel svetovni promet in trgovina, tem bolj se je čutilo imperialistično stremljenje posameznih velesil. Vodstvo imata v rokah Anglija in Amerika.

3. V industrijskem oziru. Z Jamesom Wattom se pričena doba velikega razvoja tehnike. Na mesto ročnega dela stopijo stroji. S tem je bila dana podlaga tzv. industrializmu v gospodarstvu, ki je najmočnejša opora vsega gospodarskega reda 19. stoletja, nazvanega »visoki kapitalizem«. Kapitalistični veleobrat izpodrine meščanski mali obrat zlasti v obrti. Nastajajo novi veleobrati z mnogo tisoči delavcev, in sicer najprej v kovinarstvu in rudarstvu, pozneje v vseh ostalih industrijskih panogah. S spremembo načina izdelovanja blaga se je spremenil tudi način dela in se je uvedel kar najbolj racionalni sistem po principu delitve dela. (Racionalizacija je stremljenje, doseči z najmanjšim naporom in z najmanjšo potrošnjo energije največji uspeh.) Toda ni se izvršila delitev dela samo po obratih, ampak predvsem tudi po mestih, pokrajinah, narodih in državah (poljedelske, industrijske države). Stara domača obrt je izumrla. Obrtniki niso mogli vzdržati konkurence s stroji. To je dovedlo do pogostnih uporov brezposelnih obrtnikov, ki so se zbrali in razbijali tovarne in stroje (n. pr. l. 1813 so razbili tkavci v Angliji nad 4000 tekstilnih strojev, 1844 je bil podoben upor v Šleziji itd.). Nosivec podjetništva ni več posameznik.

ampak delniška družba. Skoraj vse osebne tvrdke so se spremenile v delniške družbe.

Izoblikoval se je velik svetovni trg, katerega so zlasti poenotile svetovne razstave (prva v Londonu 1851).

4. V prometnem in trgovskem oziru. Veletehnične iznajdbe so povzročile, da so se razdalje med posameznimi kraji silno zmanjšale, kar je povzročilo ogromen porast trgovine.

Kakor se je namreč narodno gospodarstvo razširilo v svetovno gospodarstvo, tako se je spremenila narodna trgovina v svetovno trgovino. Narodi so postali gospodarsko nujno vezani drug na drugega. Vodstvo je imela Anglija, zanj se boré Amerika, Francija, Nemčija, Rusija. v poslednji dobi pa tudi Japonska.

Število trgovskih predmetov se je s porastom luksusa in s splošnim dvigom življenjskega standarda zelo pomnožilo. Zaradi regulacije mednarodnih trgovinskih odnošajev so se osnovali razni mednarodni trgovski strokovni zavodi in so se sklenile razne mednarodne trgovske konvencije. To je povzročilo mednarodno regulacijo cen, ki so se na splošno znižale. Važno vlogo so igrale pri tem razne borzne spekulacije.

5. V socialnem oziru. Radi težkega položaja prebivalstva na deželi, radi potrebe po delovnih močeh v novo nastalih industrijskih centrih, kjer se je obetala boljša eksistenčna možnost kakor na deželi, se je pričel v 19. stoletju splošen beg z dežele v mesto. To je dovedlo na eni strani do težkih poljedelskih gospodarskih kriz, na drugi strani pa do nagle porasti velemest in industrijskih središč. Slednje je povzročilo nagli razvoj tzv. četrtega stanu — proletariata, ki je stal radi splošno slabih eksistenčnih pogojev stalno v sporu z vladajočimi sloji; ta spor je rodil na materialistični filozofski podlagi slonečo novo ideologijo, ki je dobila svojega najmarkantnejšega glasnika v Karlu Marxu.

Trgovska politika 19. stoletja.

Tehnične in gospodarske spremembe so pokazale svoj odločujoči vpliv zlasti v trgovinski politiki 19. stoletja. Spočetka tega stoletja je namreč vladal še povsod v Evropi sistem zaščitnih carin, posledica in dediščina merkantilizma.

Sicer so bili fiziokrati in Adam Smith merkantilistično prakso nekoliko omajali, vendar se je ohranila v bistvu vse 19. stoletje. Še več: proti sredini stoletja se je ta merkantilistična praksa še stopnjevala in našla svoj najmočnejši podudarek v imperialistični doktrini.

Narodno gospodarske temelje ji je dal teoretično Nemeč List, ki je napisal leta 1844 delo: »Das nationale System der politischen Oekonomie«, v katerem zastopa stališče gospodarske, politične, kulturne in etnološke zaključenosti posamezne države nasproti kozmopolitični orientaciji fiziokratov.

Na Listovi teoriji so slonele in slone še danes vse moderne državne organizacije.

Deveto poglavje.

Svetovna vojska in njene posledice.

Vzroki in potek.

Vzroke svetovne vojske moramo iskati v političnih dogodkih druge polovice 19. stoletja, pa tudi v splošni življenjski miselnosti velikih narodov (imperializem, nacionalizem, liberalizem, militarizem).

Politični dogodki v drugi polovici 19. stoletja, ki so že vsebovali kal svetovne vojske, so bili: francosko-nemška vojska l. 1870/71, ko je Nemčija kot zmagovavka diktirala trde pogoje; zapletljaji na vzhodu, zlasti pa balkanska politika velesil, ki so leta 1878 prepustile Bosno in Hercegovino v okupacijo Avstro-Ogrski; borba Japoncev na vzhodu za premoč in oblast v Pacifiku (l. 1904/5 borba z Rusijo; Rusija izgubi vojsko in mesto Port Artur); aneksija Bosne in Hercegovine l. 1908 po Avstro-Ogrski; borba balkanskih narodov za osvoboditev izpod turške oblasti 1912/3; slednje je dovedlo do močne politične opore jugoslovanske nacionalne miselnosti pri vseh Jugoslovanih na eni strani, na drugi strani pa hud odpor Nemcev v Avstriji in Nemčiji, ki so se bali premočne balkanske države. Tudi Anglija je bila hudo protivna nemškemu trgovskemu in industrijskemu razvoju, pa tudi neprestanemu oboroževanju na kopnem in na morju.

Povod svetovni vojski je dal umor avstrijskega prestolonaslednika Franca Ferdinanda na Vidov dan l. 1914 v Sarajevu. Avstrija stavi Srbiji ultimatum s težkimi, njeno suverenost ponižujočimi pogoji, za Srbijo se potegne Rusija, za Avstrijo Nemčija in tako je zagorela konec julija 1914 vojska po vsej Srednji Evropi.

Na eni strani sta bili tzv. centralni državi, Nemčija in Avstro-Ogrska, katerima sta se pozneje pridružili še Turčija (1914) in Bolgarska (1915), na drugi strani pa so bile tzv.

zavezniške države (antanta); na čelu tem so stale Francija, Anglija, Rusija, Srbija, od l. 1917 dalje tudi Združene države Severne Amerike. Medtem so polagoma pristopale k antanti skoraj vse ostale samostojne države sveta.

Svetovna vojska se je vršila po tisoče kilometrov dolgih frontah, katere so tvorili nepretrgani strelski jarki z žičnimi ovirami, kavernami itd.

Sprva so zmagovale centralne države, vendar ne v toliki meri, da bi mogle doseči končno veljavnih uspehov; tako so na zapadni fronti prodrli Nemci blizu do Pariza, na jugu so zavzeli Avstrijci Srbijo, ki je takrat (l. 1915) doživela najtežje dni, osvojili so si Romunijo, prodrli na vzhodu daleč v Rusijo.

Brž ko je l. 1917 posegla na strani zaveznikov v borbo Amerika, je bila usoda centralnih sil zapečaten: nič jim ni pomagala brezobzirna blokada Anglije s podmornicami. pomagala tudi ni ruska revolucija, ki je izbruhnila v marcu l. 1917 najprej kot meščanski upor, v oktobru istega leta pa kot organizirana revolucija proletariata, katere vodstvo so prevzeli boljševiki z Leninom in Trockim na čelu; ti so sklenili s centralnimi državami mir v Brestu Litovskem in so centralne sile tako dobile svoje moči na razpolago za ostala bojišča.

Glavni vzrok propada centralnih moči pa je bil njihov notranji razkroj; posamezni narodi avstro-ogrské monarhije so sistematično delovali za svojo osamosvojitve; to delovanje je dobilo močno oporo v glasovitih 14 točkah predsednika ameriške Unije, Wilsona, katerih 10. zahteva popolno avtonomijo vseh avstro-ogrskih narodov (točke je izdal 8. januarja 1918).

Začetek zunanjega propada centralnih sil na fronti je bil solunski preboj; Srbi so v zvezi z dobrovoljci in Francozi prebili solunsko fronto, v naglem pohodu zavzeli celotno Srbijo in vkorakali dne 19. oktobra 1918 v Belgrad.

Nekako istočasno so Angleži zavzeli Palestino in del Sirije ter prisilili Turke, da zaprosijo za premirje; enako je

zaposila i Bolgarska za premirje in v začetku oktobra tudi Avstrija, katerega je podpisala 2. novembra; 11. novembra je sklenila Nemčija premirje z antanto.

Posledice svetovne vojske

so nedogledne in se omejujemo kot sodobniki samo na nekatera važna dejstva.

Politično se spremeni zemljevid Evrope in vsega sveta v bistvenih potezah.

Francija dobi od Nemčije vso zapadno obalo Rena, a saarske premogokope prevzame Francija v eksploatacijo za dobo 15 let; novo ustanovljeni republiki Poljski odstopi Nemčija Poznansko, večino Zapadne Pruske in nekatere dele Pomorja, tako da je dobila Poljska svoj koridor do morja (Gdinja). Poleg tega je prišla še s plebiscitom večina Gornje Šlezije pod Poljsko. Mesto Gdansk (Danzig) postane neodvisna mestna republika pod zaščito Društva narodov.

Vrhtega mora plačati Nemčija sto milijonov mark v zlatu vojne odškodnine in dati velike materialne dajatve (= reparacije). Nemčija ne sme imeti stalne vojske nad 100.000 mož, ne sme graditi ob meji trdnjav, odstopiti mora vse svoje kolonije antanti; večino kolonij dobi Anglija.

Avstro-ogrška monarhija razpade; na njenem teritoriju nastanejo tzv. nasledstvene države: Češko-slovaška republika, Avstrijska republika, Madžarska republika, velike dele njenih dežel dobe Poljska, Romunija, Italija in Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki je bila prekrščena leta 1929 v kraljevino Jugoslavijo.

V Rusiji nastanejo nove države ob Baltiku: republike Finska, Estonska, Latiška, Litva in na zapadu Poljska.

Večina civiliziranih držav sveta je stvorila posebno društvo, nazvano »Društvo narodov«, ki naj bi urejalo medsebojne razmere posameznih držav in skušalo preko »Mednarodnega razsodišča v Haagu«

mirno likvidirati morebitne spore. Svoj sedež ima Društvo narodov v Ženevi.

Gospodarsko pomenja doba po svetovni vojski najprej, t. j. nekako do l. 1926, zблиžanje in sodelovanje držav pri upostavitvi nekakega urejenega svetovnega gospodarstva, po tem letu pa se pričinja na novo uveljavljati merkantilistična, imperialistična praksa, ki je povzročila hudo svetovno gospodarsko krizo, katere višek, predvidoma, pada v leti 1932 in 1933.

Ta svetovna gospodarska kriza ima svoje vzroke tudi v socialnih prilikah povojne dobe; kajti ideje ruske revolucije in boljševiške Rusije vplivajo mrtvilno na kapitalistični družabni red, ki doživlja po vojni svojo tzv. pozno kapitalistično dobo (zgodnje kapitalistična do 1780, nato do 1914 visoko kapitalistična).

Bogastvo se kopiči vedno bolj v rokah nekaterih, dočim pada ogromna večina ljudi v vedno hujšo bedo; najbolj pogubno za meščanski, kapitalistični družabni red je propadanje močnega, dobro situiranega srednjega, meščanskega stanu, ki pada vedno bolj med proletariat (proletarizacija meščanstva).

Velekapitalisti postajajo nezaupni drug do drugega, odtegujejo državam in s tem ljudem denar in tako nastajajo vedno pogostejše krize.

Kulturno se opažajo posledice svetovne vojske v iztreznjenju duhov; 13 milijonov mrtvih, 11 milijonov pohabljenih, 3 milijone pogrešanih in nad 100 milijonov vdov in sirot, vse neposredne posledice svetovne vojske, je vplivalo na megleno umetnost in znanost predvojne dobe porazno; nastaja nov tip umetnosti in znanosti, katerega bistvena poteza je realizem, pacifizem in kozmopolitizem.

Trgovske prilike povojne dobe

so bile odraz vsakokratnih gospodarskih prilik; vendar se lahko reče, da je bilo do 1932 osišče vseh trgovskih pa tudi gospodarskih vprašanj vprašanje gospodarske moči Nemčije, ki je morala plačevati reparacije.

Po mnogih neuspešnih poskusih, kakor po notranji inflaciji l. 1922, po raznih intervencijah pri Društvu narodov itd., se je slednjič posrečilo uravnovesiti razmere v Nemčiji, pa tudi Nemčije do drugih držav, kar je dobilo svoj definitivni izraz v sklepu konference v Lausanni (izg. Lozan) v juliju in avgustu 1932, ki je črtala nemške reparacije in jih nadomestila z enkratnim plačilom vsote treh milijard zlatih mark, plačljivih po petih letih.

S tem je bila de facto svetovna vojska končana.

Sinkronistične tabele.

Egipčani

Mezopotamci in ostali orientarci

Do okoli 3000	Postanek staroegipt. države.	Sumerijci.	
Do okoli 2000	Srednja država.	Starobabilonska država. Abraham.	
Do okoli 1500	Egipčanska zlata doba.	Nastanek asirske države. Preselitev Izraelcev v Egipet. Ariji se naselijo v Indiji. Hetitska veledržava.	
Do okoli 1200		Izraelci se izselijo v Palestino.	
Do okoli 1000		Nova država.	Tir vodi v Feniciji; ustanovitvev Utike in Gadesa. Izraelci pod sodniki.
Do okoli 900			Izraelci pod kralji. Salomon.
Do okoli 800			
Do okoli 600	Asirska nadoblast.	Zlata doba asirske države. Porušenje Niniv (606).	
Do okoli 500	Egipet pride pod Perzije (525).	Ustanovitev perzijske veledržave (550).	
Do okoli 400		Borbe Perzijcev z Grki.	
Do okoli 300	Ptolemejeviči.	Konec perzijske države (331).	
Do okoli 200			
Do okoli 100		Kartagina razrušena (146).	
Do okoli 0 pred Kr.	Egipet zasedejo Rimljani (30).	Prednja Azija pride pod Rimljane (64).	
Do okoli 200 po Kr.		Začetek krščanstva. Jeruzalem razrušen (70).	
Do okoli 400 po Kr.			

v e k.

Grki

Rimljani

Zgodovina trgovine

		Zgradba piramid.
		Trgovske zveze s Puntom. Krečanska kultura.
		Feničanska trgovina je vodilna v Sredozemlju.
Selitve.		
Naselitev Male Azije.		Feničani izrinjeni z Egejskega morja. Potovanja v Ofir.
		Ustanovitev Kartagine.
Likurg.		Konec feničanske trgovine v Sredozemskem morju.
Kolonizacija Sredozemskega morja.	Ustanovitev Rima (753?).	Prvi kovani novci v Lidiji. Feničani objadrajo Afriko.
Solon (594). Izgon Pizistratovcev (590).	Etruščani. Konec kraljev.	Ustanovitev Masilije (600). Procvit babilonske trgovine in industrije.
Periklejeva doba. Peloponeška vojska. Sokrat (599).	Napisane postave.	Graditev prekopa Nil-Rdeče morje.
Hegemonija Teb. Bitka pri Hajroneji (538). Aleksander Veliki (536—525).	Samničanske vojske. Konec stanovske borbe (500).	Ustanovitev Aleksandrije (532).
	Prva in druga punska vojska. Sicilija postane prva rimska provinca.	Višek helenske trgovine.
Makedonija in Grčija prideta pod Rimljane. Padeč Korinta 146.	Reformni poskusi Grakhov (135—121).	Rimljani razširijo svojo oblast nad vsem Sredozemljem.
	Državlanske vojske. Propad republike (50). Cesarstvo.	Roparji v Sredozemskem morju uničeni. Julijanski koledar. Direktna zveza z Indijo. Uvedba enotnega denarja. Višek rimskega duhovnega življenja.
	Zlata doba rimskega cesarstva (98—180).	Višek rimske trgovine.
	Vpadi Germanov. Uvedba absolutizma. Carigrad postane prestolnica (528). Delitev za Teodozija (395).	Blagostanje rimske države propada.
	Propad zapadnorimske države (476).	

Srednji vek.

Slovani

Ostala Evropa

Orient

Zgodovina trgovine

Od 476 do ok. 600	Čehi se naselje na današnjem ozemlju. Slovenci ob Spodnji Donavi. Slovenci zasedejo svoje današnje in še mnogo alpskega ozemlja (568).	Klodvik ustanovi državo Frankov (500). Ustanovitev langobardske države v Italiji (568).	Justinian I.	Razcvet bizantinske trgovine. Uvedba sviloprejk v Prednji Aziji.
Do ok. 700	Južni Slovani zasedejo večino Balkanskega polotoka. Kralj Samo (ok. 670). Postanek plemenskih držav.	Papež Gregor I. Veliki, ustanovitelj papeške svetne oblasti.	Postanek islama. Ustvaritev arabske svetovne države.	
Do ok. 800	Pokristjanjenje Slovencev, ki pridejo po zmagi nad Avari pod vpliv in oblast Bavarcev.	Pipin Mali, frankovski kralj (751). Nastanek papeške države. Karel Veliki (okoli 800).	Arabci osvojé Španijo in Južno Francijo. Odcepitev kalifata Kordova (750). Harun al Rašid.	Uvedba fevdalstva. Začetek viteštva. Razcvet arabske trgovine.
Do ok. 900	Krum, bolgarski knez. Ljudevit Posavski. Rurik se naseli v Rusiji (862). Sv. Ciril in Metod. Pokristjanjenje Moravanov, Čehov, Južnih Slovanov. Velikomoravska država. Panonska država.	Anglija kraljevina (827) Verdun, pogodba (843). Pričetek francoskega in nemškega naroda. Alfred Veliki, angleški kralj. Priselitev Madžarov (896).	Razpadanje arabske enotne države.	Pohodi Normanov.
Do ok. 1000	Propad velikomoravske države. Postanek bolgarskega carstva (Simeon). Hrvatski kralj Tomislav (925). Poljaki se pokristjanijo. Države mak. Slovanov (Samuel).	Oton I. uniči Madžare (955).		Madžarski pohodi.
Do ok. 1100	Boleslav Hrabri, poljski knez. Češki knez Břetislav Ahil. Mihael, knez Duklje, prvi srbski knez (1077). Rujanski knez Krut.	Ogrski kralj Štefan Sveti. Normani se naselijo v Južni Italiji. Viljem Osvojitelj postane angl. kralj (1066). Nemški kralj Henrik IV. Papež Gregor VII. Boj za investituro (do 1122).	Definitivna razcepitev zapadne in vzhodne cerkve (1054). Seldžuki se polasté oblasti v arabski državi (1058). 1. križarska vojska. Jeruzalemska kraljestvo.	Začetek križarskih vojsk.

Do ok. 1200	<p>Hrvati se priključijo Ogrski (1102). Germanizacija polabskih Slovanov. Vladimir Monomah, veliki knez ruski.</p> <p>Štefan Nemanja v Srbiji.</p> <p>Peter in Ivan Asen v Bolgariji.</p> <p>Kulin-ban v Bosni.</p> <p>Dubrovnik pride pod Benetke (1205).</p> <p>Štefan Prvovenčani (1217).</p> <p>Češki kralj Přemisl Otokar I. (1212).</p> <p>Otokar II. združi Čehe in Slovence (okoli 1250).</p> <p>Štefan Uroš I. v Srbiji (ok. 1270).</p> <p>Poljska postane kraljestvo (1295).</p>	<p>Portugalska postane samostojna (1140).</p> <p>Francoski kralj Fridrik II. Avgust.</p> <p>Nemški cesar Fridrik Barbarossa.</p> <p>Papež Inocent III.</p> <p>Angleška »Magna charta« (1215).</p> <p>Nem. ces. Fridrik II.</p> <p>Fran. kralj Ludovik IX.</p> <p>Interregnum v Nemčiji (1256—1275).</p> <p>Rudolf Habsburški.</p> <p>Sicilske večern. (1282).</p> <p>Papež Bonifacij VIII.</p>	<p>2. križarska vojska.</p> <p>3. križarska vojska. (Saladin).</p> <p>4. križarska vojska. Latinsko cesarstvo. Mongolska država (Džingiskan).</p> <p>5. križarska vojska.</p> <p>6. križarska vojska.</p> <p>7. križarska vojska. Bagdad osvoje Mongoli in uničijo kalifat (1258).</p> <p>8. križarska vojska. Padeč Akkona, konec križarskih vojsk (1291).</p> <p>Ustanovitev osmanske drž. v Mali Aziji (1298).</p>	<p>Amalfi propade. Vrhunec viteštva. Velik razmah trgovine, obrti, meščanstva in mest. Začetek trgovine italijanskih mest. Prva znana menica (1156).</p> <p>Vrhunec trgovine z vzhodom.</p> <p>Začetek Hanze (1241).</p> <p>Nemški viteški red kolonizira Prusijo.</p> <p>Obnovitev rudnikov v Srbiji. Prvi srbski novci.</p>
Do ok. 1400	<p>Přemislavci izumro (1306).</p> <p>Luksemburžani na Češkem.</p> <p>Početnik Celjanov — Ulrik Sovneški (okoli 1520).</p> <p>Srb. car Štef. Dušan Silni (1546).</p> <p>Češka zlata doba za Karla IV. (okoli 1550).</p> <p>Procvit Poljske.</p> <p>Dubrovnik pride pod hrvaško-ogrske kralje (1558).</p> <p>Bos. kralj Štefan Tvrtko (1577).</p> <p>Pijast. izumro na Poljskem (1586).</p> <p>Kosovski poraz (1589).</p> <p>Konec bolgarske države (1598).</p> <p>Herman II., grof celjski (ok. 1400).</p>	<p>Arpadovci na Madjarskem izumro (1501).</p> <p>Papeži v Avignonu.</p> <p>Rodovina Valois v Franciji (1528—1498).</p> <p>Začetek stoletne borbe za Anglijo.</p> <p>Začetek turških vojsk, bitka pri Nikopolu (1596).</p> <p>Kalmarska unija (1597).</p>	<p>Osmani osvoje Galipoli (1556) in Odrin (1564).</p>	<p>Iznajdba kompasa, smodnika in papirja iz cunja.</p> <p>Direktna pomorska zveza Italije s Flandrijo.</p> <p>»Črna smrt« v Evropi.</p> <p>Benetke premagajo Genovo (1580).</p>
Do ok. 1492	<p>Trst pride pod Avstrijo (1582).</p> <p>Jagelovci v Poljski in Češki.</p> <p>Ulrik II., zadnji Celjan († 1456).</p> <p>Srbija postane pašaluk (1459).</p> <p>Osvooboditev Rusije izpod mongolske oblasti (1480).</p>	<p>Husitske vojske.</p> <p>Nastop device Orleanske.</p> <p>50letna borba za prestol v Angliji.</p>	<p>Timur Lenk osnuje mongolsko veldržavo.</p> <p>Padeč Carigrada (1453).</p>	<p>Iznajdba tiskarstva.</p> <p>Začetek stalne vojske v Franciji.</p> <p>Portugalci objadrajajo Afriko (1487).</p>

Slovani

Ostala Evropa

1492 do 1600	Primož Trubar. Doba turških navalov na slovensko ozemlje. Slovensko-hrvaški kmetijski punt. Matija Gubec (1575).	Nemški cesar Maksimilian I. (1495—1519). Angleški kralj Henrik VIII. (1509—1547). Francoski kralj Franc I. (1515—1547). Luthrov nastop 1517. Karel V., nemški in španski kralj (1519—1556). Kmetijski punti (1525). Filip II., kralj španski (1556—1598). Angleška kraljica Elizabeta (1558—1603). Hugenotske borbe (1562—1596). šentjernejska noč (1572). Združitev Portugalske s Španijo (1580).
1600 do 1700	Peter I. Veliki, ruski car (1689—1725).	Rodovina Stuart na Angleškem (1603—1688). Tridesetletna vojska (1618—1648). Rodovina Braganza na Portugalskem (1640). Ludovik XIV., kralj francoski (1643—1715). Angleška republika (1649—1660). Nemški cesar Leopold I. (1658—1705). Turki drugič pred Dunajem (1685). Viljem III., kralj angleški (1689—1702). Karlovaški mir (1699).
1700 do 1815	Katarina II. (1762—1796). 1772 I. delitev Poljske. Aleksander I., ruski car (1801—1825). Upor Srbov pod Kara-djordjem (1804).	Nordijske vojske (1700—1721). Nemški cesar Karel VI. (1711—1740). Angleški kralj Jurij I. (1714—1727). Ludovik XV., kralj francoski (1715—1776). Marija Terezija (1740—1780). Jožef II. (1780—1790). Francoska revolucija (1789—1799). Napoleon (1799—1815). Francosko cesarstvo (1804). Avstrijsko cesarstvo (1804). Bitka pri Trafalgarju (1805). Napoleon v Rusiji (1812). Bitka pri Lipskem (1813). Dunajski kongres (1814—1815).

v e k.

Izvenevropske države

Zgodovina trgovine

v e k.	Izvenevropske države	Zgodovina trgovine
	<p>Začetek kolonizacije Amerike po belcih.</p> <p>1517 Začetek naseljevanja črncev v Ameriko. 1517 Osmani zasedejo Sirijo in Egipet.</p>	<p>1492 Odkritje Amerike. 1498 Odkritje pomorske poti v Indijo. 1580 Odkritje Brazilije. 1515 Odkritje Pacifika. 1516 Začetek poštarstva (Dunaj-Bruselj). 1517 Propad trgovine z vzhodom. 1519—1522 Magelhaes objadra zemljo. 1519 Cortez osvoji Mehiko. 1571 Jermak prične osvajati Sibirijo.</p> <p>1595 Nizozemci prično direktno trgovati z Indijo.</p>
		<p>1600 Ustanovitev Angleško-vzhodno-indijske trgovske družbe. 1602 Ustanovitev Nizozemsko-vzhodno-indijske kompanije. 1657 Kriza radi tulipanov. 1651 Navigationsakte. 1660—1683 Colbert. 1694 Ustanovitev angleške banke.</p>
	<p>Borbe za neodvisnost Združenih držav Severne Amerike (1776—1785).</p>	<p>1719 Trst in Reka postaneta svobodni luki. 1720 Kriza radi bankirja Lawa.</p> <p>1771 Ustanovitev dunajske borze. 1774—1776 Fiziokrat Turgot. 1775 Ustanovitev carinske unije med Češko in Avstrijo. 1791 Proglasitev svobode obrti v Franciji. 1792 Uvedba dekadičnega sistema v Franciji. 1806—1815 Celinska zapora. 1807 Konec angleške trgovine s sužnji. 1811 Avstrijski državni bankrot.</p>

Slovani

Ostala Evropa

Do 1815		
Od 1815 do 1848	Srbski upor pod Obrenovićem (1815). Ruski car Nikolaj I. (1825—1855). Poljski upor (1850).	Borbe Grkov za svobodo (1821—1829). Emancip. katolikov v Angliji (1829). Francozi zasedejo Alžir (1850). Julijska revolucija (1850). Belgija in Nizozemska se ločita (1830). — Angleška kraljica Viktorija (1837—1901).
Od 1815 do 1848	Avstrijski Slovani zahtevajo svoje narodnostne pravice (1848).	Revolucije v Avstriji, Ogrski, Italiji, Franciji (1848). Avstrijski cesar Franc Jožef (1848—1916). Socialistični manifest (Marx, Engels, 1848).
Od 1849 do 1920	Krimska vojska (1855—1856). Car Aleksander II. (1855—1881). Rusija si osvoji Kavkaz (1859). Odprava tlačanstva v Rusiji (1861). Rusi zasedejo Turkestan (1868). Avstrija zasede Bosno in Hercegovino (1878). Car Aleksander III. (1881—1894). Srbsko-bolgarska vojska (1885—1886). Bolgarski kralj Ferdinand (1887—1918). Srbski kralj Aleksander Obrenović (1889—1905). Zveza Rusije in Francije (1891). Nikolaj II. (1894—1917). Srbski kralj Peter I. Karadjordjević (1905 do 1918) kot jugoslovanski kralj do 1921. Prva ruska rev. (1906). Balkanske vojske (1912—1915). Druga revolucija v Rusiji (1917). Ustan. narodnih držav S.H.S., Č.S.R., Poljske.	Prva avstrijska ustava (1849—1851). Zedinjenje Italije (1859—1861). Darwinova descend. teorija (1859). Borbe Avstrije, Prusije in Italije (1866). Avstrijska ustava; organizacija avstro-ogrske države (1867). Francosko-nemška vojska (1870—1871). Vatikanski koncil (1870). Upor komune v Parizu (1871). Ustanovitev nemškega cesarstva (1871). Ustanovitev skandinavske novčene zveze (1875). Berlinski kongres (1878). Trozveza Nemčije-Avstrije-Italije (1885). Grško-turške vojske (1897). Odcepitev Norveške od švedske (1905). Italija zasede Tripolis (1912). Svetovna vojska (1914—1918). Mirovne pogodbe (1919 in 1920).

vejši vek.

Izvenevropske države

Zgodovina trgovine

	1769 Iznajdba parnega stroja (J. Watt). 1775 Iznajdba prediln. stroja (Arkwright). 1784 Iznajdba tkaln. stroja (Cartwright). 1807 Iznajdba parnika (Fulton).
Emancipacija latinske Amerike (1821 in dalje). Monroe-doktrina (1822).	1815 Iznajdba litega železa (Krupp). 1816 Ustanovitev avstrijske narodne banke. 1829 Iznajdba ladijskega vijaka (Jožef Ressel). 1829 Iznajdba lokomotive (G. Stephenson). 1835 Iznajdba telegrafa (Gauss, Weber).
Otvoritev Kitajske; boj za opij (1840—1842).	1837 Iznajdba Morsejevega aparata. 1839 Iznajdba fotografije. 1840 Prve znamke (Anglija). 1840 Obnova prve redne proge s poštnimi parniki.
Najdbe zlata v Kaliforniji (1848).	1845 Iznajdba šivalnega stroja (Howe).
Japonska postane dostopna belcem (1854). Državljska vojska v Severni Ameriki (1861—1865).	1851 Prvi kabel (Dover-Calais). 1851 Najdbe zlata v Avstraliji. 1852 Ustanovitev prve hipotekarne banke. 1860 Ustanovitev prve hranilnice z n. z. (sistem Raiffeisen). 1860 Iznajdba telefona (Reis). 1865 Ustanovitev latinske novčne zveze. 1866 Prvi transoceanski kabel. 1867 Iznajdba pisalnega stroja. 1869 Otvoritev sueškega prekopa. 1869 Uvedba dopisnice v Avstriji. 1871 Pričetek prevladujoče zlate valute. 1874 Ustanovitev svetovne poštne zveze. 1875 Mednarodna konv. za mere in uteži. Mednarodna telegrafska pogodba.
Francoska ekspedicija v Mehiko (1861—1867).	1878 Ustanovitev svetovne poštne zveze.
Japonska se prične civilizirati (1868).	
Tunis pride pod Francijo (1881). Egipet postane angleški (1882). Kongo-konferenca (1885). Brazilija postane republika (1889). Japonsko-kitajska vojska (1894—1895). Špansko-ameriška vojska (1898). Vojska z Buri (1899—1902). Upor boksarjev (1900—1901). Rusko-japonska vojska (1904—1905). Revolucija v Perziji (1906). Ustanovitev južnoafriške unije (1910). Kitajska postane republika (1911).	1888 Panamski polom. 1892 Srednjeevropske trgovske pogodbe. 1897 Iznajdba brezžičnega brzojava (Marconi). 1903 Otvoritev sibirske železnice. 1906 Otvoritev simplonske železnice.
	1915 Otvoritev panamskega prekopa.

Kazalo.

Uvod	3
Časovna razdelitev občne zgodovine in zgodovine trgovine	4
Časovna razpredelnica	5
Predzgodovinska doba	6
Razvoj kulture po najvažnejšem uporabljenem materialu	6

Prvi del: Staro ali sredozemsko razdobje.

Star i vek.

1. poglavje: Staroorientalska doba	11
Trgovina in trgovec v starem veku	11
Egiptčani	12
Pregled občne zgodovine Egipta	12
Gospodarstvo in trgovina starega Egipta	13
Mezopotamski narodi	14
Pregled občne zgodovine mezopotamskih narodov	16
Gospodarstvo in trgovina mezopotam. narodov v starem veku	17
Sirski narodi	18
Občna zgodovina Feničanov	19
Izraelci	21
Maloazijski narodi	22
Hetiti	22
Lidijci	22
2. poglavje: Heleno-kartažanska doba	24
Grki	24
Pregled občne zgodovine stare Grčije	25
Pregled razvoja starih grških in helenističnih gospodarskih in trgovskih prilik	30
Kartagina	34
3. poglavje: Rimska doba	36
Pregled občne zgodovine stare Italije	36
Razvoj gospodarskih, socialnih in trgovskih prilik v rimski državi	41

Srednji vek.

4. poglavje: Bizantinsko-mohamedanska doba	47
Bizantinska država	48
Pregled občne zgodovine bizantinske države	48
Gospodarske in trgovske prilike v bizantinski državi	49

Arabi in islamski narodi	51
Pregled zgodovinskega razvoja arabskih držav	51
Gospodarstvo in trgovina arabskih držav	55
5. poglavje: Narodi zapadne in srednje Evrope po selitvi narodov; vstop Germanov in Slovanov v zgodovino	57
Germani	57
Pregled občne zgodovine Germanov do križarskih vojsk	57
Gospodarske in socialne prilike pri starih Germanih	59
Razvoj gospodarskih prilik v germanskih državah po prese- ljevanju narodov	60
Slovani	61
Pregled zgodovinskega razvoja starih Slovanov	61
Gospodarske in socialne prilike starih Slovanov	64
6. poglavje: Italijansko-hanzovska doba	67
Pregled občne zgodovine od 1096—1492	68
Gospodarske in socialne prilike visokega in poznega srednjega veka	73
Trgovinske prilike visokega in poznega srednjega veka	77
Zaključek prvega dela	80

Drugi del: **Novo ali oceansko razdobje.**

Novi vek.

1. poglavje: Špansko-portugalska doba	82
Odkritja	82
Portugalska odkritja	85
Španska odkritja	84
Angleška odkritja	86
Nizozemska odkritja	87
Francoska odkritja	87
Ruska odkritja	88
2. poglavje: Posledice odkritij	89
Posledice za Evropo	89
Posledice za Ameriko	91
Iberijski kolonialni sistem	95
3. poglavje: Doba reformacije in protireformacije v Evropi	97
Politične razmere 16. stoletja	97
Reformacija in protireformacija v Evropi	98
Postanek in razvoj poštarstva	101
4. poglavje: Holandsko-britanska doba	105
Evropa 17. stoletja	105
Politične razmere	105
Nizozemska	105
Anglija	105
Absolutizem in merkantilizem	107

5. poglavje: 18. stoletje do francoske revolucije	111
Prosvetljeni absolutizem	111
Angleške in francoske kolonije	115
Angleško-francoska kolonialna vojska	114
Borba Združenih držav Severne Amerike za samostojnost	115
6. poglavje: Doba francoske revolucije in Napoleona I.	118
A. Francoska revolucija	118
Vzroki	118
Potek francoske revolucije	120
B. Napoleon Bonaparte	125
Napoleonova osebnost in mladost	125
Napoleon v razmahu svojih sil	126
Napoleon na vrhuncu svoje moči in njegov padec	129
Dunajski kongres (1815)	151

Najnovejši vek.

7. poglavje: Britansko-ameriška doba	133
Politična zgodovina 19. stoletja do svetovne vojske	133
Zgodovina ustavnih in nacionalnih borb do 1848	133
Zgodovina nacionalističnih in imperialističnih stremeljenj	134
8. poglavje: Gospodarski preobrat 19. stoletja	140
Iznajdbe	140
Posledice velikih iznajdb	142
Trgovska politika 19. stoletja	144
9. poglavje: Svetovna vojska in njene posledice	146
Vzroki in potek	146
Posledice svetovne vojske	148
Trgovske prilike povojne dobe	149
Sinkronistične tabele	151

